לק"י גליון קיג-קיד (113-114)
תמוז תשנ"ח
בש"ט לשטרי יולי 1998
IFFN-0568-0972

אפיקים

לתחיה רוחנית וחברתית, להגנת זכויות ולעצמיות גאולות

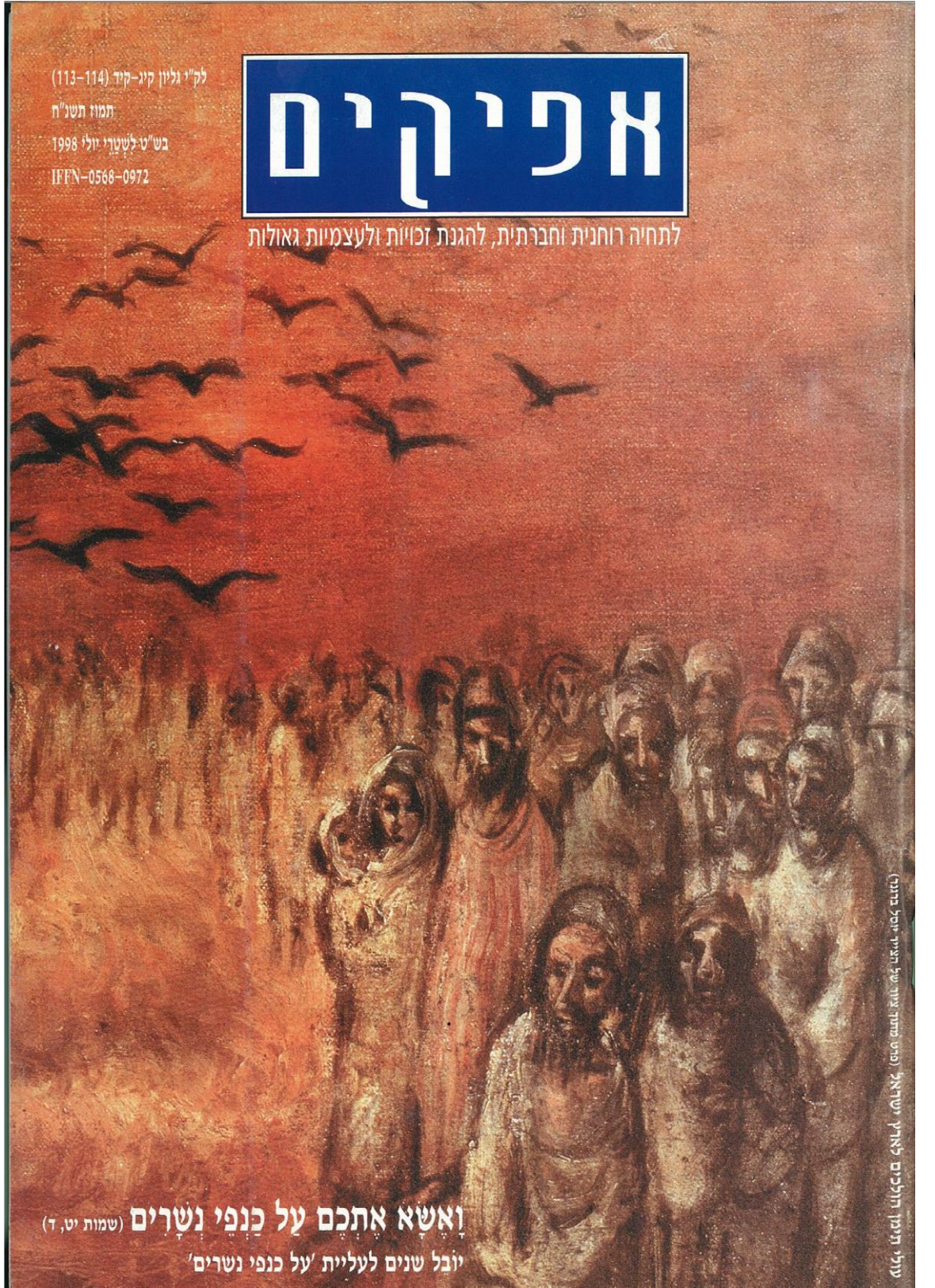

וָאֶשָּׂא אֶתְכֶם עַל כַּנְפֵי נְשָׁרִים (שמות יט, ד)

יובל שנים לעליית 'על כנפי נשרים'

עולי תימן הוליכים לארץ ישראל (פסח תשנ"ח) ראשי לשנה ראשי לכולנו

אולם ומלואו...
בעולם הקרמיקה החדש של חלמיש.

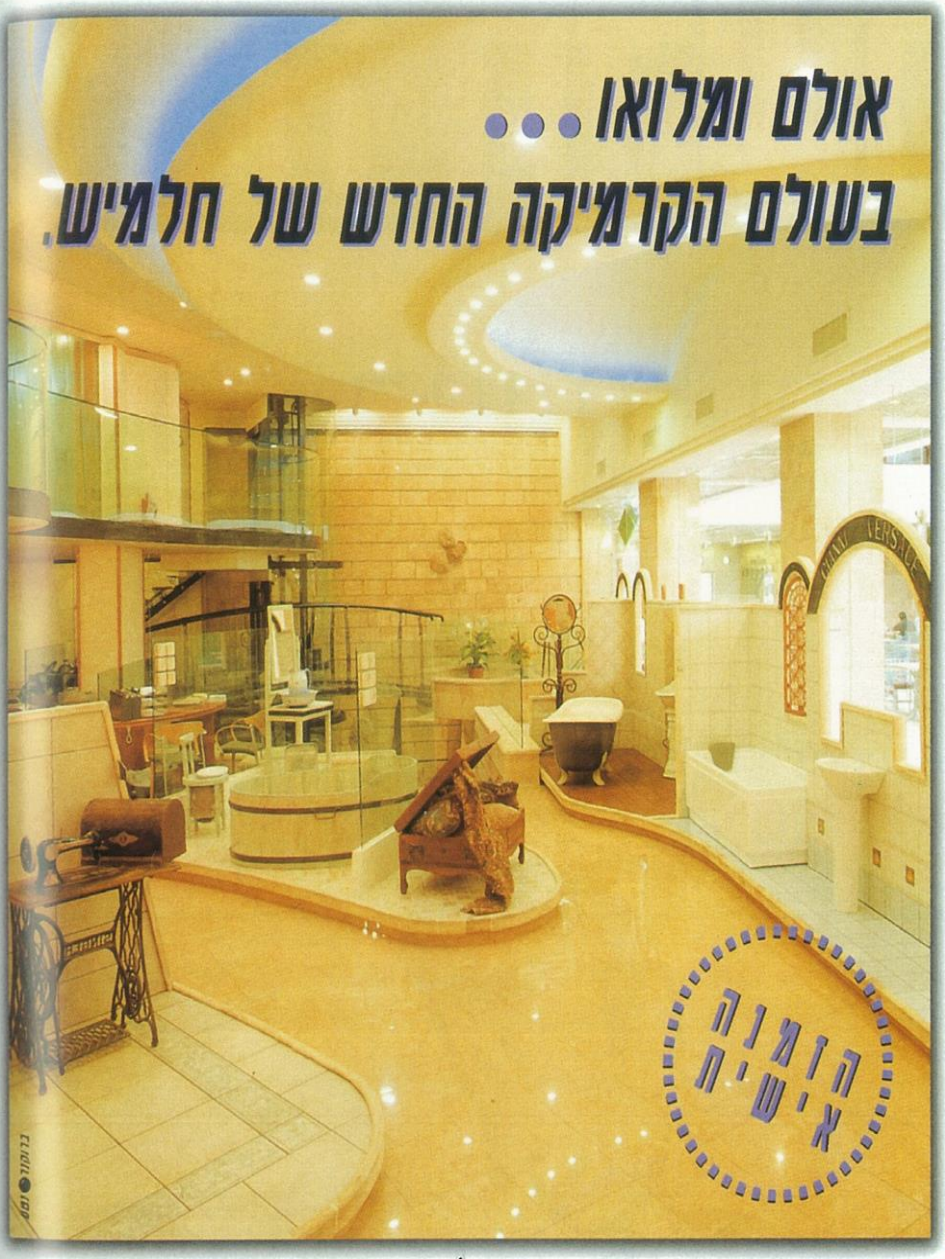

בואו עוד היום לאולם התצוגה החדש של חלמיש

800 מ"ר של תצוגת קרמיקה מרהיבה, מפגש יחיד במינו של התוצרת המשובחת ביותר בעולם הקרמיקה: גדולי היצרנים והמעצבים, מגוון רחב של צבעים ודגמים ואינספור פתרונות עיצוביים - כי בחלמיש לא מתפשרים על איכות ויופי.

חלמיש

קרמיקה • קוסו • גרניט פורצלן

אפיקים – (AFIKIM) גליון קיג–קיד (113–114)

מן התוכן: עמוד

אפיק אל הקורא: לקראת היובל הבא / **דר' שלמה סבירסקי** ..... 2 – 5
ההיגוי העברי הצח הגיע לשפל המדרגה / **יוסף דחוח–הלוי** ..... 6 – 7
עידן נביאי השקר / **חיים בר–יוסף** ..... 7 – 8
האלרגיה לתרבות המזרח / **יוסף מאיר** ..... 9 – 10
לא שד עדתי, אלא ניכור עדתי / **ניר שוחט** ..... 10 – 12
דור של מקופחים יצא לפנסיה / **יוסף אבידור** ..... 13 – 14
התימוכין האקדמיים ל"תימני כנרת" / **פרופ' חן שיפריס** ..... 14 – 15
הפרשה הנוראה של חטיפת ילדי תימן / **דר' אסתר הרצוג** ..... 15 – 16
הצדק של הרב משולם / **פרופ' חן שיפריס** 17
פרשת ילדי תימן: עדות חדשה / **סיגל פרץ** 18
"איפה הייתם עד עכשיו" / **דר' רפאל שובלי** ..... 19 – 21
משה שחל – המאוכזב התורן / **יוסף מאיר** 22
תשובה לדר' משה גרנות / **יוסף מאיר** 23
אל מול פני הדברים / **רצון הלוי** ..... 24 – 25
יובל שנים לעליית "על כנפי נשרים" / **פרופ' יוסף טובי** 26
שירת ישראל בתימן – צו / **רצון הלוי** ..... 27 – 31
לאור ההולכים (שני שירים) / **רצון הלוי** ..... 31 – 32
משירת תימן – נד / **פרופ' יוסף טובי** ..... 33 – 34
שני שירים חדשים לר' זכריה אלצאהרי / **יהודה רצהבי** ..... 35 – 36
אֵיוּמָתִי בְּחַן הָעִירָה / **יהודה עמיר** 37
וְ נאֹמַן גאולה לשירו של שבזי / **אורי מלמד** ..... 38 – 39
Yemeni American Investigation committee 40
ועדת החקירה התימנית האמריקאית / **משה שרעבי** 41
פרשת התיישבותם של יהודי תימן בנחלת יהודה / **יוסף מאיר** 42
ערב שירה ועיון לגדולי תורה / **שמואל דחוח–הלוי** ..... 43 – 48
שני מסעות בדרכי תימן – עדן / **נסים בנימין גמליאלי** ..... 49 – 54
לְרִ' רְצוֹן הַלֵּוִי הי"ו (שיר) / **יהודה עמיר** 54
כיצד ואימתי הגיעו יהודים לתימן / **יעקב סיקא אהרוני** ..... 55 – 56
אברהם מדינה בונה הבנינים / **שלום מדינה** ..... 57 – 60
על הספר "תימן בתעודות" / **שמעון אביזמר** 61
הסופר נסים טירי בן תשעים / **נסים בנימין גמליאלי** 62
תעודה תיעוד ומתעד / **רצון הלוי** 63
שיר ידידות (שיר) / **נסים בנימין גמליאלי** 63
שירת התאומים ושירת האור / **ב"צ יהושע** 64
סדרה ביבליוגרפית עדכנית על תימן / **דר' אביבה קליין פרנקה** ..... 65 – 66
הבית וסדרי הממשל בתימן / **דר' אביבה קליין פרנקה** 66
הרב שלום גמליאל, בן 91 שנה – עצרת לכבודו בירושלים 67
ערב תרבות ושירה ליובל קוממיות ישראל / **מיכל זהבי** 68
יובל לטבח יהודי עדן / **דר' אריה עודד** 69
פירוש המזרחי על המשנה / **הרב אהרן קאפח** 70
כנס יסוד של עמותת יהודי עדן / **סופרנו** ..... 70 – 71
נר לנשמת פרופ' יוסף הלוי נע"ג / **יוסף דחוח–הלוי** ..... 71 – 72
חמשים שנה לאנציקלופדיה התלמודית / **דר' אברהם בן–יעקב** 72
על יהודי אדם–צובא (חלב) / **דר' אברהם בן–יעקב** 73
פרשת יהודי תימן בכינרת (תגובה) / **אברהם לוי יקוני** ..... 74 – 75
הדהורי כפירה או הצד האפל של הירח / **עזרא מורד** 76
קהילת התימנים בירושלים / **שלום מדינה** 77
ישראל בשנות האלפיים חזון לעתיד / **בלפור חקק** 79
במעלת קדושים 80

אפיקים – לתחיה רוחנית וחברתית

גליון קיג–קיד 114 – 113
תמוז תשנ"ח–בש"ט לְשְׁטָרֵי
יולי 1998
דמי מנוי 60 ש"ח

המערכת:
עורך: יוסף דחוח–הלוי
עורך משנה: דוד דחוח–הלוי
מזכירת העיתון: סנדרה בסכס
טוביה סולמי
נסים בנימין גמליאלי
רצון הלוי
פרופ' יוסף טובי
יהודה עמיר
דר' צמח קיסר
דורון דחוח–הלוי
אהרן פטישי
שמואל דחוח–הלוי
פרופ' יוסף הלוי ז"ל

המועצה:
הרב יוסף קאפח
הרב עזריה בסיס
הרב יוסף אברקי
דניאל בשארי
יונה ד' הלוי
מיכל זהבי
דוד בן–צבי (מגיה)
משה אהרוני עו"ד
צלם המערכת: נתן טנקג'י

כתובת המערכת:
רח' יהודה קרני 21 רמת–אביב תל–אביב
מיקוד 69025
ת"ד 17172 ת"א 61016
טלפון המערכת: 03–6990748
טלפון המזכירות: 03–6122098
פלאפון: 050–691195
פקסימיליה: 03–6132768

כל מאמר ומאמר על אחריות מחבריו בלבד
כל הזכויות שמורות

הדפסה: דפוס טופספרינט בע"מ
עיצוב ועימוד: בלום עיצוב גרפי

לקראת היובל הבא

מאת דר' שלמה סבירסקי

הקטר שועט קדימה, הרכבת נותרת מאחור

בחגיגות היובל, הירבו הדוברים הרשמיים להשתמש במלה "הצלחה". בייחוד הדגישו את ההצלחה הכלכלית: כיצד הפכה ישראל מארץ דלת משאבים שתושביה חיים בצנע לארץ שהעושר שלה, כשהוא מחולק במספר התושבים, מעמיד אותה בקבוצת הארצות העשירות בעולם.

ישראל אכן התעשרה, אבל הדוברים לא טרחו לציין כי זוהי התעשרות המתרכזת באורח קיצוני בחלק קטן של החברה. בממוצע, כולנו עשירים, אך בפועל יש מיעוט שהתבסס מאוד ולעומתו יש רבים שחיים בצמצום.

הדוברים טרחו שלא לציין כי ישראל של שנת היובל שונה מזו של 1948 בעוד מובן חשוב, והוא, שהשכבה המבוססת אינה רואה עוד עצמה מחוייבת למשוך אחריה את כל החברה; אדרבא, דומה כי היא מבקשת להתנער מאחריות למצבם של חלק גדול מהישראלים.

כלכלנים אוהבים לדמות את המשק לרכבת. כשהמשק מצוי בצמיחה, סימן הוא שיש קטר המושך אחריו את כל שאר הקרונות. הקטר הוא ענף שההתפתחות שלו כה חזקה, עד שהוא מסוגל ליצור תעסוקה והכנסות לא רק לנוסעי המחלקה הראשונה, אלא גם לנוסעי שאר המחלקות. למשל, תעשיית הטקסטיל בבריטניה של עידן המהפכה התעשייתית משכה אחריה את שאר החברה אל תוך העידן התעשייתי. ענף המכוניות בארצות-הברית משך אחריו את שאר ענפי המשק האמריקאי. הקטר אמנם נוטל לעצמו חלק גדול מהמשאבים וגורם להתעשרות של נוסעי המחלקה הראשונה, אך יוצר הזדמנויות הכנסה וקידום גם לכל השאר.

בישראל, שלא כמו בארצות המערב העשירות, לא היה ברוב התקופות ענף כלכלי אחד כלשהו שהיה חזק דיו כדי למשוך אחריו את כל המשק. המדינה היא-היא אשר שימשה כקטר, בעיקר הודות ליכולתה להשתלט על משאבים חיצוניים או לגייסם: האדמות, המטעים והמבנים של הפלסטינים שברחו או שגורשו ב- 1948; השילומים שהתקבלו מגרמניה כפיצוי על השמדת יהודי אירופה; הסיוע אדיר-הממדים מארצות-הברית - מן הממשלה ומן הקהילה היהודית שפרחה בה; שפע כוח-העבודה הזול שזרם ארצה במהלך השנים - העולים מארצות ערב בשנות ה- 50, הפלסטינים מהשטחים שנכבשו ב- 1967, הפועלים הזרים בשנות ה- 90; שפע העולים שהגיעו עם משאבים השכלתיים אותם רכשו בחו"ל. משאבים אלה סייעו למדינה למשוך קדימה את הרכבת כולה - אך העצימו במיוחד את השכבה השלטת, המושלת והמנהלת. חלק גדול מן ההון שגייסה המדינה במהלך השנים הפך להיות הונה הפרטי של שכבה זו.

והנה בשנת היובל, דומה כי הקטר ונוסעי המחלקה הראשונה, שהתעשרו והתבססו עד מאוד, מבקשים מעתה לקדם רק את עצמם, להתנתק מהרכבת ולשעוט קדימה, כשחלק מן הקרונות נותר מאחור. בעבר, חשו אנשי האליטה הישראלית צורך למשוך אחריהם את כל חלקי החברה, בין השאר מכיוון שראו בחוזק הכללי ערובה להתממשות החזון שהנחה אותם - מדינה ריבונית, בטוחה ומבוססת. עתה, הדברים משתנים: דומה כי הם חשים שדי בכך שהם עצמם חזקים - וכי "ישראל" היא חזקה גם כאשר ישראלים רבים הם חלשים. עתה הם מבקשים להמשיך ולשעוט קדימה, מבלי שתרבוץ עליהם האחריות למשוך את כולם קדימה, יחד איתם.

הקיטוב הוא תהליך ההולך ומתפתח מאז הקמת המדינה - אך בעשור האחרון, וליתר דיוק, מאז תכנית הייצוב של 1985, הוא בולט במיוחד, והוא מתרחש ביודעין, כמדיניות של ההנהגה הכלכלית, הממשלתית והפרטית כאחד. מקובל למדוד את הקיטוב על-ידי חלוקת כלל ההכנסות בחברה לפי עשירונים. ובכן, כיום מרוכזות כ- 43% מכלל ההכנסות בידיהם של שני העשירונים הגבוהים. מאז 1985, חלקם של שבעת העשירונים הנמוכים נמצא בירידה איטית, בעוד שחלקם של שני העשירונים הגבוהים מצוי בעלייה. חלקו של העשירון השמיני לא נשתנה.

זהו רק חלק מן הסיפור, שכן הנתונים הרשמיים אינם מציגים תמונה שלמה של ההכנסות. בהעדר חובת דיווח אישית על הכנסות, אין בישראל נתונים פומביים אמינים אודות בעלות על ניירות ערך ועל נדל"ן, או על נכסים בחו"ל. הנתונים על התפלגות ההכנסות לפי עשירונים מתבססים בעיקר על הכנסות משכר. זו התמונה הידועה: השכבה המושלת, מפקדת ומנהלת את מוסדות המדינה -שרים, חברי כנסת, שופטים, קצינים, מנכ"לים, ראשי ערים, מנהלי חברות ציבוריות - נהנית משכר הגבוה פי כמה מזה של עובדים ועובדות מן השורה. אנו יודעים שבקצה הפירמידה מצויים בכירי המנהלים בחברות העסקיות הגדולות: הללו קיבלו ב- 1997, בממוצע, 100 אלף ש"ח לחודש - פי 40, כמעט, משכר המינימום.

שכר גבוה במיוחד של שכבה צרה הפך להיות נורמה בישראל: בעבר היו חריגים שגונו בפומבי; היום מציגים זאת כראיה חותכת ל"הצלחה" של ישראל. כאשר נשאל ראש הממשלה בנימין נתניהו לדעתו על השכר המרקיע שחקים של המנהלים הבכירים, ענה: "אין לי שום בעייה עם זה." והוסיף: "אני מאוד נרתע מלהתערב בנהלי השוק החופשי" (גלובס, 9.4.98). עצם קיומו של

"שוק חופשי" נתפס כהישג – למרות שאחד הפירושים העיקריים של "חופש" זה הוא החופש של מיעוט ליטול לעצמו חלק גדל והולך מן העוגה הכללית.

ההכנסה משכר, כאמור, היא מרכיב אחד במכלול רחב יותר של הכנסות. בעשירון העליון, במיוחד, נהנים רוב המפרנסים – בממשלה, בחברות הציבוריות, בחברות הפרטיות – גם מחשבון הוצאות רחב ומפנסיה נדיבה. המנהלים במגזר העסקי נהנים, בנוסף לשכרם הגבוה במיוחד, גם מאופציות וממניות בסכומים של מיליוני שקלים לשנה. אנשים אלה הם גם בעלים של דירות ובתים ששוויים גבוה בהרבה מזה של נכסים בשכונות, בעיירות הפיתוח ובכפרים הערביים.

ההנהגה הישראלית ביקשה מאז ומתמיד להפוך את ישראל לחברה אירופית לכל דבר. בקשה זו אכן הולכת ומתממשת – בעיקר בכל הנוגע לעשירונים הגבוהים, ובמיוחד העשירון הגבוה ביותר. המשפחות בשכבה זאת נהנות מהכנסות המאפשרות להן לנהל רמת חיים של מעמד בינוני וגבוה במערב-אירופה ובארצות-הברית. למעשה, הפכה שכבה זו לחלק של מעמד בינוני וגבוה כלל-עולמי, ההולך ומתבדל משאר האנושות, ככל שהעושר העולמי הולך וגדל. אם תרצו, הרכבת הישראלית שנעה בכיוון אירופה התפצלה בהגיעה אל קו הגבול: הקטר וקרון המחלקה הראשונה עברו את הקו והם נמצאים באירופה, ואילו שאר הקרונות נשארו מאחור.

משטח לא יציב

אי-השוויון הגובר, ומגמת ההתנתקות של השכבה המבוססת, נבלעים במעט על רקע העלייה הכללית ברמת החיים בישראל. המעברות נעלמו, הדירות גדלו, הכבישים מגיעים לכל מקום, שירותי התחבורה, החשמל והתקשורת שופרו; כמעט כל משקי-הבית מצויידים במוצרי חשמל ואלקטרוניקה, שהיום משווקים ברמות שונות של מחירים; ביגוד ומזון זול מצויים בשפע, הודות לייבוא מארצות בהן מחירים נמוכים; ואף המכונית, מוצר יוקרה נדיר בעבר, מצויה במרבית משקי-הבית, כיון שגם אותה ניתן להשיג ברמות שונות של מחירים.

ואולם אין לטעות בכל אלה ולחשוב שכולנו מתקדמים יחד. חברה שבה כולם מתקדמים יחד היא חברה שבה הרוב משתייכים למעמד הבינוני, במובן זה שהם משתכרים בכבוד ומסוגלים, הודות לכך, לקיים רמת חיים סבירה ואף לתרום באמצעות מסים לקופה הכללית. ידיד הולנדי אמר לי על ארצו: אנו חברה של שמונים, עשרה ועשרה; שמונים אחוז באמצע, עשרה אחוזים למעלה – עשירים, ועשרה אחוז למטה – נזקקים לתמיכה. ישראל של 1998 היא חברה שונה עד מאוד: ישראלים רבים מדי רחוקים – ומתרחקים – מן היכולת להשתכר בכבוד וליטול חלק בהווייה וביצירה החברתית כשווים בין שווים. מחצית מכלל הנישומים בישראל אינם משלמים מס הכנסה, כיון שהכנסתם אינה מגיעה לסף המס התחתון. שליש ממשקי-הבית בישראל מצויים מתחת לקו העוני, אם לשפוט על פי ההכנסות שלהם מעבודה: רק הודות לקצבאות הביטוח הלאומי עולה כמחצית מהם אל מעל לקו העוני. בעיירות הפיתוח, שכרם של כ- 43% מן העובדים והעובדות הוא ברמה של שכר מינימום ומטה; ביישובים הערביים, השיעור הוא 49%.

בעוד שישראל של מעלה הפכה להיות חלק מן העולם המערב-אירופי או הצפון-אמריקאי, ישראל של אמצע ומטה מתקרבת לחלקים המבוססים פחות של העולם. עלות שעת עבודה של פועל ייצור ישראלי מתקרבת כיום לזו של פועל ייצור בדרום מזרח אסיה – ורחוקה מזו שבמערב-אירופה. יתרה מזאת, מעצבי המדיניות הכלכלית חותרים בגלוי להוריד את השכר עוד ועוד. הם מתנגדים לשכר מינימום ופועלים בכל דרך לשחוק את תוספות היוקר. חברות כוח אדם, שהשכר בהן נמוך והתנאים הסוציאליים מינימליים, או שאינם משולמים כלל, דוחקות הצדה עובדים מאורגנים ובעלי זכויות.

קובעי המדיניות למדו לשחוק את שכר הישראלים בדרגים הנמוכים באמצעות ייבואם של עובדים פלסטינים וזרים, המועסקים בלא הגנה מקצועית או ציבורית ראוייה. אצל עובדים אלה, הנורמה היא פחות משכר המינימום. ישראלים המבקשים שכר סביר מוחלפים בזרים הבאים מארצות שבהן שכר המינימום הישראלי מהווה הכנסה מכובדת. לאחרונה, למדו בעלי הון ישראלים אף להעביר מפעלים שלמים מישראל לארצות שבהן שכר העובדים נמוך בהרבה. העובדים והעובדות בשכונות, בעיירות הפיתוח ובכפרים הערביים בגליל ובמשולש מוצאים עצמם דורכים על משטח לא יציב של קרון פתוח, הנע מתחת לרגליהם במהירות, בכיוונים משתנים תדירות. הקטר ונוסעי המחלקה הראשונה אינם מושכים אותם עוד קדימה בבטחה.

המדיניות הכלכלית החדשה

המדינה, שראשיה נבחרים על-ידי כלל הישראלים, אמורה להתערב. היא אמורה להשקיע בחינוך, בהכשרה, בדיור ובבריאות, כדי שכל הישראלים יוכלו להיכנס לשוק העבודה, להשתלב בו בעיסוקים המפרנסים את בעליהם בכבוד, להשיג רמת חיים ראוייה ואף לתרום באמצעות מסים לקידום הכללי של החברה. אלא שהמדינה מבקשת דווקא לקצץ בתקציב, בטענה שאין כסף ושצריך לשמור על תקציב מאוזן. אבל, תטענו, הרי יש כסף! הרי ההכנסות של העשירים עולות ועולות! ואם כך הרי שאפשר להעלות, ולו במעט, את המסים!

טעות היא בידיכם. הממשלה מבקשת דווקא להיטיב עם השכבה המבוססת ולהוריד מסים. לא להעלותם. בשם הכלכלה ה"חופשית", היא טוענת שהעלאת מסים תפגע בצמיחה. במקום להעלות את רמת השירותים שכל הישראלים נהנים מהם, פועלת הממשלה לקצץ בשירותים שהיא מעניקה. המדינה מצטרפת אל השכבה המבוססת בנסיון להתנער ככל האפשר ממחוייבויות של זמנים עברו לרווחה מלאה של כלל הישראלים.

ניתן לראות זאת במיסוי של בעלי העסקים הגדולים, שכה רבים מקרבם צברו את הונם הודות לתמיכות, מענקים וחוזים מטעם

המדינה. כיום, משמנו וגדלו, הם מבקשים לשמור את הכל לעצמם, בנוסח האמריקאי של "המנצח נוטל לעצמו את הכל". בישראל, כידוע, אין מס על רווחי הון בבורסה: יצחק רבין ז"ל ביקש להנהיגו, אך נכנע בסופו של דבר ללחצי מקורביו התעשיינים והבנקאים. בישראל אין גם מס על ירושה. לא זו בלבד, אלא שבתור מעסיקים, נהנים בעלי החברות הגדולות מהטבות מפליגות נוספות: מס ההכנסה המוטל על חברות ירד במהלך העשור האחרון מ- 63% ל- 36%; מס המעסיקים בוטל לחלוטין; ודמי הביטוח הלאומי שמעסיקים משלמים בגין עובדיהם ירד מ- 15.65% ל- 4.93%. עתה מבקשת הממשלה להוריד את שיעור המס השולי, שרק אלה בעשירונים הגבוהים מגיעים אליו - צעד שפירושו הענקת כסף מקופת המדינה ישירות לכיסי בעלי ההכנסות הגבוהות.

בעבר ניתנו צידוקים שונים למצוקה בישראל: מיעוט המשאבים, או הצורך להפנות חלק גדול מן המשאבים המועטים לבטחון. כיום, צידוקים אלה אין להם עוד מקום: המשאבים העומדים לרשות החברה הישראלית גדלו עד מאוד, ואילו ההוצאה על בטחון הולכת וקטנה. הנטייה לקצץ בתקציב אינה נובעת ממצוקה, אלא משינוי במדיניות החברתית של האליטה הישראלית.

המדיניות החברתית החדשה

השינוי ניכר בתחומים רבים. מערכת הבריאות, למשל: זוהי מערכת השירותים הציבורית הטובה ביותר בישראל, אם לשפוט על פי התוצאות: ברוב מדדי הבריאות, אנו משתווים למתקדמות שבארצות העולם. יש לנו אפילו חוק ביטוח בריאות ממלכתי מתקדם, המבטיח רמת שירותים דומה לכל, ובמחיר סביר. אלא שעתה מבקשת הממשלה לשנות את כל זאת, להתנער מן המחוייבות הכספית שהחוק מטיל עליה, לקצץ בתקציב הבריאות ולהטיל חלק גדל והולך מן המימון על הצרכנים; מי שיוכל, ישלם; מי שלא יוכל, יקבל טיפול רפואי פחות טוב. חד וחלק.

או, מערכת הסיוע לדיור. המשכנתאות לא עודכנו מאז 1992. אז, כיסתה המשכנתא כ-25% מערך דירה באזור המרכז; היום מכסה המשכנתא רק 10% ממחיר דירה דומה. רוב מממשי הזכות למשכנתא הם בעלי הכנסות בינוניות, שכן בעלי הכנסות נמוכות אינם מסוגלים לגייס את המימון העצמי הנדרש. שוב: מי שיכול, מממש; מי שאינו יכול - בעיה שלו.

השינוי במדיניות החברתית של האליטה הישראלית בולט במיוחד בתחום החינוך. ההשקעה בחינוך מלמדת על העתיד שקובעי המדיניות מייעדים לחלקיה השונים של האוכלוסייה: מי ישותף בפיתוח הכלכלי והחברתי העתידי, ובאיזה מעמד. מבט לאחור על פני השנים שחלפו מאז הקמת המדינה, מעלה כי המסע הגדול לשיפור רמת החינוך של כלל האוכלוסייה, שהתחיל בשנות ה-50, נעצר לפני כשני עשורים, בתחילת שנות ה-80.

מזה שני עשורים מסתפקים הפוליטיקאים בזריית חול בעינים: הגדלת שיעור מקבלי תעודת בגרות באמצעות הגרלה של מקצועות שלא נכללים בבחינות; השקת "פרוייקטים" למיניהם המצילים כמה עשרות כאן וכמה עשרות שם; וכיו"ב.

בתי-הספר המבוססים מתקדמים הודות ל"חינוך אפור" ולתקציבים מוגברים לתכניות "ייחודיות" למיניהן. בשכונות, בעיירות הפיתוח ובכפרים הערבים, לעומת זאת, אין המדינה עושה עוד מאמץ מרוכז ותכליתי שיביטיח כי בני הנוער, מעבר לכך שהם מצויים בין כתלי בית-ספר, גם ישיגו תעודת בגרות ראויה לשמה. תקציבים ייעודיים שהוקצו בשנות ה- 70 לטיפוח החינוך ביישובים "חלשים" הולכים ונשחקים. התקציב ל"יום חינוך ארוך", שאמור היה לפצות את ילדי עיירות הפיתוח על שעות "חינוך אפור" שמקבלים תלמידים בבתי-הספר המבוססים, היה מלכתחילה לעג לרש; עם השנים הפך לשקר גלוי.

גל הפיתוח שעבר על ישראל בעשור האחרון חלף מעל ראשם של מרבית בני הנוער בשכונות, בעיירות הפיתוח ובכפרים הערבים. גל הפיתוח התבסס על מיעוט של בוגרי אוניברסיטאות מקומיים, ועל ייבוא של משכילים מבחוץ. ייתכן שהמדינה לא חשה דחיפות גדולה להשקיע ברמת הלימודים של בני הנוער המזרחי והערבי, בין השאר, מכיוון שקיבלה משכילים מן המוכן, שבהם לא היתה צריכה להשקיע דבר. הכוונה, כמובן, לגל העלייה מחבר המדינות, שדוברים רשמיים כה רבים הגדירוהו "הדבר הטוב ביותר שקרה למדינה בחמישים השנים האחרונות".

כידוע, נסגרים כיום מפעלים רבים בעיירות הפיתוח. רובם מפעלים עתירי כוח-אדם זול ובלתי מיומן. אילו היו מערכות החינוך המקומיות טובות, ניתן היה לחגוג: הנה, סוף-סוף נסגרים מפעלים שאבד עליהם הכלח, ונפתח הפתח לתעסוקה מתוחכמת ומכניסה יותר. אלא שהחינוך לא התקדם והוא כלל אינו מכין את רוב בני הנוער לתעסוקה מתוחכמת יותר. כיון שכך, אין דבר אשר יתפוס את מקום המפעלים הנסגרים. בני המקום פשוט נותרים מאחור, בשולי המסילה שעליה נעה רכבת הפיתוח. הם תלויים כיום, כמו בעבר, בתעסוקה מזדמנת, במנגנון המנופח והמושחת של השלטון המקומי, או במחנות הצבא הסמוכים.

למי אנו רוצים להידמות?

התגברות אי-השוויון היא תופעה כלל עולמית. עם זאת, יש הבדלים משמעותיים בין ארצות שונות. מבין הארצות העשירות, ארצות-הברית מתבלטת בסדר חברתי בלתי-שוויוני עד קיצוניות: מצד אחד, יש בה שמונים אלף מיליונרים; מצד שני, יש בה עשרות מיליונים החיים מתחת לקו העוני, ללא ביטוח בריאות וללא חינוך ראוי לשמו. מדיניות הרווחה האמריקאית אינה נדיבה: מובטלים, קשישים ובעלי הכנסות נמוכות מתקשים לשמור על רמת חיים נאותה. הממשלות - של רפובליקאים ושל דמוקרטים כאחד - מעניקות חופש פעולה לעשירים. האיגודים המקצועיים חלשים, ואין כוח ציבורי חזק המגן על רווחת העובדים. הצמיחה הכלכלית מאופיינת על-ידי ריבוי עובדים בשכר נמוך, מצד אחד, ורווחים גבוהים לבעלי ההון מצד שני; בתווך,

מעמדו של המעמד הבינוני נחלש בעשורים האחרונים.

בקוטב הנגדי אנו מוצאים ארצות במערב-אירופה, ובעיקר בסקנדינביה. למרות משברים תקציביים, נשמרים בהן ההישגים העיקריים של מדינת הרווחה, פרי של עשרות שנות פעילות משותפת של איגודים מקצועיים ושל מפלגות סוציאל-דמוקרטיות. אי-השוויון אינו מגיע לקיצוניות. האליטות פועלות מתוך מודעות לצרכי כלל רבדי החברה. האינטרס הכללי הוא ששכבת הביניים תהיה רחבה ככל האפשר. הרוב נוטל חלק ביצירה ובצמיחה, תורם מסים למדינה ונהנה משירותים חברתיים ומבטחון סוציאלי.

ישראל צועדת כיום במסלול האמריקאי. המודלים החברתיים של האבות המייסדים היו אירופיים, אך המודל החברתי של צאצאיהם הוא אמריקאי.

סולידריות אנכית, סולידריות אופקית

המדיניות של השכבה השלטת והמנהלת משקפת שבירה של כללי הסולידריות האנכית: אלה הניצבים על המדרגות העליונות אינם חשים עוד מחוייבות והזדהות מלאה עם אלה הניצבים על המדרגות התחתונות.

הסולידריות האנכית חלשה, בין השאר, בגלל העדר סולידריות אופקית בין אלה הניצבים על המדרגות התחתונות. אפשר רק להרחיק לכת ולומר כי בישראל, מרבית הניצבים על המדרגות התחתונות כלל אינם מודעים לכך שיש משהו משותף לכולם. על אחת כמה וכמה שאינם מודעים לאפשרות של שיתוף פעולה ביניהם.

ניקח, לדוגמא, את שאלת השכר הנמוך: מרבית מקבלי שכר המינימום נמנים על אחת או יותר מן הקבוצות הבאות: נשים, מזרחים, ערבים, עולים חדשים וחרדים. והנה, כל אחת מן הקבוצות הללו, אם היא פועלת בנדון, עושה זאת בכוחות עצמה – ובנפרד מכל האחרות. עמותות של נשים, ח"כים מקרב העולים החדשים, עמותות חרדיות, עמותות ערביות, "הלובי החברתי" – כל אחד מבקש להשיג הטבות ל"מגזר שלו". ובשולי המגרש ניצבת עמותת "קו לעובד", שהיא-היא ההסתדרות האמיתית של ימינו אלה, הפועלת למען עובדים זרים ועובדים פלסטיניים.

אין סימן מובהק מזה לכך שאנו מצויים על מסלול אמריקאי: שהרי שם, השכבה השלטת אוחזת ביד יציבה בהגה הקטר השלטוני והכלכלי, בין אם הדגל המתנופף על ראש הקטר הוא זה של המפלגה הדמוקרטית ובין אם זה של המפלגה הרפובליקנית. בה בשעה, האפריקאים-אמריקאים, הילידים-האמריקאים, ההיספנים-האמריקאים, האסייתים-האמריקאים, ועוד כהנה-וכהנה-אמריקאים, דוחפים זה את זה, מבקשים להשיג כל אחד לעצמו אחיזה מוצקה יותר ברכבת הנוסעת. וכולם כאחד מתברכים בכך שהם חיים באמריקה, שם מאפשרת להם המדיניות הליברלית-לכאורה של "פלורליזם" ושל "רב תרבותיות" להביע את עצמם בשפות שונות, בתחנות רדיו נפרדות, בעתונים ובכתבי-עת נפרדים. דבר המקשה עוד יותר לראות את המשותף ביניהם – ומקל על השליטים ועל העשירים להתעלם מכולם גם יחד.

לקראת היובל הבא, זו המשימה המוטלת על כולנו: לחדש סולידריות במקום בו היתה, וליצור סולידריות במקומות בהם מעולם לא היתה. ❑

לינון עוזרי ורעיתו **ברכה**
איחולי אושר לנישואי הבן **יניב**
עם בחירת ליבו **לאה** נ"י
הגפן בגפן יניב רב דליות
ברכת התנובה מאדמות פוריות
ויניב ולאה הנם קרקע עולם
דור המשך הדורך בשלבי הסולם
החל מהתחתית, והמגמה-מעלה
שׂוֹכֵן-עַד הוא הממלא כל משאלה
וַרדת-שושן בגן, וצפור-כנפים
אף הם נושאים יהב לפני שוכן שמים
עת כלולות היא עת עוז: צעיר חוצה גבולות
שת עול על צוארו וצועד אל תכלית
דרך חתחתית, מהמורות וחולות
אך הוא יודע: זו תקוה האחרית.

אפיקים

לבת החיל מרים מהלא לבית חריר
ברכת אושר לכלולות הנכדה
שרית עב"ל **איתן, נרם יאיר**
מבט כה זוהר מעין כוכבית

מבט של סבתא לנכדתה **שרית**
היום היא יעודה לכלולות עם **איתן**
מחר ברצות האל תניב נין או נינה
לזו סבתא מרים רחומה וחנונה

כך הוא חוק הקיום תחת השמים
דור שב מעניק לטף מפתחות החיים
ואת סבתא מרים לבית חרירים
הרשי נא לברכך – עד מאה ועשרים.

אפיקים (יד"ה)

ההיגוי העברי הצח הגיע לשפל המדרגה

מאת יוסף דחוח-הלוי

אנו חשים בעליונות מזוייפת שנודף ממנה ריח ניכור כלפי ההיגוי העברי השמי, כפי שהיא באה לידי ביטוי בכלי התקשורת ובפי המורים והמחנכים את ילדי ישראל, בבתי הספר ובאוניברסיטאות.

כיצד זה התחיל?

בשנותיה הראשונות של המדינה הסכימו כל האליטות דאז, כי מקומו של ההיגוי השמי המזרחי, היינו היכולת לבטא ע' גרונית וח' גרונית במקום א' וכ' וכן ר' במקום מין גרגור בדומה לג' ערבית – כבודו במקומו מונח. ואם בא הגרזן והניף ברמה וניתץ את כל ביטויי המורשת והמסורת והמנהגים שהביאו עמם יהודי המזרח – הֲנָה בהיגוי העברי המזרחי לא נגעו עדיין. אמנם כללי הרחוב היו ונשארו: הרחוב המשיך לדבר בהיגוי משובש, מבית מדרשה של האידיש והשפות הסלביות, אבל בחוגים הרשמיים הכירו בצורך להנהיג את ההיגוי העברי הצח כהיגוי מועדף. גם ועד הלשון בזמנו וגם האקדמיה ללשון העברית הכירו בהיגוי העברי המזרחי כהיגוי התקני.

בדיעבד, התברר, כי אפילו את המעט הזה לא אבו אנשי השררה והשלטון המונופוליסטיים לוותר למען ההיגוי העברי המבחין הבחנה ברורה וננוכנה באותיות א–ב העברי, ולעומת כמה קומיסרים מטעם משרד החינוך ורשות השידור, שאמנם בזמנו חפצו להנהיג את ההיגוי המזרחי, גברה ידם של בעלי האליטות השולטות במערכות החברה, התרבות, הסלונים החברתיים, אנשי התקשורת וכדומה.

הדבר משתקף באופן החריף ביותר באופן מבטאם של הקריינים והשדרנים ופרשניהם של הרדיו והטלביזיה. בתחילה נאלצו כל הקריינים לבלוע את לשונם ולהגות את הח' והע'. והיו כמה שעשו זאת כראוי. בתוך האליטה המובחרת של השדרנים בלטו שני עופות יוצאי דופן: **משה חובב וראומה אלדר**, שדיברו עברית בלשון צחה ונכונה. איש אינו זוכר כיצד זה היה באותן שנים שבהן לא היה "פוליטקל קורקט", מין קוד ממשלתי שחייב שוויונות ביצוג הרבדים השונים בחברה – בכל זאת שניים אלו מיוצאי תימן הצליחו להסתנן אל תוך שורות אנשי התקשורת, אך לא לאורך זמן. לאט לאט ובהדרגה, החלו שני האחים להיות מטרה ללעג בשל מבטאם העברי הצח.

פה ושם הופיעו דוברים ודיברו, וכיוון שהם לא היו ממש מועסקי רשות השידור, אלא פרשנים לשעה או דוברים של מוסד ממלכתי אחר, הותר להם לדבר במבטא ובהיגוי קלוקל שאינו מבחין בין האותיות א/ע, ח/כ ודומיהן. בהדרגה נפער הסדק, והיה לפרץ שאין לסכרו.

זוהי המשמעות החיצונית הבולטת ביותר של הסחף שנגרם באשר למעמדה של השפה השמית היפה – העברית. בכל מקום אחר, בבתי הספר, בגנים ובחברה בכלל, הִכּוּ בה ללא רחם ודחקו אותה לפינה.

לדוגמה: בבית ספר במרכז הארץ פנו הורים אל מורה מחונן ובקשו ממנו שלא ידבר אל בניהם בעברית של ח' וע'... המורה, מיותר להוסיף, לא ידע נפשו מרוב עלבון וצער. אוי לאוזן שכך שומעת.

לבד משני אישי ציבור דומיננטיים, ישראל ישעיהו ז"ל ויצחק נבון יבדל"א, שני שרים לשעבר בישראל, לא זכור שמישהו אחר יכול היה לשמש מופת ודוגמה לדור הצעיר בעניין המבטא העברי הצח. דוד לוי ואהרן אבוחצירה היו שרים, אבל פומביותם לא יכלה לסייע לשפה העברית, הואיל והם הוצגו על גבי המרקע וברדיו כדמויות בלתי אהדות, וזאת בלשון המעטה. הראשון בשל חוסר עקביותו במבטא העברי, והשני בשל כובד לשונו. חברי כנסת, כגון משה שחל או בנימין בן אליעזר, הבינו כי צו השעה להתיישר עם האשכנזי, אם רוצים לְהִשָּׂרֵד בג'ונגל של הפוליטיקה בישראל, והם דיברו ומדברים בכ' וא' במקום ח' וע'.

בתחום התרבות והאמנות – הבושה גדולה יותר. אין זה סוד שלא קיבלו שחקנים לתיאטרון, אם היגוָם היה עברי–מזרחי. יוצאים מן הכלל הם שני חברי להקת "הגשש החיוור". האירוניה היא, כי הם לא הפכו לגורם חיקוי למרות הפופולריות שלהם. אם כבר, אז חיקו את היגוָם המזרחי של ישעיה אופיר (שייקה בלשונם) ויוסי בנאי, אבל רק לצָרכי בדיחות והלצות.

היום בעידן האפליה המתקנת, נחשפו כל מקורות האפליה הגדולים, וכבר מותר לדבר בקול על העוולה שנעשתה. הכוחות שרצו הגמוניה מזרח אירופית היו חזקים מכל חוק ומכל תכתיב. כוחות אלה ראשיתם עם עלייתם ארצה, ואמונתם כי מה שבונים בארץ הזאת הוא מונופול בלעדי שלהם. הם רצו חברה אירופית; בעיניהם מזרחים ותימנים הם כמו ערבים המייצגים את התרבות הנחותה. אמור מעתה, דיברת עברית עלגת במבטא עילג, אתה מקובל ונאור. דיברת עברית מזרחית שמית אתה נחשל, וטרם נגאלת מתחלואי הבערות והפיגור. תחושה זו ליוותה את ראשוני העולים ממזרח אירופה וממרכזה, והיא חלחלה לעומק ולרוחב והייתה זאת, כאמור, תמימות לחשוב, כי ניתן על נקלה לשנות כאן דבר.

אבל עתה נכנסנו להילוך חדש. היום כבר מבינים גם בחלונות הגבוהים, כי ניתוץ

מורשת יהדות המזרח יכול לגרום לנזקים, לפירוד, לשנאה ולהרס, ויש לקום ולעשות כדי להחזיר את שיווי המשקל, שהרי לצורך חסנה של האומה יש לתת אפשרות ביטוי לכל הזרמים בעם. לכן עתה השעה כְּשָׁרָה לחזור ולהסתער על היעד המבוצר של העברית הקלוקלת, שעד כה הפילה חללים רבים ולהציג בפני החברה בישראל את יפי הלשון העברית בלבושה השמי, כי כל מורשתנו העברית נוצרה כאן במזרח, ולא במקום אחר.

לא יהא זה מאבק קל, אבל יש להתמיד בו בנחישות. כאן יש סיכוי להצליח, יותר מאשר ההצלחה הַמוגבלת שהיתה בגילוי הַמעטָה האפל בנושא ילדי תימן החטופים, למשל. בנושא זה הייתה, כנראה, רשעות לשמה שאין מוכנים עדיין להודות בה. לעומת זאת, בעניין ההיגוי להבדיל אין אנו מחפשים אשמים יחידים כדי להוקיע אותם, וכל מטרתנו להחזיר את עטרת השפה העברית היפה והצחה ליושנה.

מפלגת ש"ס עשתה מהפך בחשיבה בישראל. היא הוכיחה להגמוניה השלטת, כי מזרחים יכולים ומסוגלים להקים מפלגה ולצבור מנדטים, וזו כבר איננה מציאות של התבדחויות. על כן בפעם הראשונה מטים אוזן קשבת לרחשי החצי השני של העם, כדי לתת לחצי העם מן הנדוניה של השלטון ומבלי לאבד את השליטה. נראה, כי לדרישה של החזרת השפה העברית המזרחית למקומה הראוי, לא יידרש מחיר כבד... שהרי הקונצרנים הכלכליים ומדיניות ההשכלה עדיין בשליטתם המוחלטת. ❑

עידן נביאי השקר

מאת חיים בר-יוסף

מזרחים! היכונו לימות המשיח ב-2012!

לצורך הבהרה נקדים ונציין:

1 – דר' מיכה רזאל (הנביא החדש) התמקד בתלמידי חינוך חובה.

2 – המחקר שערך הוא סטטיסטי בעיקרו.

3 – הוא הסתמך במיוחד על מחקר אחר של דר' דב ורש, תוך פיתוח מושגים והתעלמות מעובדות.

נתחיל מהסוף: מסקנתם של דר' דב ורש לא היתה אופטימית. הם מצאו:

א – לסטטוס החברתי–הכלכלי השפעה יותר גדולה מאשר למוצא ולוותק בארץ על ההישגים הלימודיים. כלומר, תלמידים שיש להם או זוכים במשאבים חברתיים–כלכליים יותר מאחרים, יהיו מסוגלים להגשים הצלחה יותר גדולה בלימודיהם **ורמת ידיעתם** יותר מבוססת – ולהיפך:

ב – הפער העדתי מתרחב במישור החברתי–הכלכלי, **וכתוצאה מכך גם ברמת ההישגים הלימודיים.**

ג – הפער העדתי בדור השני הוא יותר רחב מאשר בדור הראשון.

דר' ורש אכן מצא שהפער הלימודי **בגיל היותר צעיר מצטמצם אך באיטיות**, אבל הוא **לא** מצטמצם בגיל יותר מבוגר, כלומר בשלבי תיכון ואוניברסיטה.

> עד כה הורגלנו לשמוע שהפער העדתי בין מזרחים ואשכנזים יישאר לעולמים, או מתרחב או מצטמצם במהירות או באיטיות. והנה לפתע קם נביא חדש ונוקב במועד סגירת הפער הזה, והוא קרוב מאוד-ב-2012. הנה הוא מתחת לאף ואנו לא ערים לו! איך זה קרה? פשוט ע"י שקלא-טריא ודמגוגיה מדעית!

מאחר שדר' רזאל התמקד בחינוך החובה, כלומר הגיל היותר צעיר, ומצא שהוא מצטמצם, הוא בדק **באיזה קצב** מצטמצם, והעריך שאם הקצב יישמר גם בעתיד ללא שינוי לרעה – אזי כל הפער יגיע לאפס בשנת 2012. פעולה חשבונית רגילה!

ההטעיה והדמגוגיה של דר' רזאל היא בכך, שהוא מתעלם מהעובדה **שהפער בין אשכנזים ומזרחים איננו מתמקד בחטיבה לימודית אחת, ודווקא הנמוכה.** מה עם החטיבות היותר גבוהות שהן המשמעותיות בחברה הישגית? בעקיפין, הוא עצמו מגלה שהפער כאן אינו נסגר!

מדוע דר' רזאל התמקד בחינוך החובה? כי בחינוך החובה הילד חייב להתייצב בבית הספר, גם אם אינו לומד; הוא מועלה מכתה לכתה, גם אם רמתו הלימודית איננה מתאימה; הוא מוחזק בכוח במשך כל שנות החובה, הוא לא יכול לנשור. אחרי גיל החובה – הוא רשאי לנשור, לא להמשיך ללמוד וכו'. והוא לא עושה זאת מרצונו החופשי, אלא כתוצאה מהנסיבות שבהן עבר את חינוך החובה. ילד כזה נכלל, בכל מקרה, במערכת החינוך הישראלית כמסיים חינוך חובה, כלומר 6 או 8 שנות לימוד. אולם מה רמת הידע שלו – זה לא חשוב, רמתו יכולה להיות שווה לכתה ב' או ג'. מה שחשוב, בעיני דר' רזאל וכמותו, היא שמערכת החינוך הישראלית רושמת בסטטיסטיקה שלה הגדלה במספר שנות הלימוד של המזרחים, וכתוצאה מכך יכולה לטעון שהפער עם האשכנזים מצטמצם – אולם, בפועל, זהו צמצום אריתמטי בלבד! ילד כזה מסיים חינוך חובה עם פיגור מצטבר בידע שמקשה עליו עד שמונע ממנו להשתלב או להתמיד או להצליח בשלבי חינוך יותר גבוהים.

דר' רזאל התמקד, אפוא, במספר שנות הלימוד ובגיל היותר צעיר, **והניח שמזרחי**

ואשכנזי המסיימים חינוך חובה הם בעלי הישגים לימודיים שווים – זה נכון מבחינת מספר שנות הלימוד, אך מוטעה לחלוטין מבחינת הרמה הלימודית.

אולם, דר' רזאל אינו אומר את הדברים בפשטות כזו. הוא מפתח שני מושגים, שלכל אחד יש כיוון התפתחות שונה, אלא שהוא טוען שזה לכאורה בלבד וכי ניתן ליישב את הסתירה ובסופו של דבר הכיוון האופטימי ינצח, **אולם על תנאי**. התפתלויות לאורך הדרך!

שני המושגים הם: פער במישור ההתפתחותי–האישי ופער במישור ההסטורי–הסוציולוגי. הוא מצא שהפער במישור הראשון גדֵל עם הגיל ואילו הפער במישור השני קטֵן עם השנים. במלים אחרות: "הפער בין מזרחים לאשכנזים ייסגר אצל בני 12 ומטה, אבל בין המזרחים לאשכנזים מבוגרים יותר עדיין יהיה פער. פער זה יהיה קטן יותר ככל שהגיל יהיה קרוב יותר ל–12" (**מגמות, אוגוסט 97, עמ' 354**). **בעצם, דר' רזאל מגיע לאותה מסקנה פסימית של דר' ורש**, שהרי בחינוך החובה אין מתחשבים הרבה ברמת הידע והתלמיד מועלה מכתה לכתה, וזהו חשבון השנים – אולם בגיל שמעבר לחינוך החובה רמת הידע היא הקובעת אם התלמיד יתקבל למוסד החינוכי בכלל, או לאיזה מוסד חינוכי יתקבל? יותר יוקרתי או פחות יוקרתי, עיוני או מקצועי, למסלול בגרות מלאה או למסלול בגרות חלקית – וכל זה משפיע שוב על סיכוייו להתקבל לחינוך הגבוה ולאיזו מגמה בחינוך הגבוה; וזהו חשבון הסטורי–סוציולוגי.

אולם, דר' רזאל מתעלם מכל הבעיה שמאחורי גיל 12 שנה. הוא מסתפק בטיוח ובהבטחה, שבסופו של דבר גם הבעיה הזאת תיושב לטובה!

אין ספק, שהמזרחים משפרים את רמתם ההשכלתית, אולם גם האשכנזים משפרים עוד יותר, ובעוד שהמזרחים משפרים עד רמת התיכון, האשכנזים משפרים עד רמת האוניברסיטה ויותר. בחברה הישגית, שהדרישות ההשכלתיות והמקצועיות הולכות וגדלות ומתרחבות, לא ההשכלה התיכונית או האוניברסיטאית הנמוכה, כי אם האוניברסיטאית הגבוהה היא הקובעת את מיקומו של הפרט בחברה ובאליטה. לכן, סגירת הפער הלימודי בשלב הנמוך הוא לעג לרש!

הדמגוגיה של דר' רזאל אינה יודעת גבול. הוא אף מֵעז לקבוע, כי עובדה "שכ–90% מהמזרחים ומהאשכנזים זהים היום בהישגיהם" (עמ' 355). אם אמנם כך המצב, מדוע אין אנו מוצאים שהמערכות השונות במדינה ובחברה מאויישות במזרחים ובאשכנזים לפי השווין הנ"ל? הרי שווין כזה לא רק שלא נראה בשטח אלא גם בפוטנציה איננו קיים. אין תשובה על הסתירה בין המציאות המזרחית העגומה לבין הקביעה האופטימית של דר' רזאל אלא בכך, שבמדינת ישראל קיימת אפליה גזענית מושרשת!

דר' רזאל עובר מקשקוש לקשקוש. הוא קובע, שהפער לא רק שייסגר לגמרי בעוד 15 שנה, אלא גם שאלת הפער בין מזרחים לאשכנזים, הפכה היום לחסרת משמעות ציבורית וחדלה לעורר כל עניין ציבורי (עמ' 355) – היא כבר מתה אך כנראה עדיין לא נקברה, ואולי גם היא תיקבר בקבר ישראל בעוד 15 שנה!!

למטה מכבודנו להתייחס לקשקוש האחרון הזה. אם יש אשכנזים שרוצים לנהוג כבת היענה – יבושם להם. רק שלא יופתעו אם בשנת 2012 יגלו, שלא רק שהפער לא נסגר באמת, אלא הוא הפך לבעיה אקטואלית בוערת העומדת להתפוצץ! ❑

לחברנו עובדיה בן שלום

במלוא לך עה שנים
לאיש המעש והתושיה
בן שלום ובן עליה
חותר להתאוששות ותחיה
למורשת אבות חותר באמונה
למימיה צָמאתָ ומרוחה שָתִית
תבורך באורך ימים ושנים
ימי עשיה מאירים ורעננים.
כה לחי!

אפיקים

שיר הקופות

מאת זכריה רצאבי ז"ל

א

קופות שתים היינו
אחת לבעל הנס אדוננו
ואחת לבית מזרחי מורנו
לבושות הדר בכתב מעוטר
על גבינו מתנוסס נאדר

שנים רבות שרתנו
ובמלאת ימינו הורקנו
ומכסתנו נשלחה
אחת לטבריה
ואחת לישיבה ענייה.

ב

והנה חזיז ורעם
יד בעל הזעם
הונחתה עלינו בכח
הפשיטנו, וזרק לפח
מלבושנו המהודר
שבכתב אשורי מעוטר

הוחלפנו בשתים נוגות
על השולחן ערומות
אחת צהובה ואחת עלובה
בלי בגד בלי כתיבה

אחריתנו כריתה נחרצת
ביד דעה של מפלצת
היד הראשונה זרקה מלבושנו
והיד השניה הנפה לכלותנו
אבל בזכות מעשינו הראשונים
ינקום ה' נקמתנו
משתי הידיים שהורמו נגדנו. ❑

אכי"ר

לחברנו היקר אהרן כהן יצ"ו

שא נא ברכותינו
עם צאתך לגמלאות
אחרי שנים רבות של עשיה
בשדה החינוך והיצירה
המשך בעשיה בדרך הסלולה
ענוה וגדולה והצלחה מרובה
וחדות היצירה ובריאות מעולה
כה לחי, ידידנו איש המעלה

אפיקים

האלרגיה לתרבות המזרח

לכל האשכנזים התורנים האלה יש תכונות משותפות וניתן לתת בהם סימנים ברורים:

1 – הם חושבים עצמם בני התרבות המערבית הנאורה ונציגיה כביכול.

2 – בדברם על התרבות המערבית מְפָאֲרִים רק אירועים ותכונות חיוביים, וכאשר מדברים על התרבות המזרחית מבליטים רק אירועים ותכונות שליליים.

בעצם הגישה המגמתית המסולפת הזאת הם שוללים מעצמם, במו ידיהם, את תכונות התרבות המערבית אפילו על פי הגדרתם שלהם: רציונליות, שכלתנות, אובייקטיביות, חקירה ביקורתית וכו'.

בכל תרבות ובכל מעשה אנושי יש טוב ויש רע, וחוקר אובייקטיבי ביקורתי צריך לשמור על ראיה וגישה מאוזנות. יתרה מזו, כל בן תרבות אמיתית יודע, שהתרבות היא תוצר של תהליכים ומעשים אנושיים, ואין לדרוש שכל החברות האנושיות תחווינה אותם תהליכים בדיוק; אחרת, לא היו מוצאים שוני בין תרבות לתרבות. לכן, גם אין ליישם על חקר תרבות מסויימת את המושגים של תרבות אחרת, כל עוד תהליכי ההתפתחות והעיצוב הם שונים.

אנשים מתנשאים כאלה, כמו טאוב, דנקנר, בועז עברון, ד"ר משה גרנות ועוד פָּוֹתֵיהֶם, בורים הם בתולדות יהדות המזרח ובתרבותה, במיוחד בדורות האחרונים. ומכיוון שבתודעתם יש חלל ריק ביחס לתרבות הזאת, קובעים הם שאין למזרחים תרבות רציונלית אלא רק פולקלור. מדוע? מכיוון שכל ידיעתם על היהודים המזרחים היא שטחית ביותר ושאובה מתוך סרטים ורומנים, גם אם הם נכתבו ונעשו בידי

מאת יוסף מאיר

מפקידה לפקידה קם לו מאן דהו מן האליטות, שרואה עצמו נציג התרבות המערבית עלי אדמות, ודן בתרבות המזרחית בצורה מסולפת ומגמתית מתוך התנשאות בוטה. האחרון שבהם, עד כה, אדם בשם גדי טאוב.

מזרחים, תוך ראייה מסולפת ומגמתית ליצירות האלה.

אם אנשים אלה, כדוגמת טאוב, רואים בסרט "שְׁחוֹר", או הרומן "ויקטוריה", או ספרות הכפר המרוקאי כמייצגים את התרבות המזרחית, או גרוע מכך, שזוהי התרבות המזרחית: כישוף , שדים, אמונות טפלות, יצרים חייתיים וכדומה – הרי בצורה דומה אנו המזרחים רשאים גם לראות ב: הדיבוק, ספרות העיירה המזרח–אירופית של בשביס, ברומנים של אריה אקשטיין: דודה אסתר ורחוב דולנה וכדומה, כמייצגים את התרבות האשכנזית: שדים ורוחות, אמונות טפלות, נוכלות, יצרים חייתיים, זנות וכדומה. אולם אני המזרחי לא ארד לרמה התרבותית שלהם כדוגמת טאוב וד"ר גרנות, ולכן אינני רואה ביצירות הנ"ל כמייצגות אותנטית של התרבות האשכנזית היום, אלא תרבות מהעבר הרחוק או הפחות רחוק, ואף יותר מזה – היבט מסויים בלבד.

טאוב התייחס, במאמרו במעריב מיום 97/ 19/11, לסרט "שְׁחוֹר" וחטא בראייתו את הקמיעות והשדים שם כנקודת הכובד של הסרט – ולא היא. נקודת הכובד של הסרט היתה המעבר מתרבות לתרבות, והניכור שבמעבר זה, תוך הצעת פתרון במידה מוצלחת או פחות מוצלחת. יתכן שהטעות של טאוב, אם נעשית בתמימות, נובעת מפרשת הַקְּמִיעוֹת של הרב כדורי וניצולן למטרות פוליטיות בבחירות שהעלו את הימין במקום השמאל. אולם זהו קישור מוטעה, ופרשת הַקְּמִיעוֹת נופחה מטעמים פוליטיים.

מצד שני, האמנם האנשים האלה אינם מאמינים **היום** בקמיעות, במזל וכיוצא בזה? מדוע אנשי ציבור אשכנזים משחרים לפתחי רבנים ומקובלים, כולל הרב כדורי עצמו, כדי לקבל ברכותיהם? לא פעם פורסם שאישי ציבור אשכנזים לא מעטים שואלים בעצת אסטרולוגים וידעונים אחרים למיניהם בטרם מקבלים החלטה מסויימת?! מדוע ההתנשאות המטופשת הזאת כאילו החברה האשכנזית דהיום נקיה מכל העבודה הזרה הזאת? כלום אנשיה הם כליל השכלתנות והנאורות?

נושא הקמיעות מביא את טאוב להתייחס לש"ס. אולם ש"ס ומעשיה אינם מסמלים תרבות מזרחית אמיתית ונכונה. ש"ס היא במקורה יצירה אשכנזית, ולכן היא אשכנזית במהותה ובסמליה, אבל מזרחית בחיצוניותה. התרבות היהודית המזרחית מעולם לא ידעה חרדיות וקנאות, ופתרונותיה לבעיות דת היו לקולא ולא לחומרא. רבניה נודעו בפתיחותם המחשבתית ובהתחשבותם בנסיבות הזמן והמקום. ניקח לדוגמה את יהדות עיראק; רבנים ואנשים מסורתיים קידמו בברכה את הקמת בית הספר הראשון של כי"ח בבגדד בשנת 1864, ושיתפו פעולה עמו עד שהתחילו המורים המיובאים מצרפת לחנך לחילוניות צרופה ושנאה לדת. וגם במצב כזה לא רצו בסגירתו של בית הספר, אלא בהגברת הפיקוח המקומי עליו כדי שיחזור לדרכו הראשונה של מזיגה בין לימודי דת ומדעים. בתקופת הברוגז בין הרבנים והמסורתיים לבין הנהלת כי"ח, היו אלה אותם רבנים ומסורתיים, שתמכו בכי"ח בהתחלה, שהקימו בית ספר אחר חלופי, שבו לימדו דת, מדעים ושפות, וקבעו מפורשות: **מי שלא יתאים למקצוע דתי, יישלח לאיסטנבול להמשך לימודים חילוניים.**

רבני יהדות מזרח אירופה **בתקופה מקבילה**, לא נהגו כך ונלחמו נגד כל מגמה להכניס לימודים חילוניים ונגד כל פתיחות לעידן החדש. באחת הדרשות שלו הוכיח החכם יוסף חיים, אחד מגדולי רבני עיראק ברבע האחרון של המאה 19, כי התפתחות החיים בעידן שלנו מחייבת התמצאות במדעים שונים.

ש"ס איננה מקיימת את רוח התרבות המזרחית האמיתית ואינה מסייעת לציבור המזרחי להתקדם תרבותית והשכלתית, לסגור פערים עם האשכנזים ולהיות כשירים ולנהל את המערכות השונות של המדינה. אולם, בנסיבות הנוכחיות, בהן ההגמוניה האשכנזית מקפחת את הציבור המזרחי מסיבות שונות, שלא כאן המקום להרחיב את הדבור עליהן, מהווה ש"ס, בעיני המזרחים, את הרע במיעוטו, בכך שלפחות מצילה את הפעוטות מהסתובבות ברחובות, מלהיכנס למעגל הפשיעה והנשירה מהחינוך – זה פן אחד. ואילו הפן השני הוא: קיומה מסמל מחאה נגד ההגמוניה האשכנזית וקריאת תגר עליה. בגין שני הפנים האלה זוכה ש"ס לאהדת חלקים ניכרים בציבור המזרחי, כולל חילוניים.

אנו מצפים, שהנהגת ש"ס תשכיל ותעשה ותלך בדרכו של מורנו הדגול רבנו הרמב"ם, ששילב לימוד תורה, מורשת אבות, לימוד מדעים ועבודה. ❑

לחברים היקרים

דר' יוכבד ריעני
רצון הלוי
גד סולמי
בן ציון יהודאי
עמנואל הלל
שאו נא ברכותינו
בקבלכם ***עטור יקיר תל-אביב***
ברכות האל לראשכם מנויה
ותעטרו בכסות טהֳר נקיה
תזכו בבריות גופא ונהורא מעליא.

אפיקים

לא שד עדתי, אלא ניכור עדתי*

מאת ניר שוחט

זה היה אנדרה מורואה אשר אמר, שוולטר הוא ההסטוריון הגדול ביותר באירופה. וכ"כ למה? זה היה רק משום שוולטר דרש, במאמרו "מסה על ההסטוריה", שהסטוריוני אירופה יכלילו גם את עמי המזרח בפרקי ההסטוריה של העולם. וולטר "גילה", כי אירופה לבדה אינה כל העולם כולו, ומכאן התחיל הרנסנס של מדע ההסטוריה באירופה, לאחר שחסר בו מימד ההגינות כלפי המזרח. כל זה בשל רגש העליונות הטבוע באדם האירופי בכלל.

לגבי ההסטוריה העברית ניתן לומר, שהרנסנס בנוסח וולטר טרם הוגשם בספרי ההסטוריה העבריים, שעדיין שולטת בהם האירופו-ענטריות, והמושג "יהדות" פירושו לגביהם יהדות אירופה בלבד, ואילו המזרח הוא רק תוספת ליהדות על מנת לצאת ידי חובה, ולפעמים גם המגמה הזאת אינה קיימת בכלל.

אינך מאמין? צא אל הלקסיקונים העבריים, אל האינציקלופדיות המתקראות עבריות ואל ספרי ההסטוריה והספרות וראה במו עיניך והחכם!

** (מאמר ברוח זו נשלח לבטאון "מאזניים", כהמשך למאמרו של שלום שטרית, אפריל 1997, אך לא פורסם)*

בכנס סופרים ואנשי-רוח בבית הנשיא (9 בנובמבר 1981) סיפר הנשיא לשעבר, מר יצחק נבון, שבתום הוצאת האינציקלופדיה יודאיקה לאור פנו אליו העורכים וביקשו ממנו סיוע לעריכת כרך נוסף לאותה אינציקלופדיה (יהודית) לאישים מיהדות המזרח. שאל אותם הנשיא: אם האישים הללו ראויים להיכלל באינציקלופדיה, מדוע לא הכללתם אותם בכרכים הקודמים? ואם אותם אנשים אינם ראויים להיכלל, הרי לא מן הראוי להכניסם לספר.

אין מעשה ללא מחשבה תחילה. הסטיה הזאת מהנורמה ההגיונית הלאומית אל נורמה לא רשמית של הגמוניה אירופית דומיננטית מול ישות מזרחית, שחשיבותה בדרגה ב' או לעתים כמוה כ"מלטה יוק", אינה קיימת במציאות. ראשיתה של העליונות הזאת, מבחינה הסטורית, בעליות הראשונות – לפי הספירה המקובלת – עת גילו פתאום כי כדור הארץ אינו שטוח ושהסטוריה מתחילה בקיומם ואין עוד בלתם. מבחינה חברתית מתחיל הניכור הזה מראשית צעדי החינוך, כשהילד היהודי מתחנך כאן בשיטת שטיפת המוח הנאורה (על דרך הדיקטטורה הנאורה).

קו המחשבה המעוות הזה, בין שהוא מכוון ובין שהוא טבעי ומאולתר, נעשה נכס צאן ברזל בחיים שלנו, עד כי ילדי המזרח עצמם ראו בו השקפת-חיים שאין עליה עוררין. תלמידת כיתה ו' במושב "נוגה" כתבה בחיבורה: "כשאגדל אני רוצה להיות אשכנזיה" (הד-החינוך, 1.4.1976). זכור לנו אותו נער יליד תימן, שנחטף במסגרת המבצע המוכחש של חטיפת ילדי תימן, כשהכריז בשידור טלביזיה, כי אינו רוצה לשוב אל הוריו האמיתיים. כך נעשתה השקפת קבע טבועה בדם ומעוגנת בתת-ההכרה, לפיה האדם האשכנזי הוא "אדם עליון" כאן, לא מתוך רצון רע או זדון כביכול, אלא מתוך טבע ופשטות שכך הם הדברים ואי אפשר לשנותם. סיסמאות כמו: עם אחד, מיזוג-גלויות, כור היתוך, כל ישראל ערבים זה לזה וכד' – השאֵר אותם לטקסי יום העצמאות!

לפי אותו קו מחשבה אנו מוצאים ברחובות-קריה מסעדות "מזרחיות", אבל במקביל לא

תמצא מסעדה "אשכנזית" או מערבית, כי מסעדה כזאת כמוה כלחם האחיד – הוא ישראלי אחיד, ולא אירופי. בשידורי הרדיו יש מוסיקה מזרחית, אך המוסיקה הלא-מזרחית היא כללית או יהודית או חסידית בלבד, רק לא אשכנזית. יש שכונות שנקראות שכונת תימנים, מרוקאים, כורדים וכו', אך אל תטרח למצוא שכונה אשכנזית – כאן אין שייכות עדתית, העדות רק מזרחיות. לאמיתו של דבר אין התנגדות לציון המוצא, אך במקביל צריך לציין גם לצד השני את מוצאו. מאידך גיסא, יש התנגדות לציין את השייכות היהודית או הישראלית אם מדובר רק על יוצאי אירופה. לא יתכן שציון המוצא יהיה רק לגבי עדות המזרח, ולעומתן אין עדות מזרח אירופה אלא עם ישראל או יהודים.

בתל-אביב מצאתי בית כנסת מרכזי מחולק לשני חלקים: האחד, "בי"כ לספרדים וליוצאי המזרח", אך השני שנקרא "בית הכנסת הכללי" ולא האשכנזי. ברחוב הישראלי נקראים שמות העצם הפרטיים במלעיל ובשמות חיבה אשכנזיים בהעדר דגשים חזקים ובהתעלמות מחטפים ובעיוות הגיית אותיות – וכל זה כדבר מובן מאליו, ורק לתפארת מדינת ישראל כתוב שהאקדמיה קיבלה את ההברה הספרדית. "הזלזול במבטא הספרדי התחיל בין אנשי העליה השניה" – אומר עוזי אורנן. "המבטא שלנו ספרדי לפי הרצון, ואשכנזי לפי היכולת" – אומר ש"ד גוייטין. "מצער מאוד שהילדים הספרדים הזניחו את מבטאם המקורי בהשפעת מוריהם האשכנזים" – אומר יצחק פרץ. "קיומה של עברית שניה אינו פחות ריאלי מקיומה של ישראל שניה, אף כי שתי תופעות אלו טרם זכו להכרה ממלכתית רשמית" – כתוב במילונם של דן בן-אמוץ ונתיבה בן-יהודה.

אפילו שמות לא יהודיים מהמזרח מנוקדים בספרי הלימוד לא כלשונם, הקרובה אל העברית, אלא ע"פ המבטא האירופי המובהק: מוחמָד, אחמָד בסגול במ"ם ולא בפתח; חלָב, מָכּה באותה דרך, סולחה, נאסר, סאלח, סדאם בסמך ולא בצד"י במקור וכך הלאה – רק משום שהאירופים אינם רוצים להגות אותם כמקורם, גם אנו מחקים אותם.

בתולדות הספרות העברית אתה מוצא: הזדם הרומנטי, תקופת התחייה וכו' כשמדובר רק על יהודים – כלומר, יוצאי אירופה – אולם כשמגיעים אל סופרים יוצאי המזרח, הפרק נקרא "הסיפור היהודי הספרדי" או בדומה לכך, מבלי לשלב את היוצרים האלה בכל זרם ספרותי כללי. לשון אחר: הספרדים מהווים סרח עודף לעם ישראל, אם הם נזכרים בכלל!

לעומת ההפקרות הזאת, ולמען ההגינות, מהבהבים לעתים אורות של מצפון נרדם, בהיות אורה נמיר יו"ר ועדת החינוך של הכנסת התייחסה לעיוות בספרי הלימוד ואמרה: "אינני חושבת שזה עניין של אדם אחד, אבל האם לא היה אפשר לדאוג לתיקון ספר לימוד מרכזי אחד במערכת החינוך, שיביא תרבות של שלוש, ארבע עדות? אינני מבינה איך משרד החינוך יכול לשחרר את עצמו מאחריות זו? (על המשמר, 19.1.83).

★

הזלזול ביהודי המזרח ובכל הקשור במזרח מתבטא לעתים בגילוי מדהים. ישורון קשת כותב (בדורו של ביאליק): "... הלך לבקש מלכות רוח בארץ יהודה ומצא אתונות וטמטום מזרחי". יש גם "דמיון מזרחי" לשמצה, כדברי שופט נכבד במשפט שנערך בת"א בשנות החמישים ולא נתקבלה בו עדותה של פרוצה, כי היה בה "דמיון מזרחי"! זאב ז'בוטינסקי כתב בשנת 1926: אין לנו, ליהודים, שום דבר משותף עם מה שמכנים "מזרח", ותודה לאל עד כמה שיש להמונינו הבלתי משכילים מסורת ומשפטים קדומים רוחניים המזכירים את "המזרח". צריך לגמול אותם מהם, ובזה אָמנם עוסקים אנו בכל בי"ס הגון... כדי לטאטא מא"י באופן יסודי עד כמה שמדובר ביהדות שבה בהווה ובעתיד, את כל עקבותיה של "הנשמה המזרחית" (כתבים, כרך ג'). הראיתם? כשאומר המנהיג הלאומי "יהודים" אינו טורח לציין שכוונתו רק ליהודי אירופה, ואולי מזרח אירופה בלבד!

גם חיים הזז נכשל בלשונו. בראיון עם כתב העתון מעריב, 14.9.66, אמר: "אנו הולכים על עברי פי תהום מבחינת הלבנטיניזם. עלינו לנסות ולהביא לעדות המזרח את התרבות האירופית. איננו יכולים להיהפך לעם מזרחי, יש לי התנגדות גדולה לדבר הזה. עברנו דרך של אלפיים שנה עד שנעשינו לחטיבה תרבותית אירופית יהודית, אי אפשר להחזיר עכשיו את הגלגל אחורנית ולקבל את תרבות תימן, מרוקו, עיראק."

חבל שהסופר הדגול אינו חושב בכיוון של מיזוג הגלויות ויצירת עם אחד, אלא בהתנצחות: אנחנו או אתם!

גם מנהל הגמנסיה הרצליה הכריז בטלביזיה, 5.1.76, והזהיר: "החברה הישראלית נעשית לבנטינית, והתרבות המערבית נעשתה קליפה חיצונית, והתוכן נעשה מזרחי". יחדגש, "לבנטיני" הינה מילה אינטלקטואלית ולשון נקיה למושג "מזרח"!

מנחם תלמי כתב על רחוב דיזנגוף (מעריב, 6.8.76): "נמל מוגן" ל"ייקס" הלוגמים קפה בשעות של קבע, משלט התכנסות וצפייה אל אנשי הבוהמה... עד שהחל מזדחל לתוכו הסרטן הלבנטיני".

★

בשנת 1976 חגג העולם היהודי מלאת 300 שנה לעתונות היהודית. לבד ממאמרים חד-צדדיים שפורסמו בעתונות על הבסיס המקובל, שיהדות היא רק יהדות אירופה, יצאו סמוך לאותה שנה שלושה ספרים שאינם שונים במגמתם. הוסף לאלה מה שנכתב באינציקלופדיות ובלקסיקונים המתקראים "יהודיים". לצורך כתיבה על הנושא הזה באותה שנה משך אותי לא שפע החומר שנכתב בכל המקורות, אלא במיוחד אפסות החומר שנכתב על עתונות ועל עתונאים מארצות אסיה ואפריקה, אם בעברית ואם בלועזית. היהדות המזרחית הספרדית היא בחזקת "מלטה יוק", איננה קיימת וגם רצוי אילו לא היתה קיימת, והמקורות האלה לגבי חוקר ההסטוריה אינם אלא "מחיקונים" – בלשונו של סמי שלום שטרית, ובלשון פשוטה: שיכתוב הסטוריה בנוסח סטליניסטי מובהק. יוזכר, שהעתון הספרדי הראשון "גזיטה דה אמסטרדם" יצא בהולנד בשפת לדינו ב-1784. במצרים,

עיראק, סוריה, תורכיה, הודו, תוניסיה וצרפת יצאו עתונים עבריים ולועזיים מראשית המאה הקודמת, ואין לכל אלה שם וזכר בכל הפרסומים העבריים הלאומיים שלנו (עיין: "במערכה", ספטמבר 77, ע' 44).

העיוות קיים גם לגבי העליות מארצות המזרח, ועל כגון זה כתב העתונאי ברוך נאדל: "אפילו 'מדענים' לאומיים מאוד מעדיפים לעבור בשתיקה על עליות הגבורה ברגל ועל גבי חמורים וגמלים מארצות בוכרה, מרוקו ותימן, ובלבד שתישמר 'הבכורה האשכנזית'".

יותר מזה מסתמלת המגמה האירופו-צנטרית הזאת בהמנון הלאומי שלנו (עם כל הערצתנו לו) שאומר במליל אירופי ובמנגינה סרבית "ולפאתי מזרח קדימה". מדוע נמצאת א"י במזרח ולא במערב? משום כך הדבר לגבי "עם ישראל" האחד והיחיד היושב באירופה. רק אל תשוו עם יהודה הלוי שאמר: "לבי במזרח" – זוהי שירה של יחיד, ולא המנון לאומי.

★

הדרך הנלוזה הזאת, אשר שימשה אמת-מידה לוגית לכל דרך חשיבה בחיינו הכלליים ונעשתה אבן יסוד במנטליות הישראלית, היא תוצאה של התויה בלתי ישירה ובניין מחשבה נטוי מיסודו, רגש עליונות נוקשה המטביע את חותמו: כל מה שהוא אירופי מערבי אשכנזי הוא היהודי והישראלי, שאין לכנותו בשם אחר ואין לציין מוצאו הגלותי. מאידך גיסא כל מה ששיך לעולמם של יוצאי המזרח צריך לשים אותו במיעוט, במרכאות, כיוצא דופן וכתוספת, ולזהותו רק במוצאו העדתי הנפרד. אמנון שמוש כתב: "עד מהרה הסכנתי למציאות החדשה: יש עם ישראל ויש עדות המזרח" (קנה וקינמון).

נקודת-ראות זו נוצרה מדעת ושלא מדעת, ובעיקר מקלות ראש בבדיקת העניינים מחוסר אחריות לאומית, ויותר מכל – מרגש עליונות של מוצא גלותי וזלזול ביוצאי ארצות שהדעה הקדומה קבעה שהן נחשלות ומפגרות, על כן יהודיהן יישארו כך לעולמים.

אין כאן התנצחות בין מזרח למערב. איש אינו מכחיש, שבתקופתנו עלתה אירופה על אסיה ואפריקה בתרבותה החומרית בעיקר, אך לא בערכיה האנושיים ובחיי הרוח שלה. יש למדינת ישראל אפשרות של תרבות ממזגת מזרח ומערב. המיזוג הזה אינו צריך להיות כפייתי, שמבוסס על רגש עליונות גלותי ועל דעות קדומות ומיושנות, אלא על אינטרס לאומי מובהק שאינו בהכרח קיים על בסיס של שוויון מספר כפוי, כפי שמלעיזים חסידי הסטאטוס הקיים, אלא על שוויון אפשרויות של פעילות לאומית וחברתית צודקת ע"פ גודלו האמיתי של האזרח הישראלי לאורך כל החיים. אין לשאוף בשום אופן לטבוע אך ורק חותם אירופי על אורח חיינו, בזה אנו מתכחשים לעצמנו לא רק לעבר, אלא גם בהווה ואף בעתיד לבוא.

לא, אין כאן הגזמה ולא דמיון פרוע, יש כאן גזרה שווה ויש התנצחות פרועה "כי משורש נחש יוצא צפע", אם לא ניישר את הנטע הנטוי – נטוי יהיה עץ חיינו, ויתחילו הדורות הבאים של יוצאי המזרח להאמין שהם אינם קיימים, כפי שמצטייר בספרים. אנו מגנים השכם והערב את שיכתוב ההסטוריה במדינות טוטליטריות ומכריזים נגד האפרטהייד במדינות רודניות, אבל איננו טורחים ליטול קורה מבין עינינו ולראות את עצמנו במערומים אלו.

העיוות הזה נתן לגיטימציה לאפליה העדתית, שאין אני יכול למצוא לה זכר וקיום בחוק הכתוב, וגם אין עדיין גורם רשמי או ציבורי שיודה בקיומה בחיינו. בכל מדינת מהגרים שבה אפליה ואפרטהייד יש מין הכרה מבויישת בכך, רק בישראל האפרטהייד העברי מוסווה, מוסתר, צפון ויש הסכמה כללית בשתיקה על קיומו ועל אי-ההכרה הפומבית בקיומו. החברה שלנו דומה לנעמית הטומנת ראשה בחול כדי שלא תראה את הלא-נוח לה לראות.

היהודי האירופי בא לארץ אבותיו אחרי יסורים, רדיפות ונגישות אין סוף, לאחר שהתאושש באוירה של א"י, הזדקף בקומה אירופית התנשאותית מול שאר היהודים שאינם מוכרים לו מתמול שלשום, והעתיק כאן את רגש העליונות האירופי אשר לא ידעה אותו היהדות לדורותיה.

לצערנו הרב, אין אנו רואים אור בקצה המנהרה. מאז קום המדינה עד עצם היום הזה פורצת שאלת הניכור העדתי ומיד מכבים את השרפה במטר שאלות וויכוחים אם אכן יש אפליה עדתית או זה דמיון. כל עוד יש השתאות כזאת לא נגיע אל הדיאגנוזה הנכונה בזיהוי הסרטן החברתי הזה. אין לנו הסכמה כללית, כי לחלק גדול מאזרחי המדינה נוח לו להישאר במצב הזה ולא לשנותו. וראה איזה פלא: ככל שאנו עולים בדרגים החברתיים, כן עולה הניכור הזה ועולה התחכום להסתרתו. המושגים שהתחנכנו עליהם, וגם חינכנו לפיהם כמו: מיזוג גלויות, כור היתוך, קיבוץ גלויות, וכד', לא היו אלא סיסמאות הסוואה לכפייה עדתית נצחית. אין פתרון ואין מזור אם לא תהיה הכרה מפוכחת של רצון טוב לתקן את המעוות ולבנות חברה לאומית אחידה שלא על בסיס התנצחות וכפייה, לעבור משלטון המבוסס על תת-הכרה עדתית אנוכית אל שלטון של הכרה לאומית כלל ישראלית.

הדיכוי העדתי הבלתי רשמי הזה יוצר שנאה בין בני העם עצמו. זה לא פלוג עדתי, זה פילוג בעם עצמו. בעיית האפליה העדתית איננה בעיה של עדות, זו בעיה של כלל המדינה. בעיות רבות עמדו לפני מדינתנו והתגברה עליהן, רק הבעיה העדתית אין רצון לפתור אותה ואין רצון להודות בקיומה.

לעומת זה, כל פעם שצפה ועולה בעיה זו אל מעל פני השטח, למגינת ליבם של קבוצות אנשים מסויימים, נתקפים אלה רעדה וחלחלה כאילו כפאם השד, אלא שהם משליכים את השד זה על המזרחים עצמם ועל כן קוראים לבעיה זו שד עדתי. אולם אין כאן שום שד; יש כאן בעיה חמורה של ניכור. אין ספק שהנושא הזה מכוער ובלתי נעים, אך מכוער יותר ובלתי נעים יותר לברוח מפתרונו. ❑

דור של מקופחים יצא לפנסיה

או: זקנת המקופחים

מאת יוסף אבידור

חמישים שנות המדינה ראו ישראלים מקופחים לרוב; אלה שלא זכו להשכלה, והם יודעים בלבם פנימה כי הפוטנציאל הטמון בהם זעק לביטוי, וזה לא התאפשר; אלה שלא זכו להכשרה מקצועית, כל חייהם ביטלו בעבודת סרק, בידעם, כי עם קצת סמכות, יכלו למלא טוב יותר את תפקידו של זה הממונה עליהם. הם שמרו בלבם בעצב את מתח התסכול; אלה אשר מעולם לא שמעו מילת עידוד, עצה נבונה, או לא נשלחה אליהם יד מחזקת, והם התנהלו בתלם התועה שנים, בלי ידיעה כי המשעול שבחרו אינו מוביל למקום מבטחים. הלכו ותעו; וכולם יחד, אלה הנזכרים לעיל, הוריהם העניקו להם אהבה רבה, אך לא עצה נכונה. וכי איזו עצה יכלה לצמוח מהורה עם ילדים קטנים, אשר נעקר ממולדתו, הובא לארץ חדשה, ובבת אחת הפך לאבק אדם, נטול סמכות, בעיני עצמו ובעיני בני המשפחה.

כולם יחד התחילו בדרך הארוכה לשקם את חייהם, נתקלים כל העת במכשולים, במחסומים ובמהמורות. בצדי הדרך עמדו ישראלים אחרים והביטו בהם. יכלו לסייע אילו הושיטו יד וחילצו את אחיהם התועים, אך לא עשו כן. הסיסמה היתה: "חולשתו של אחיך המזרחי, היא חוסנך שלך, האשכנזי, וככל שהמזרחי יישאר בעניו, בבערותו ובסבלו, כן יעשיר וישגשג האשכנזי". על כן, לא רק יד לא הושטה, גם סוד לא נגלה לאזנו של המזרחי, לא סוד גדול חלילה, אלא בסך הכל מידע, היכן לגשת, אל מי לפנות, עם או בלי "פתק", כדי להירשם לקורס, כדי להתקבל לעבודה טובה, וכו'.

נשארו מאחור. החלו להשקיע: עבודת פרך, חריצות, התמדה, הקרבה, פרישות מחיי רווחה – הכל כדי להשתלב במסלול, ולא להישאר מאחור. במהלך העקלקל הזה, היו נפילות רבות, מצבים מעוררי גיחוך של מי שכשלו. אחרי הכל, היה צורך בהכנה לקראת המעבר מתרבות מזרחית בעלת קצב אחד, לתרבות מערבית, שכולה הייתה בנויה על עקרונות אחרים, של השגיות על חשבון אנושיות, של ערמומיות, במקום תמימות, של חשדות במקום מתן אמון בלתי מסויג, של תכליתיות צרופה, אשר הקריבה על מזבחה ערכים אנושיים רבים, אם לא ענו למבחן של התכליתיות.

דוגמה אחת לסבר את האוזן ולהבהיר את השוני בתרבויות האלה: יושב יהודי במרפסת. אם הוא מזרחי, כל כולו נתון לבן שיחו, נפשו, רוחו, ורגשותיו; אם הוא אשכנזי, הוא אמנם יושב, אך עיניו בולשות כל העת לצדדים, לבו חורש רעיונות איך לנצל את המצב התמים הזה, ולצאת אפילו מן השיחה הנעימה לא בידים ריקות כי אם ברווח, כלכלי או אחר.

עברו שנים, המזרחי קלט כי כאן, בארץ הזאת, עם אלה, המנהלים את המדינה וידם בכל מוקדי הכוח, יש הכרח לאמץ את השיטות שלהם, ולהיאבק עמהם ונגדם באותם כלים. ובכן, הלך המזרחי להכשרה מקצועית, הלך לצבא, הלך לאוניברסיטה, בכל מקום חידד את חושיו, וטרח, אם לא דרך הראש, אזי דרך הרגליים, להגיע לחקר המהות של חומר הלימוד שלו. כי הוא בנפשו ידע אמת אחת חזקה: בדעתו, בחושיו, בשכלו, הוא אינו נופל מן האשכנזי, ופעמים אף עולה עליו, אם כן, מחריפה ביתר שאת האפליה בין מצבו הנוח והרווח של אחיו האשכנזי ובין החסר והעוני של המזרחי, לאמור: "למה לו יש ולי אין".

אבל בדרך הארוכה והקשה הזאת, רוסקו כמה אברים, נשברו כמה צלעות, בגופו התש של המזרחי, זוהי לשון ציורית אמנם, והכוונה, כי המאמץ של ההתוודעות לשיטה חברתית אחרת, גרם לעיוותי נפש, תסכולים, חוסר בטחון עצמי, הערכה עצמית נמוכה, יאוש, חידלון, זעם בלתי יצירתי, ההפנמה והדחקה של הבעיות, בעצמן יצרו בעיות חדשות, כי אומרים לנו הפסיכולוגים, כי על האדם החופשי להיות מוחצן, לבטא את רצונותיו, לתת דרור למחשבותיו, וכו'. איך המזרחי ייתן דרור למחשבותיו, אם בכל הפעמים הקודמות, בהן עשה כן, היה ללעג ולקלס, כי אמר דברי שטות? כך נשבר הבטחון העצמי באדם, ואחרי זה הוא נעשה מופנם. אם יש בלבו וברוחו, רעיונות יצירתיים, בתחום המוסיקה, הכתיבה, המשחק וכדומה, גורלם של אלה שהם ייבלו באיבם בנפשו, הואיל והמזרחי הדחיק את כשרונותיו, לבל יהפך לבדיחה בקרב הסובבים אותו. אחרי ההדחקה באה שממה.

ואז מגיע השלב המתסכל באמת: המזרחי, המגיע אמנם אל קו המטרה, אבל... תמיד באיחור, ולכל מקום בו הוא מגיע, באיחור, הוא מוצא כי הקדימו אותו, כי כל העמדות הטובות תפוסות. "כן, יש לך תואר דוקטור, מאד מרשים, אבל יש רק משרה אחת חלקית, במכללה החדשה בחצור..." או: "כן, אתה אמנם בעל תואר שני במזרחנות, ואתה יודע את השפה הערבית על בוריה, אבל אין לנו כרגע משרה של כתב, או שדרן, או מראיין, בטלביזיה, או בעיתון, או ברדיו, אם תהיה משרה, נתקשר אליך". ... ולא מתקשרים. נותר לצופים להתבונן אל המראות בטלביזיה, לראות כיצד אשכנזים, בהיגוי ערבי עילג, ובשפה מגומגמת, לא קולחת, מנהלים את הראיונות עם אישי מדינה ערבים, וזוכים אולי לא בתהילה מופלגת, אבל בשכר מופלג. ושכר הוא כוח. וקורה ואחד הצופים בטלביזיה שואל את עצמו בתהייה: האין ישראלים יודעי ערבית שניתן לשלוח אותם לראיין את נשיא מצרים, האם חייבים לשלוח מי שמדבר ערבית ב"כ" במקום ב–"ח"? או ב–"א" במקום ב–"ע"?

הנה הוא ממתין, אולי יתרחש נס והוא יזכה למשרה הראויה לכישוריו? הגם שבינתיים למד כי בארץ, קודם כל פועלים ומפעילים

באמצעות קשרים... ואז, אויה! הגיע גיל 65... (או 60 לאשה), ותם וגו החלום... עכשיו הוא יכול לשבת בבית הלורדים של מרפסת ביתו, לקרוא בעיתון, כי משכורות במדינת ישראל עברו את כל השיאים העולמיים, ואשכנזי מרויח בחודש מה שעשרה מזרחים מרויחים בשלש שנים יחד. ויסלחו לי הקוראים אם השתמשתי גם הפעם במונחים: אשכנזי ומזרחי, דבר שאף כלכלן לא עשה עד כה, בבואו לתאר את פערי השכר התמוהים האלה. אבל אני אינני כלכלן, ואני מזמין את החוקר לבוא ולהפריך את דברי, ולהוכיח לי כי טעיתי באחוז אחד בהכללתי הגסה... לאמור: יש בקרב בעלי משכורות העתק, 1% של מזרחים... ניחא.

ראוי לו לעיתון "אפיקים" אשר היה חלוץ בתחומים רבים של העיתונות המודרנית, בהעזתו להעלות נושאים טבועי-חותם הטאבו, כי גם הפעם יציע במה חדשה, ובה יספרו לנו "הלורדים" החדשים, אלה אשר עברו חמישים שנה של מאבקים להישרד בכבוד בחברה הישראלית הזאבית והטורפת, ועתה הם יושבים על המרפסת, מי הם, מה הם עשו, מאין הם התחילו ואלאן הם הגיעו. כמה נחת יש בהם, וכמה תחושת החמצה נותרה בליבם. ואולי שני הדברים כאחד? גם נחת על ההשגים המרובים, למרות כל המחסומים, וגם תחושת החמצה על כי יכלו להגיע רחוק יותר, אילו... ❑

לועד העמותה "מורשת תימן", יבנה

הנקובים בשמותיהם היקרים:

חיים הגרי – יו"ר, *אביתר שדעבי* – מזכיר

יורם גריידי – גזבר

שאו נא ברכה מעומקא דלבא

בפעלכם המבורך במורשת האומה

כל מעש במורשת הוא עושר מודשה

מורשת אבות תאיר את עיניכם

תאדיר עשיתכם ופעלכם

שוו אותה לנגד עיניכם

כי היא תפארתכם ואודה חייכם.

אפיקים

התימוכין האקדמיים לפרשת "תימני כנרת", ו"פרשת ילדי תימן ומזרח"

מאת פרופ' חן שיפריס

"אפיקים" האחרון הקדיש עשרה עמודי התייחסות לספרו החשוב של פרופ' **יהודה ניני "ההיית או חלמתי חלום"**. העיון והביקורות הקפדניות הובילו את הכותבים להסכמה כי יצירה זו, העוסקת בנושא הכאוב, בהיקף ובעומק ראויים, הינה חיבור חשוב מאוד; עוד נאמר כי מאחר והכותב הינו איש אקדמיה מובהק, קיבל הנושא גם את הגושפנקא האקדמית כנדרש. נגד חשיבה זו המבקשת תימוכין אקדמיים, אני מתקומם בשורות הבאות.

ראשית, לא יתכן שכאב אנוש ימתין לאיזה תימוכין, לכאורה אובייקטיביים – אקדמיים שכן הכאב הינו קודם כל סובייקטיבי, ובתחום עולמם של הקורבנות שמשלמים את המחיר. הטרגדיה של הארמנים לא המתינה לתעוד ותימוכין אקדמיים כלשהם, אלא הונצחה ע"י היהודי פרנץ ורפל בשיטתו האמנותית, בספר **"ארבעים הימים של מוסא דאג"**. וכאשר מבקשים נציגי האקדמיה לפלוגותיהם להתייחס לאותה טרגדיה, חלוקים הם עד ימינו בסוגיה, האם היה או לא היה רצח עם (ג'נוסייד), סוגיה שאינה יורדת מסדר היום של תורכיה ביחסיה הבינלאומיים.

גישה המחפשת תימוכין אקדמיים לטרגדיה אנושית מהווה נדבך נוסף לתהליכי פיחות, הדחקה והכחשה, המשחקים לידי גורמי שלטון המבקשים **סאטוא** כל נושא אמיתי וכואב אל מחוץ לסדר היום הציבורי. שהרי ב**"פרשת תימני כנרת"** הוכח כי יהודים מסוגלים לבצע טרנספר, אף לאחיהם, ומנושא זה לא הוסקו מסקנות, לא הופקו לקחים, וכך נדחק זה אל שולי הסולידריות הישראלית, עד לאחרונה, עם שוב דיונינו ב**"ההיית או חלמתי חלום"**.

ואם ב-1930 הוכח כי ניתן "לנייד" יהודים בארץ ישראל בניגוד לרצונם, מפאת הבדלי מנטליות, תרבות ושיקולים כלכליים, הרי ששנות דור לאחר מכן "עלו" מדרגה, אל שלב נוסף בו ניתן היה גם לקרוע ילדים מחיק משפחותיהם, באותה פרשה הקרויה גם **"פרשת ילדי תימן ומזרח"**. לידיעת כותב שורות אלו, הנושא הינו כולו בתחום הפליליות. אולם גורמי החוק שאמורים היו לטפל בזאת, הזניחו-השתיקו-הכחישו במשך יובל שנים; לזכותה של האקדמיה יאמר, כי זו לא התערבה באופן בולט במתן "תימוכין" למגמה זו או אחרת, וזאת כנראה מחוסר רצון לעסוק בחטא הקדמון של תהליך שיבת ציון המודרנית. מאידך רצוי שהאקדמיה תכנס לעובי הקורה, כמחקר בלתי תלוי שאינו מבקש לתת תימוכין למגמה זו או אחרת.

פרשת ילדי ישראל החטופים נמצאת עתה בתחום שבין העובדות לבין התגובה הציבורית. העובדות מתבררות מתוך עבודתן של שלוש ועדות חקירה ממסדיות, המדברות על כ- 1000 ילדים שנעלמו מהוריהם. עדכון המספר להיום מתייחס לכ- 1500 ילדים, בעיקר בגילאי לידה עד ארבע שנים, ומתוכם למעלה מ- 1000 הם מקרב יוצאי תימן; מאוכלוסיה זו נחטפו אפוא ילדים ביחס של אחד מכל 5-6 ילדים! לא זה המקום להתייחס לדרך האלימה, לעורמה הנִבזית ולשאר ההליכים שהובילו ל"העלמות" אלו. עוד הובהר כי ההסברים אודות בלגן במחנות או תמותת תינוקות מוגברת בתקופה הנדונה הינם חסרי שחר, ועל כך העידו עובדי המערך הרפואי במחנות, כמו גם "הקברים" שנמצאו ריקים...

הממסד המתין כנראה לרב עוזי משולם, אשר בזעזוע את אמות הסיפים השיג את ועדת החקירה הממלכתית. במקביל ובעוונותינו, עלה הנושא גם לבמת הדיון הבינלאומית. היום כבר ברור כי גם ועדת החקירה הממלכתית לא תוציא ערמונים מהאש, ומסיבות, שכל בר-דעת יכול להבין בעצמו... לא היתה ועדת חקירה ממלכתית שספגה מנה כה גדושה של ביקורת, ואף הרשות המבצעת, קרי ממשלת ישראל נקראה לדון בדרכים "לסייע" לוועדה זו, ומאידך זיל גמור.

ואשר לציבור, אין ספק שמול העובדות הקשות ביותר יתגייסו עיתונאים ו"הסטוריונים" מהזן הרואה ג'רפה וקובע כי "אין חיה כזאת". ולא חסרים ב"צמרת" שלנו אנשים, מהם יוצאי תימן, השותפים למגמה הנפסדת לגמד את הנושא, עד להכחשתו.

המאבק כיום הינו לכבודן של המשפחות שנפגעו, כבוד ההורים שילדיהם נגזלו, כבוד בנים ובנות שזהותם נמחקה ע"י תהליכי אימוץ בלתי חוקיים, אך מעל כל זאת, לשמה וכבודה של מדינת היהודים. מאבק זה, הנדרש מול אליטות מנוכרות, עוורות-חרשות, הינו מאבק תמים על דמותנו, כאשר הטרגדיה שמקופלת בשאלה "היכן הילדים" ניתנת לפתרון תוך התייחסות נכונה לתיקי האימוץ מאותם ימים נוראים. וסיכום הביניים לשעה זו הינו שהרב עוזי משולם, מוביל מהלך לטיהור המדינה מפשע "וגנב איש ומכרו...", האיש אשר יותר מִכֹּל, מבטא את כאב המשפחות הפגועות, הוא עדיין יושב בבית הסוהר, לחרפת מדינתי ולבזיון דינא דמלכותא.

למר שמעון רכבי יצ"ו

בהגיעך לגיל התושיה והחכמה
גיל הגמלאות והרגיעה הרוממה
שָׂרַתָּ את עמך בתושיה ובאמונה
תרבות חייך היתה כולה
קודש לאדם בפרט ולקהלה בכללה
הקמת נטע נעמנים מושרש באמונה
היה ברכה באורחותיך ובפעלך
תברך בבריות גופא ונהורא מעליא
יחד עם נות ביתך היקרה.

אפיקים

הפרשה הנוראה של חטיפת ילדי תימן

מאת דר' אסתר הרצוג

על פרשת ילדי תימן, מזרח ובלקן, למדתי לראשונה מהפרסום הנרחב שניתן למאבק של הרב עוזי משולם ותומכיו ביהוד. ה"עליהום" הנורא שעשתה עליהם התקשורת עורר בי בזמנו את התחושה שמשולם וחבריו מאיימים על השלטון יותר משהם מהווים סיכון בטחוני או אחר לחברה כולה. מהר מאד קלטתי שרק בזכות המאבק הנחוש של אנשי משכן אוהלים, אני, זכיתי לדעת על הפרשה הנוראה של חטיפת ילדי תימן וילדים מארצות מוצא נוספות. אני מבקשת לנצל פה את ההזדמנות שניתנה לי כדי לאמר דברי תודה והוקרה לאנשים שעשו לילות כימים כדי לזעזע את אמות הסיפים של החברה הישראלית, כדי שכולנו, האזרחים המבקשים לישון טוב בלילה, בלי לדעת יותר מדי על עוולות השלטון כלפי החלשים בקרבנו, נדע סוף סוף על הזוועה שנעשתה לא כל-כך מזמן על ידי השלטון וארגונים מטעמו.

סיפורי חטיפת הילדים ומכירתם, שבצבצו מבעד לסיפורי האימים שסופרו על אנשי עוזי משולם, לא פחות ממה שהם החרידו אותי ביחס לעבר, היכו אותי בתדהמה בשל הדמיון למציאות הסובבת אותנו היום. הדמיון, למקרים רבים שמוכרים לי, של אנשים מיואשים שפונים לכל כתובת שמציעה שביב תקוה, הוא מדהים. אני מדברת על הורים שאת התינוקות שלהם גוזלים מהם ומעבירים לאימוץ בידי הורים מבוססים ועל הורים אחרים שאת ילדיהם מעבירים לפנימיות.

לפני חדשים אחדים הביאו בטלביזיה כתבה מחרידה על פרשת התינוקות של האבוריגנים באוסטרליה 100,000 תינוקות וילדים נקרעו מעל הוריהם. מי שראה את הכתבה מוכרח היה לקלוט שילדים הם הדבר היקר ביותר לאדם, אם הוא לבן ושייך לקבוצות החזקות, אך אם הם נולדים להורים בשולי החברה, אז אין הם יותר מסחורה עוברת לסוחר. אפשר לקחת אותם לאימוץ, אפשר למכור אותם ואפשר גם לעשות בהם ניסויים רפואיים. ככה שם וככה גם פה. ואפילו ההצדקה נשמעת באותן מילים: טובת הילדים, הזדמנויות חינוכיות וקידום שלהם בחיים.

לנו קל, כמובן, להכיר בזוועה כשהיא רחוקה מאיתנו, כשהיא שייכת לאחרים. אבל כאשר מדובר בעצמנו אנחנו בטוחים שאצלנו זה לא יכול לקרות. אז איך מעוררים את האנשים להבין שאצלנו זה קרה ואצלנו זה עדיין קורה, אצלנו לוקחים תינוק לאימוץ ממשפחת עולים מגרוזיה בנתניה, שאצלנו מפקיעים ארבעה ילדים ממשפחה ענייה בתל-אביב ומאפסנים אותם בפנימיות, ושאצלנו לוקחים ילד מאמו העיוורת בטבעון וכולאים אותו במוסד לילדים בסיכון, שבו מתעללים בחוסים.

אומרים לנו שלשלטון אין כוונות זדון. אולי היה בלגן, אולי רצו לעשות למען הילדים. איך זה יכול להיות, כך טוענים החסידים המגוייסים והמתחסדים של השלטון: האם מישהו יושב ומתכנן לחטוף ילדים? ואני מסכימה עם חברי עמותת משכן אוהלים וטוענת שכן! גם אז וגם היום לשלטון יש כוונות זדון; במעשי השלטון יש הרבה הרבה רשעות. הוא אפילו לא צריך לתכנן את חטיפת הילדים, מפני שהוא כל-כך מאורגן ויעיל. את התינוקות הוא לוקח מהורים שלא

יכולים לפעול נגד הממסד, לא לגייס עורכי דין יקרים ולא להסתייע בתמיכה מתוך מרכזי הממסד. אני אומרת לכם שכל כך קל לשלטון לגזול תינוקות וילדים מהוריהם, שהוא אפילו לא צריך להתאמץ. לכו לבתי משפט ותראו באיזו קלות מאשרים שופטים לקחת ילדים על סמך חוות דעת של פקידות סעד. תקראו את חוות הדעת ותראו עד כמה בטוחות הפקידות בתוצאות, עד שאינן טורחות אפילו להתאמץ בכתיבת חוות הדעת. השלטון פועל כמו מכונה משומנת היטב. הוא בכלל לא צריך לשבת ולתכנן. הוא רק מבטיח כיסוי גורף לכל פקידיו ועושי דברו. תנסו לצאת נגד החלטות ומעשים שלו ותגלו את ציפורני הזדון.

פרשת ילדי תימן, מזרח ובלקן והמאבק של אנשי עמותת משכן אוהלים מאלצים את אזרחי המדינה לעשות חשבון נפש חברתי כללי, האם ימשיכו להתכחש, להתעלם, לקנות את השקרים? האם יוכלו להמשיך להסתתר מאחורי תחושת חוסר האונים של אזרחים בלתי מעורבים או מאחורי ראש הבורג של פקידים שרק ממלאים את תפקידם?

אני קוראת היום מפה, מבמת הועדה למעמד האשה, לכל אזרח ואזרחית עם מצפון לנער את קורי השינה והאדישות שטוו מסביבם אמצעי התקשורת, עסקני המדינה ופקידיה, להתערב בנעשה בחברה שבה כולנו רוצים לחיות כבריות הומניות, לשאול את השאלות הקשות ולתבוע את התשובות האמיתיות. אני קוראת לעובדים הסוציאליים שמזמן שכחו את האידאולוגיות של סיוע לזולת במצוקתו, שעליהן התחנכו, להוביל את המאבק של גילוי האמת בפרשת ילדי תימן, מזרח ובלקן ולהפסיק את מדיניות גזילת הילדים מהוריהם. ויותר מכל אני קוראת לארגוני הנשים, ארגוני הממסד והארגונים הפמיניסטיים, לעמוד מאחורי הסיסמאות הפמיניסטיות של אחוות נשים. אם אין הם רואים כחובתם הבסיסית ביותר לתמוך ולהזדהות עם האמהות של אז ועם האמהות של היום עם אותן נשים שרגשות האמהות שלהן היו למרמס, לביזוי ולשיסוי תחת רגלו הגסה של השלטון, מוטב לנו בלעדיהם. ❑

תנו לו חנינה
עוזי משולם היה לסמל החטא הקדמון שחטא המפעל הציוני כלפי התימנים

מאת חיים הנגבי

צריך לקרוא דרור לעוזי משולם, ולשחרר אותו עכשיו, אסיר שכבר היה לסמל; יש בוודאי רבים ששוטמים אותו ויראים מפניו, שאם אך יחלץ מן הכלא יטיל את אימתו על כל סביבותיו ויפרע את החוק ואת הסדר; אבל יש רבים אחרים שאוהדים אותו, רואים בו גיבור שאזר אומץ לבטא בקול גדול את שהם כמסו בלבותיהם שנים רבות. הנה מחלוקת, שאם תנוסח בקפידה הסטורית יתברר, שמאז ראשית המפעל הציוני הופלו היהודים התימנים לרעה בידי אחיהם האשכנזים ואכלו מרורים. כן כן, הם הופלו והושפלו ונוצלו, ממש כך, ונדחפו אל שולי החברה היהודית החדשה.

יצא כך, שהמאבק של משולם, שהתמקד לכאורה במה שקרוי "ילדי תימן האבודים", ביטא מרירות שנכבשה זמן רב קודם לכן, מאז ימי העלייה הראשונה והעלייה השניה. וזו אולי הסיבה לכך, שהתימנים, שכולנו הורגלנו לראותם מקבלי-דין ומצדיקי-דין שהליכותיהם מתונות, שלא לומר כנועות, מצאו בעוזי משולם איש-מופת.

יש פרקי הסטוריה שלמים שלא נמצאו עד כה ראויים להירשם בסיפור התולדות הרשמי של ישראל. אבל הזמן, שהוא כוח חתרני מאין כמוהו, עושה את שלו, והדברים צריכים כנראה להמתין לשעתם, עד שתבוא. אלא שלא לכולם יש סבלנות. עוזי ושות', שביקשו להאיץ בכוח את קצב הזמן ולעורר בקול את שדי האמת מרבצם, הוטלו משום כך אל מאחורי הסורגים. ועכשיו כשנשיא המדינה שוקל את שחרורם, אני מבקש להציג בפניו מעט מתוך שפע התעודות המצוי בגניזה הציונית. להלן שתי דוגמאות.

במחקר שיצא לאור מטעם הסוכנות היהודית לפני 60 שנים על משכנות העוני בירושלים כתוב כי השכונות היהודיות החדשות, שנבנו בעזרת "ארגונים ומוסדות-ציבור כמו הסוכנות היהודית, ההסתדרות הכללית והכשרת היישוב... נועדו, ראשית, בעיקר ליהודים אשכנזים, ושנית, לבני המעמד הבינוני, או על כל פנים לבני מעמד הפועלים המאורגן, שפרנסתם בטוחה פחות או יותר..."

ובהמשך: "עניין אחר לגמרי – יושבי משכנות העוני. אלה הנצרכים האמיתיים, בעלי הפרנסה הזעומה וסובלי המחסור, שאין בכוחם לעזור לעצמם. אם נשאל מה נעשה לטובת שיכונם הם, נוכל להשיב רק תשובה אחת – לא כלום!" והלאה: "המוני יהודי המזרח שנהרו הנה (לירושלים) לאלפיהם אחרי המלחמה, למענם ולשיכונם לא נעשה כל-מאומה, והם נשתקעו בפרברי עוני, הצפופים והמזוהמים בלאו הכי... בעוד אנו מטפחים, למען תחיית עמנו והקמת הריסותיו, בראש ובראשונה את האלמנט האשכנזי, האירופי, העלמנו את עינינו כמעט לחלוטין ממציאותם".

והנה דברים שכתב ארתור רופין בעיתון הציוני "די ואלט" לפני 90 שנים, רשמים מביקורו הראשון בארץ. בירושלים גילה את היהודים התימנים: "לשון דיבורם ערבית... הם גרים שם צפופים ודחוסים בבתים קטנים ועלובים... ניכר בהם נופך דם ערבי, וצבע עור להם שחום עד מאוד... השכבה

הסוציאלית הנחותה שבאוכלוסיה היהודית בירושלים, וכמעט היהודים היחידים השולחים ידם בעבודת-פרך... מתחרים בהצלחה עם הערבים, בזכות הסתפקותם במועט וחריצות כפיהם".

מעט לאחר שפורסמו הדברים האלה, השתקע רופין בארץ והיה בה לראש המשרד הציוני ("המשרד הארצישראלי"). גילוי התימנים היה תחת ידו לבשר-תותחים במלחמה על כיבוש העבודה, יהודים על תקן של ערבים. הם התגוררו ברפתות ובאורוות, נוצלו כבהמות-עבודה, הוכו בידי מעבידיהם, נשפטו בדרכי עוול, גורשו ממקומותיהם, הופקרו לחולי ולמוות, נקברו ללא ציון שמות. אין אלה ביטויים בעלמא, אלא תיאורים של מצבים אמיתיים, פרשות שנחשפו.

סבלם של היהודים התימנים היה להם למורשה, זעם כבוש שעבר, כמו בלחש, מדור לדור. ודומה שההתפרצות של עוזי משולם וחסידיו לא היתה רק חטא, אלא גם עונש.

❑

פורסם במעריב ביום 3/2/98.

הצדק של הרב משולם

מאת פרופ' חן שיפרים

בתגובה על "למשולם זה משתלם" מאת רן כסלו ("הארץ", 25.10.95)

ד"ר הרצל רוזנבלום המנוח, שבמשך שנים היה העורך הראשי של "ידיעות אחרונות", פירסם ב-12.11.85 בעיתונו מאמר ראשי בשם "השערורייה הנסתרת" ובו התייחס להיעלמות ילדי תימן. "נמאסו עלינו כל ועדות החקירה שלנו..., כי אין כאן מקרה חריג, אלא פשע מאורגן מצד מישהו או מישהם, שהפך את עליית התינוקות עסק במוכרו אותם תמורת בצע כסף... שתיקתנו בעניין נורא זה, שנמשכה דור, פירושה שיתופנו אנו בפשע. רק עם היהודים התימנים השקטים, הצנועים וחסרי המגן ניתן היה לנהוג ככה. כל עדת עולים אחרת (הרוסית, העיראקית, האמריקאית) היתה עורכת בנו פוגרום מזמן, ובצדק".

והנה לאחר כעשור הופיע "התימני" הנכון, הרב עוזי משולם, והעמיד את המדינה על הרגליים. אך האם ביצע בנו פוגרום, כפי שנודע לנו לפי ד"ר רוזנבלום? ההיפך הוא הנכון. הרב משולם לא פגע באיש, ובקבוק התבערה שנזרק אל מפקד המשטרה היה מענה לירי המשטרה בצווארו של אחד מתלמידיו.

האם פרץ הרב משולם אל כבישי הארץ? כל שפעל עשה בתחום ביתו הפרטי, ולמען מטרה נשגבה: חשיפת הפרשה המזעזעת של היעלמות ילדים מעמנו בארצנו. במהלך אירועי יהוד לא טיפלה התקשורת אלא בשולי פרשת ילדי תימן, ואף זאת בעוינות, אך עמדה בתוקף על מריו של הרב משולם וזלזולו בחוק.

במשך שנים חי הרב משולם תחת איום על חייו כדי שיפסיק להתעסק בנושא ילדי תימן, ובתמורה הוצעו לו תגמולים במשרות בכירות וממון. בשלב המתיחות הציע לי שליח מטעם נשיא המדינה את חסות הנשיא, עזר ויצמן, להבאתו של הרב משולם אל תחנת המשטרה לחקירה. כאשר ביקשתי את נוכחות אותו שליח במהלך החקירה, סירב, ובצדק. שהרי אף הוא הבין, שאין מזומנת לרב משולם חקירה תמימה שגרתית ואנושית – לאיש שאנס את המדינה בדרישה לכבד את חוקיה שלה.

החוק ניצח, וקבוצת משולם, אנשי עילית, יושבים בכלא. אבל הצדק זועק ויזעק מכלא אילון ומכל אתר ואתר. שכן מה להם (11 מתלמידיו כבר שוחררו) ולישיבה בכלא? והתקשורת אינה חדלה לרדוף אותם, ו"הארץ" מוביל. עיתונאי "הארץ" מוטרדים בשל "ההטבות המופלגות" ש"סוחטים" אנשי משולם משלטונות הכלא.

האמת שונה לחלוטין, שהרי דרכם בכלא מראשיתה הינה ויה-דולורוזה בהשראת שר המשטרה. רק לאחרונה נחשפו לשריפה שפרצה במקום כליאתם, ובמשך חצי שעה בלי אפשרות מילוט נשמו עשן סמיך עד שהחלו בקריאה "שמע ישראל". והתקשורת עשתה מטעמים גם מאירוע טראומתי מחדלי זה, שהגיע אף לבג"ץ.

נראה שהישגי אנשי משולם בחשיפת הפרשה לכלל הציבור – מה שהוביל להקמת ועדת חקירה ממלכתית – מטרידים מאוד עיתונאים מסוימים.

מוטב למדינה שתקדים ותבקש סליחה מקבוצת הרב משולם. ❑

פורסם בהארץ ביום 12/11/95.

לרב שילה צדוק יצ"ו

בהתמנותך לרב שכונתי בקרית אתא
לא כסא שדרה על שולחן פקידות
עול תורה ומצוות להשריש – זו עבדות
הוטלת אל יעוד – בגבורה שָׁאֵהו
פרש את פשרו, שכלל את מבנהו
עָם זה כמות שהוא, כולו שוחר תורה
אם רק יִמָּצֵא מי שיחשוף אורָהּ
התורה היא הר בכובד תעצומו
אַל עולם כָּפָהוּ כגיגית על עמו.
אתה רב בעמך, לא תוכל לכפות הר
אך תוכל לפרשו בתפארת ויקר
שקוד על משמרת מורשת וארשת
ומנע שִׁמְצָה זרה אֶל עמך – מגשת
והשם יעזרך בגשתך אל עמו
וישפות עליך את נצח שלומו.
כה לחי!

אפיקים

פרשת ילדי תימן: עדות חדשה

מאת סיגל פרץ

48 שנים מחפשים רחל ומאיר שוּפְּר (שוקר) מבת–ים את בתם, אביבה, שנעלמה, כמו ילדי תימן האחרים, לאחר שנלקחה מבית התינוקות במחנה העולים עתלית לבית חולים "מעולם לא ראינו תעודת פטירה ולא גופה", מספרת רחל, שעוד מקווה שבתה האבודה תימצא

48 שנים חלפו, ורחל (66) ומאיר (70) שוּפְּר משכונת עמידר בבת–ים ממשיכים לחפש את בתם, אביבה, שלטענתם נחטפה מהם במחנה העולים עתלית. לפני חדשים אחדים מסרו בני הזוג שוּפְּר עדות על היעלמה של אביבה בפני ועדת החקירה בעניין פרשת היעלמם של ילדים מבין עולי תימן בשנים 48' – 54'.

רחל, מטפלת במעון נעמ"ת בבת–ים, פעילה במפלגת העבודה וחברה במועצת הסניף בעיר. מאיר הוא פנסיונר. בני הזוג עלו לארץ בשנת 49' עם שלוש בנותיהם, נעמי (אז 4 וחצי), רותי (שנתיים וחצי) ואביבה, כבת שנה. סיפור חטיפת בתם דומה לסיפוריהן של משפחות רבות שעלו מתימן באותה תקופה.

רחל שוּפְּר: "הייתי בת 18 בסך הכול כשעליתי ארצה. במחנה העולים בעתלית הכריחו אותי למסור את ילדתי הקטנה אביבה לבית התינוקות, בנימוק שלא בריא לילדה להישאר בצריף של המשפחה, עם כל כך הרבה אנשים. השארתי אותה בבית התינוקות כשהיא צוחקת ובריאה לחלוטין. ביקרתי אותה כמה פעמים ביום, הינקתי אותה וטיפלתי בה. המטפלות בבית התינוקות היו מתפעלות ממנה ומאחיותיה. אני זוכרת שהן היו אומרות לי,'את כל כך צעירה, את יכולה להביא עוד 20 ילדים כאלה'. קיבלתי את דבריהן כמחמאה, לא ידעתי מה מתכננים לי.

"ימים אחדים לאחר שאביבה נכנסה לבית התינוקות זה קרה. הלכתי לצריף כדי לטפל בשתי בנותיי, נעמי ורותי, וכדי להביא לאביבה בגדים להחלפה. שעה אחר כך חזרתי לבית התינוקות – אך הילדה לא היתה במיטה. שאלתי את המטפלות היכן היא, והן

> "אמרתי שלקחו לי את הילדה, אז הפקיד פשוט העביר קו על שמה"

ענו לי שלקחו אותה לבית החולים רמב"ם בחיפה. לא האמנתי להן. בכיתי וצעקתי, שהילדה בריאה לחלוטין, ראיתי אותה שעה אחת קודם לכן והיא היתה בריאה ומאושרת.

"כל זה קרה בשעת ערב, על כן רק למחרת יכולנו לנסוע לבית החולים. היינו צריכים לקבל אישור לנסוע לבית החולים, לא יכולנו פשוט לעזוב את המחנה. לבסוף הצלחנו להגיע לבית החולים בחיפה. שם ראיתי את אביבה שלי דרך חלון חדר התינוקות. ראיתי שהיא בריאה. למחרת שוב הגענו לבית החולים ושוב הראו לנו אותה דרך השמשה. האחות אמרה לי שהיא נראית לה בריאה ושישחררו אותה בעוד יומיים. כעבור יומיים, אך במקום לשחרר אותה, הודיעו לי שהיא נפטרה. צעקתי, בכיתי וטענתי שמשקרים לי. לא הראו לי תעודת פטירה ולא גופה. הייתי המומה לחלוטין. הוציאו אותי מבית החולים בכוח ובערמומיות. בעלי ואני רצנו לתחנת משטרה קרובה ולמשרדי בית החולים, אבל כל מי שדיברנו איתו טוען שהוא לא יודע כלום, ניצלו את תמימותנו כעולים חדשים ולקחו לי את הילדה מהידיים.

"לאחר כל זה נשארנו עוד כמה חודשים במחנה עתלית. אחר כך העבירו אותנו לרמת הדר. כשהגיע האוטובוס להעביר אותנו לשם, היה פקיד שקרא בשמות בני המשפחה שאמורים לעלות לאוטובוס. לתדהמתי הוא קרא גם בשמה של אביבה. אמרתי לו שלקחו לי את הילדה, שאמרו לי שהיא מתה, אבל אני לא מאמינה בזה. אז אותו הפקיד פשוט העביר קו על שמה של בתי בתעודת העולה שלי. העניין הפליא אותי מאוד, אם היא מתה, מדוע לא עידכנו את המשרד במחנה בעתלית?

"גרנו ברמת הדר תקופה קצרה, ואחר כך, בשנת 50', עברנו למעברת העולים בבת–ים.

"לא ישבנו שבעה על אביבה, כי היה ברור לנו שהיא בחיים. זמן רב לאחר היעלמותה הייתי חולה ועצובה. כל המשפחה סבלה מאוד. מרוב עצב הפלתי ורק לאחר שנה וחצי ילדתי את בני יאיר ואחר כך את בתי צהלה. לא האמנתי שדבר כזה יכול לקרות לנו בארץ הקודש, שאליה הגענו מתוך אהבה וציונות. אבי היה פעיל עלייה בסוכנות היהודית ומשפחתי, שהיתה אמידה, עזרה רבות לפליטים יהודים שהגיעו לעדן שבתימן. לא האמנו שנקבל יחס כזה כשנגיע ארצה, אפילו כל הרכוש של משפחתי נגנב ממנל יפו. נותרנו חסרי כול. אבי היה מאוכזב קשות.

"במהלך השנים פנינו לכל הוועדות שחקרו את היעלמם של ילדי תימן (שלוש ועדות) ונחקרנו. הוועדות הקודמות לא עשו עבודה ראויה לשמה. האם הוועדה הנוכחית תחקור לעומק ולא תלך בדרכי קודמותיה? מספר תעודת הזהות של אביבה הוא 3036524 והיא דומה לאחיותיה. תקוותי היא שמישהו שמכיר את אביבה היום, יקרא את הכתבה הזאת ויעזור לנו למצוא אותה.

"השנים העוברות לא מקהות את הכאב, במשפחה שלנו אין שמחת חיים. בכל זמן ומצב אני חושבת על אביבה, בימי שבת, בשמחות ובחגים. היום גם הנכדים שלי יודעים עליה ושואלים שאלות. הייתי פעילה במפלגת העבודה ובנעמ"ת, טיפלתי בילדיי האחרים ועסקתי בעיסוקיי, אבל במשך כל השנים האלה לא ידעתי אפילו חיוך אמיתי אחד".

רחל, העובדת במעון ילדים נעמ"ת זה 21 שנים, מספרת כיצד בכל שנה, כשמגיעים הילדים החדשים למעון היא בוחנת אותם ואת הוריהם, מקווה שאולי יימצא דמיון בינם לבין בתה האבודה, אך לשווא. כעת היא תולה תקוות גדולות בעבודת ועדת החקירה הממלכתית, שתמצא את בתה, 48 שנים מאוחר מדי. ❑

פורסם בחולון בת–ים מיום 19/9/97.

"איפה הייתם עד עכשיו"?

דע מה שתשיב למכחישים ולשוטים

מאת דר' רפאל שובלי

אחת השאלות הנשאלות ביותר בפרשת "ילדי תימן" מאז ועד היום, כלפי הפעילים והמשפחות הנפגעות, היא השאלה: **"איפה הייתם עד עכשיו"?** שאלה זו נשאלת ונטענת בעיקר על ידי אנשים מחוץ לעדה. ביסוד טענה זו, עומדת הקביעה, שלא יכול להיות, שבפרשת "ילדי תימן" יש שמץ של יסוד אמת, והעדה התימנית שתקה עד היום? – הרמז כאן מובן. פרשה זו נראית כמטורפת ואינה נתפשת, ואנשים לא מבני העדה התימנית, ובעיקר אשכנזים, מקשרים בין מה שרואים כ"קיצוניות" של הרב משולם ותלמידיו, לטענות ה"מגוחכות" בדבר חטיפת "ילדי תימן".

למעשה, טענה זו מתבססת על התעלמות והעלמה, על שתיקה והשתקה. העדה התימנית לא שתקה מעולם ופעלה עוד משנות החמישים ע"י התאחדות התימנים וגופים אחרים ועד שנות השמונים והתשעים ע"י הועדה הציבורית, "עמותת משכן אוהלים" ואחרים שפעלו כיחידים.

למעשה כל שלוש ועדות החקירה בפרשה זו הוקמו רק לאחר לחץ שהפעילו בני העדה התימנית שפעלו כמעט לבדם, למרות שכשליש מהתינוקות, שיש חשד להיעלמותם אינם תימנים, וכמעט כולם מבני עדות המזרח האחרות. המקור לאי הידיעה על פעילות העדה במשך השנים הוא הסיקור התקשורתי הפגום והמסולף, שניתן לפעילות זו. רוב הפעילות למעשה לא סוקרה כלל, למרות שברוב המקרים אמצעי התקשורת הוזמנו ובחלק מהם אפילו טרחו להופיע באַרועי מחאה שאורגנו בפרשה זו.

בבואנו לדון בסיקור התקשורת עלינו קודם להבין מה תפקידה של התקשורת בחברה כמו שלנו. מחקרים רבים נעשו בנדון ומהם עולות ההנחות הללו:

בכל חברה קיים "מרכז חברתי", המורכב מהאליטות השולטות בחברה הנדונה. בתוך המרכז מתקבלות החלטות ברמה הלאומית וכן נקבעות נורמות חברתיות כלומר, השפעתו של המרכז היא כפולה:

א. ה"מרכז" מרכיב את המוסדות השלטוניים או המשפיעים בחברה.

ב. ה"מרכז" קובע את הנורמות החברתיות ואת הקונצנזוס החברתי.

לעומת ה"מרכז" קיימת ה"פריפריה" החברתית, הכוללת את כל המסגרות החברתיות הרחוקות מהמרכז, ריחוק זה פירושו חוסר השפעה. הפריפריות אינן שותפות בהחלטות של המרכז המשפיעות על החברה כולה, אלא בד"כ מקבלות הנחיות מה"מרכז" לגבי מוסכמות חברתיות. ההבדלים בין מרכז ל"פריפריה" יכולים לעיתים לקבל משמעות טריטוריאלית או אתנית. במדינת ישראל ה"מרכז" כולל את האליטות הכלכלית, התקשורתית, האקדמית והפוליטית, שבעיקרן הן אליטות אשכנזיות, וה"פריפריה", כוללת מסגרות חברתיות אחרות, בעיקרן ממוצא מזרחי.

התקשורת משקפת בד"כ את יחסי הכוחות הקיימים בחברה ובכך מנציחה למעשה את כוחו של ה"מרכז" לעומת ה"פריפריות". מרבית העיתונאים עברו תהליכי הסתגלות, הפנמה וסוציאליזציה של הערכים המובילים בחברה שמקורם ב"מרכז".

בישראל הקשרים בין התקשורת, ל"מרכז" הדוקים במיוחד, אמצעי התקשורת נשלטים ע"י מספר קטן של גורמים המשויכים לתשלובת של אליטות, שבעיקרן הן אשכנזיות, והן כוללות את האליטה התקשורתית, האקדמית, הכלכלית והפוליטית. הקשרים בין האליטות הנ"ל הם חזקים ושליטתם הדוקה על המידע המוזרם לציבור, ולמרות שאין כמעט הגבלות רשמיות על חופש הביטוי, קיימות הגבלות לא רשמיות מעודנות המופעלות בצורה סמויה לגבי מידע שאינו נוח ל"מרכז" החברתי[1].

במחקר שנעשה ע"י אלי אברהם לגבי סיקורן בתקשורת של עיירות הפיתוח ואשר נקרא "התקשורת בישראל מרכז ופריפריה"[2], ובמחקרים אחרים שעסקו בנושאים של תקשורת "מרכז" ו"פריפריה", נקבעו הממצאים הבאים לגבי הסיקור התקשורתי בישראל של הפריפריה לעומת המרכז:

1. פעילות מזרחית מוצגת בצורה מעוותת במבט מלמעלה ע"י כתבים אשכנזים. דבר זה גורם נזק ל"פריפריה המזרחית" מבחינת דימויה העצמי.
2. התעלמות התקשורת גורמת לכך, שקבוצות "פריפריה" נזקקות לאמצעי מחאה ואפילו אלימות, כדי לזכות בסיקור ובהעברת מסרים, אבל אז הן נאלצות לשלם מחיר יקר בכך שהן מוצגות כאלימות.
3. אם יש בתקשורת קבוצה כלשהי הנתפסת כאלימה קל יהיה להאשימה באירוע האלימות שיתרחש.
4. כשלון ופיגור מדווחים כנורמה לגבי ה"פריפריה" ולא כחדשות המיוחדות למקרה שמתואר בידיעה. ה"פריפריה" מתוארת כפרימיטיבית ומלוכלכת יחסית ל"מרכז".
5. קיימת נטיה של האשמת ה"פריפריה" בבעיותיה, גם כאשר אין הדבר נכון.
6. הורים עם הרבה ילדים מתוארים כמזניחים את ילדיהם.

---

1. *ראה מקום בצמרת אליטות ואליטיזם בישראל. חוה עציוני הלוי עמודים 107–102, צ'ריקובר 1997.*
2. *יצא בהוצאת בירות 1993.*

7. עדות המזרח מתוארות כפרימיטיביות יחסית לאשכנזים המודרניים, למעשה ה"פריפריה" מוצגת לעיתים כאקזוטית ופרימיטיבית.

8. המזרחים מתוארים כקבוצה שאין לה תרבות.

הבה נבחן את תפקידה של התקשורת לאור המסקנות שהובאו לעיל בסיקור בפרשת "ילדי תימן":

א. **התקשורת** הייתה שותפה ליצירת אוירה שאפשרה את התרחשות הפרשה. בראשית עלייתם של יהודי תימן התפרסמו כתבות אוהדות כלפי העולים אשר התאפיינו בראיית העולים כאקזוטיים וככאלה שהגיעו ממרחק שנות אור, מימי קדם, למדינת ישראל, אך עד מהרה "ההתפעלות" ו"האהדה" פינו מקומן לכתבות מסוג אחר, שבהן תוארו העולים מתימן באור שונה לגמרי, לדוגמא: "האם יוצאת תימן, למשל, הנוהגת בתינוקה בדרך שנהגו במולדתה אינה יודעת מזון תינוקות מהו, לרוב רגילה היא לתת ארוחה אחת ביום לתינוק וארוחה זו פירושה לחם ומים או קפה"[3]. או בכתבה אחרת בה מתוארות מדריכות ויצ"ו בפעילותן עם הנשים העולות ושם נאמר: "...מלחמה נואשת נלחמו בכל הנוגע לתזונה, הנוהג לתת את כל המזון לבעל ולא להותיר לילדים אלא פרוסה יבשה או ההרגל להשקות את הפעוטות בקפה בלבד..."[4].

בכתבות אלו ואחרות מתוארת העדה התימנית בפרט, ועדות המזרח בכלל, כמולכלכות ופרימיטיביות, ההורים מתוארים כמרעיבים את ילדיהם ומהווים סכנה לקיומם. לפי כתבות אלו הסיכוי, אם כי הקלוש, היחיד של הילדים היה מלחמת "הגבורה" שנעשתה ע"י הממסד האשכנזי הקולט נגד ההורים. אנו רואים כי התקשורת שיתפה פעולה עם הממסד הקולט בראיית העולים התימנים והמזרחים כאנשים נחותים שאינם ראויים לגדל ילדים. המסקנה המתבקשת היא שיהיה זה מן ההגיון להציל ילדים אלו מידי הוריהם ולמסור אותם למשפחות "טובות" לגידולם. כלומר באוירה שנוצרה אפשר היה לקחת תינוקות באמצעים שונים, לא חוקיים בד"כ, מחיק אמותיהם וגם לְהָרָאוֹת יפים ונאצלים.

בהמשך לכך, לאורך השנים, כמעט כל פעולות המחאה החוקיות שנעשו ע"י הארגונים והגופים השונים, שבעיקרם היו של יוצאי תימן כנגד מעשים "הומינטרים" ונפשעים אלו למעשה לא סוקרו ע"י התקשורת.

כאשר התקשורת, העלתה את הפרשה ופעילות המחאה, בנדון, היא סִקְרה אותן מנקודת ראותו של הממסד בד"כ. לדוגמה: התכנית "במבט שני", משנת 1986, רובה של התכנית לא עסקה למעשה במקרים השייכים לפרשת ילדי תימן. גם בעיתונות הכתובה סיקור הפרשה נעשה על בסיס ראיונות אישיים עם משפחות שהוצגו כמסכנות. למשפחות אלו לא היו הוכחות חותכות לטענותיהם וכך נוצלה מסכנותם לצורכי רייטינג[5]. כל זאת במקום ביצוע של תחקירים עיתונאיים, כפי שהעיתונאים יודעים לעשות כשהם רוצים.

כל זה נובע מכך שהסיקור נעשה למעשה ביחס מתנשא במבט מלמעלה למטה של העיתונאים על המשפחות.

התחקירים הרציניים הראשונים הופיעו בתקשורת, רק לאחר פרוץ "אירועי יהוד" בערב פסח תשנ"ד (1994)[6]. תופעה זו מחזקת את התיזה האומרת שקבוצות השייכות ל"פריפריה" החברתית זוכות להעביר את המסרים שלהן, אפילו היו לגיטימיים וחשובים, רק במחיר תיאורם כקבוצות אלימות וקיצוניות המהוות סכנה לשלום הציבור.

התקשורת בכלל כשעסקה בקבוצת הרב משולם, אימצה את גישת הממסד כלפיהם ותיארה אותם ככת אלימה וקיצונית, ולמעשה בהיותה מקור מידע בלעדי, יצרה אצל מרבית תושבי המדינה תדמית שלילית. התיאור החוזר ונשנה על תלמידי הרב משולם כקיצונים מסוכנים, ביטל כל אפשרות לראותם באופן אחר מזה, שהצטייר בתקשורת בעיני מרבית הציבור.

התקשורת שירתה למעשה את הממסד בפרשת "ילדי תימן" בכך ש"הצליחה" ליצור דימוי קיצוני לכל העוסקים בה, ואפילו אלה שאינם מתלמידיו של הרב משולם, ובכך העניקה לממסד הפוליטי החברתי תימוכין במאמציו לטייח את נושא החקירה[7].

יתרה מזו, מרגע שקבוצת הרב משולם הואשמה באלימות, קל היה להאשימה בכל אירוע של אלימות ללא שום הוכחות ובלי שהוגשו נגדה כתבי אישום מסודרים. למשל, האשמה כאילו מי מתלמידיו של הרב פוצץ את בית המשפט בפתח תקוה למרות שהחשוד במעשה, מתלמידי הרב, שוחרר והתברר כי אין לו כל קשר למעשה. המשטרה, לאחר מכן, טענה שהיא בטוחה שתלמידי הרב ביצעו את המעשה, אף על פי שלא היו כל הוכחות, והראיה, שלא הוגש כתב אישום. למרות זאת שוב נכתב על חבורת תלמידי הרב – "אנשיה הציתו בשנה וחצי האחרונות ניידות משטרה, חיבלו ברמזורים בצמתים מרכזיים, ניסו להצית תחנות דלק ופוצצו מטען חבלה בבית המשפט בפתח תקוה"[8].

כאמור האשמות אלו לא הוכחו ולא הוגשו בגינם כתב אישום, אלא הן פרי שיתוף פעולה של קציני משטרה ועיתונאים. חמורה במיוחד היא הכותרת "המטרה הבאה: שופטים"[9] שאין לה יסוד עובדתי וכל מטרתה רצח אופי. התקשורת אף עשתה את מלאכתו של הממסד בהשתקת הפרשה בכך, שפעמים רבות, כאשר נדמה היה, שהממסד במצוקה בגלל תגליות בפרשה, הופיעו תמיד מאמרים שקשרו את הפרשה עם "קיצוניותם" של הרב משולם ותלמידיו כדי להוכיח, כביכול, שלא היו דברים מעולם והילדים לא נעלמו ולא נחטפו מחיק אימותיהם. למשל, כאשר נתגלה לראשונה, שצילה לוין היא בִּתָּה של מרגלית

3. "הארץ" 21.11.50.
4. "הארץ" 20.5.52.
5. לדוגמא "לאשה" 11.8.86.
6. לדוגמא סדרת התחקירים של יגאל משיח, מוסף "הארץ" בשנים 7–1996.

עומייסי ועדיין לא הועלו ספקות בדבר ע"י הממסד ושלוחותיו וכן כשנודע שנפתחו ארבעה קברים בקריית שאול ששלושה מהם נתגלו כריקים נכתב בעיתון "הארץ" תחת הכותרת "אבירי הילדים האבודים". הכותרת הבאה: "... יש עוד מכנה משותף לשני גילויים אלה ששניהם משמשים את כנופיית משולם לטשטוש אופיה האמיתי"[10]. כלומר, הגילויים אינם חשובים, פרשת ילדי תימן לא חשובה, כרגע צריך לקבור את הרב משולם ותלמידיו כמה שיותר עמוק.

הסברה שלפיה נחטפו תינוקות תימנים מחיק אימותיהם מתוארת אף כמחלת נפש במספר מאמרים[11].

בנוסף לרצח האופי, שנעשה לאֻמהות המזרחיות בכלל ולתימניות בפרט, כפי שהראיתי לעיל, קיימת מגמה מסוימת להאשים את התימנים עצמם בצרתם, כלומר נטען שהילדים אומצו למעשה לאחר שננטשו ע"י הוריהם[12]. מתקיים כאן העקרון שקבוצות מה"פריפריה" החברתית מואשמות בצרות הנופלות עליהן, גם אם זה לא נכון. מספר פעמים, כאשר נדמה היה, שיש התעוררות בחקירת פרשת ילדי תימן התקשורת מגייסת את הסיפור של רות צוקר אשר אימצה ילדה תימניה בשם תמר ואשר נטען שהיא תינוקת תימניה נטושה, אם זה נכון הרי סיפור זה אינו שייך לפרשת ילדי תימן. סיפור אימוץ זה הופיע כבר בעיתון "לאישה" בשנות השישים והוצג כמעשה הומניטרי, למרות זאת סיפור זה חוזר ומופיע בתקשורת גם בתוכנית "מבט שני" ב–1986 ונעשה בו שימוש כדי לרמוז שהתימנים נטשו את תינוקותיהם. מִחזור נוסף של הסיפור נעשה 10 שנים לאחר מכן[13]. מדוע אם כן סיפור זה חוזר בתקשורת פעמים מספר? התשובה היא, שבשנת 1986 היתה פעילות של העדה התימנית ללחוץ על הממשלה בכיוון חקירת הפרשה, ואכן לבסוף הוקמה ועדת שלגי. ובשנת 1996 היתה שוב התעוררות תקשורתית סביב הפרשה על רקע תחקיריו של יגאל משיח בעיתון "הארץ" וכן עדויות שנשמעו בוועדת החקירה הממלכתית. כדי להשלים את הסיפור יצוין כי משפחתה הביולוגיות של תמר, הילדה המאומצת, טוענת כי היא לא ננטשה אלא נחטפה.

לסיכום, אנו רואים שתפקידה של התקשורת בפרשת ילדי תימן אינו מקרי, אלא היא תבנית החוזרת על עצמה במשחק הכוחות החברתי, שבין ה"מרכז" החברתי, שבעיקרו הוא אשכנזי ומורכב מהאליטות החברתית, כלכלית, פוליטית ותקשורתית לבין ה"פריפריה", המורכבת בעיקרה ממזרחים ובעלי הכנסה נמוכה והשפעה מועטה על ההחלטות הלאומיות וקביעת הנורמות החברתיות התרבותיות.

לגבי חלקים נכבדים בחברה הישראלית ולגבי ה"מרכז" החברתי במיוחד מקור המידע הבלעדי הוא התקשורת. ולכן כאשר הם באים ושואלים אותנו שאלות בנוסח **"איפה הייתם עד עכשיו?"** זה נובע מדלות מקורות המידע שלהם ולא מחוסר פעילות בפרשה. לנו על כל פנים כעדה וכקבוצה השייכת ל"פריפריה" החברתית אין שום סיבה להתנצל.

7. "ידיעות אחרונות" 29.4.94 כתבתו של יחזקאל אדירם
"ידיעות אחרונות" 20.5.94 כתבתו של גדעון מרון.
8. "ידיעות אחרונות" 30.1.98 כתבתה של שוש מולא.
9. "מעריב" 28.8.97.
10. "הארץ" 28.8.97 מאמרו של רן כסלו.
11. "הארץ" 5.9.97 מאמר של אריה כספי "איפה הילד" וכן "הארץ" 13.11.85 כתבתו נתן דונביץ' "פסיכומה בהמשכים"
12. "ידיעות אחרונות" 23.5.94.
13. "ידיעות אחרונות" מוסף זמנים מודגניים 14.8.96.

ולוואי כלב הייתי

(זכרונות ילדות)

מאת אביר

השנה – שנת תרפ"ה. המקום – תל אביב בראשיתה. המשפחה – משפחת עולים תימנית שאיוותה את העיר למושב לה. הפרנסה קשה כקריעת ים סוף. אמנות המשפחה קדרות שאין לה דורש. ואז שלחו בני המשפחה ידם בכל מלאכה, ובלבד שימצאו לחם להם ולטפם. האב – רך וענוג שלא עמדו לו כוחותיו בעבודות מפרכות והיה מיטלטל ממלאכה למלאכה. ואז נפל העול על האשה ועל הבן הגדול. האשה, אשת חיל, פשטה אל בתי גבירים וגבירות ושלחה ידה בכביסה ובכל מלאכת בית. מבקר עד ערב עשתה במלאכה וחזרה לביתה ולילדיה ושכר יומה בחיקה. הבן הקטן שלא יצלח למלאכה, שלחו ל'חדר'. והבן הגדול נקלט כשליח בחנות מכולת. החנווני היה רוסי. אגרונום במקצועו. כציוני העדיף להיות חנווני בארץ מאשר אגרונום בחוץ לארץ.

בזכות האגרונום הרוסי נתגלגלה פרנסה קלה לאב. וזה הדבר: ברחוב מזא"ה התגורר המהנדס זיידנר. מהנדס זה ליווה את הרצל בביקורו בארץ, ופרנסתו מצויה קבע מושבו בארץ ישראל. הוא היה חסון–בנים וטיפח כלב בביתו. אשתו שהיתה גבירה ענוגה לא שלחה ידה לא בעבודת–בית ולא בבישולי מטבח. בעבודת הבית נשאה עוזרת תימנית; ואילו ארוחות, לה ולבעלה ולכלב, היה מביא שליח מביתה של אשכנזיה שדרה ברחוב קלישר. זו אלמנה היתה ושני בנים תלויים לה בצווארה. את פרנסתה מצאה כטבחית. בביתה: מבשלת תבשילין ואופה עוגות לכל מבקש, ב'סיר מעלות' שהיה עשוי שלוש צלוחיות זו על גבי זו בית אחיזה בראשו. (אגב, המונח הוא מחידושיו של ביאליק). אחד השליחים היה אבי המשפחה. בימות החופש היה תלמיד ה'חדר' ממלא מקום אבינו. בצד המזון לבני הזוג היה נושא גם שיירי מזון ועצמות לכלב. מתבונן היה הנער בכלב ובעצמו וכולו פליאה וקנאה הא כיצד בעל–חיים זוכה למה שאין הוא זוכה. זה יושב בבית–אבנים בנחת ובשלוה. לחמו ניתן מימיו נאמנים; וזה מגוריו בצריף לקרה בחורף ולחורב בקיץ. זה ארוחתו ארוחת תמיד ניתנה לו, וזה פעמים שיש פת בצריפו ופעמים שאין. ובימות החורף התמיהה גדולה שבעתיים. הנער השליח עושה דרכו, בגשם וברוח, במכנסים קצרים כשהרוח טופחת לו על פניו והגשם מצליף ברגליו. וכשהיה מגיע לבית–הזוג היתה הגבירה פותחת לפניו את הדלת והכלב בעקבותיה. ואוי לעיניים שכך רואות. הכלב דייר הבית מעיל חם לגבו, נוסף לחום הבית. ואילו הוא: לא מעיל בחוץ ולא חום בבית. והרהורים לא הרפו ממנו: הא כיצד בעל חיים זוכה לחיים טובים משלו. למעלה מזה, למה נגזר על אדם שבצלם לְשַׁמֵּשׁ בעל חיים נחות ממנו. ובחמתו כי רבה היה מפליט; ולוּאַי כלב הייתי.

משה שחל - המאוכזב התורן

מאת יוסף מאיר

ביום ששי ז' בחשון תשנ"ח (7.11.97) פרסם עתון הארץ את וידויו המעציב של מר משה שחל ח"כ ושר לשעבר, משה שחל. עוקב אני באופן קבוע, זה עשרות בשנים, אחרי התנהגותם וסוף דרכם של אנשי ציבור מזרחים ואודה, שלא נתקלתי בווידוי מצמרר כמו זה של משה שחל, ולא חשתי את עומק האכזבה וההשפלה של איש ציבור מזרחי המאוכזב, כפי שחשתי למקרא משפט היאוש שלו: "מה לא עשיתי". ואכן, מה לא עשה מר שחל כדי "להרחיק עצמו מצור מחצבתו" ולהתקבל לחבורה האשכנזית ההגמונית. שחל מנה את מעשיו כמונה מעות, אבל אנו נפרטם בנוסח "דיינו" של ההגדה:

אילו רק אימצתי מבטא "ישראלי" – דיינו/ אילו רק השקעתי בהשכלה ולא אימצתי מבטא ישראלי – דיינו/ אילו רק החלפתי את שמי ולא השקעתי בהשכלה – דיינו/ אילו רק נשאתי אשה ממוצא לא מזרחי ולא החלפתי את שמי – דיינו/ אילו רק הצטיינתי בעבודתי ולא נשאתי אשה אשכנזיה – דיינו/ אילו רק הייתי נאמן למפלגה ולא הצטיינתי בעבודתי – דיינו/ אילו רק קבלתי חינוך בריטי ולא הייתי נאמן למפלגה – דיינו.

אלא שבעיני פטרונו לא היה בכך "דיינו", כי הוא חסר בכל המעשים והתכונות ההשגיות הללו, הציר המרכזי שעליו הם נשענים המעשים האלה, השורש שממנו יונק העץ את חייו ואת קיומו: מקום הלידה. פתאל / שחל נולד בבגדד ולא בכתריאליבקה. זו עובדה שעֶמה נולדים ועֶמה מתים.

בלהט שקיעתו בְּהַשָּׂרַת רבדי מחצבתו מעליו, לא הבין ולא חש את הרמזים העבים והדחיה הבוטה של הפטרון כלפיו וכלפי אנשים כמותו. הוא היה עדיין דוחר על הסוס. הוא ראה את המכשולים אך מגובה גבו של הסוס, עד שלפתע הגיע לסוף הדרך וחומה גבוהה חסמה את דרכו. ירד מעל גב הסוס, הביט לאחור לאורך כל הדרך, שגמע בדהירתו וכל המכשולים שעבר אותם, ומה הוא רואה? בכל אחד מהמכשולים שעבר תלוי אחד מרבדי מחצבתו מתנופף ברוח כמו דגלון לציון–דרך, והדרך הזאת היתה לאבדון. הוא הביט על עצמו, ומה הוא רואה? אדם עירי וערום, ללא זהות וללא שייכות; איבד את עולם האתמול אך לא קנה את עולם המחר. הוא יצא את בגדד, אולם לכתריאליבקה לא הגיע!

בהשוואה למזרחים מאוכזבים אחרים, לא הבליט שחל בעת צרה את מוצאו המזרחי. אדרבא, גם בשעה מעציבה זו ניסה להתנער ממנו: "אמנם נולדתי בעיראק אבל קיבלתי חינוך בריטי". הוא גם לא טען ולא ראה עצמו כנציג ציבור יוצאי המזרח, וכי בהעדרו מן הבמה הפוליטית החברתית ייפגע ייצוגם של בני המזרח, כפי שטען בזמנו מר ישראל ישעיהו ז"ל בסוף שנת 1969, כאשר הורחק מכל שרי מפא"י, מלהיכלל בממשלת האיחוד החדשה של גולדה מאיר.

בדורות האחרונים, בעולם היהודי הגדול, היו יהודים רבים שעשו את הכל כדי להתקבל לחברה האירופית הנאורה, אך נדחו בצורה בוטה בשל שורשיהם היהודיים. אולם הם ידעו להפוך את אכזבתם לכלי קונסטרוקטיבי למען עמם שהתנכרו לו קודם לכן; הם יצרו את הציונות המדינית. לא נראה לנו, ששחל מסוגל להתרומם למעלה כזאת ואכזבתו תיהפך למשהו קונסטרוקטיבי לקידום ציבור יוצאי המזרח שהתנכר להם עד כה.

אדם המסיים את דרכו במאמר פסימי כזה: **"אני חש כמו שחקן שקספירי שנקלע למחזה המוני ורדוד ולכן אני יורד מהבמה כדי לחסוך מעצמי התבזות".** אדם כזה הוא שבר–כלי שלא נותרו בו עוד כוח ותועלת, ועד מהרה יישכח מבלי להשאיר אחריו ציון חיובי לזכרו, פרט לאותם דגלוני ציוני–דרך המתנופפים ברוח בדרך הארוכה לאבדון. ❑

לכבוד
"אפיקים"
ולתשומת לבו של מר יוסף מאיר

שלום רב!

אבקשכם לפרסם בגליון הקרוב את תגובתי המצ"ב לרשימה שהוקדשה לי בעתונכם:

אני מתכבד להגיב לרשימתו של מר יוסף מאיר המתייחסת לעמדותי שפורסמו בגליון אוקטובר 1997, שעם רובה אני מסכים ועל חלקה, הלוקה להערכתי בטעויות ואי–הבנות, אני חולק.

מר מאיר מתאר ברשימתו את הראיון עִמי ב"מעריב" בו אמרתי כי בני עדות המזרח ברובם לא עלו מתוך ציונות לוהטת... ואחר כך הוא מסביר היטב איך **הציונות המדינית והארגונית התנועתית** צמחו באירופה ולא במזרח התיכון. זוהי כמובן עובדה שאי אפשר לסתור אותה גם אם היא גורמת לי לצער, כיוון שבהחלט הייתי מעדיף לו הציונות היתה צומחת במקום בו פרח המרכז היהודי הרוחני החשוב ביותר בהסטוריה – בבבל!

אולם, מה לעשות ואי–אפשר לעקוף תהליכים הסטוריים, ומאחר ועם המפכה התעשייתית, "אביב העמים" ועליית הרעיון הלאומי, צמח הרעיון הציוני דווקא באירופה ולא במזרח. עוד סיבה לצמיחת התנועה הציונית היתה האנטי–תזה לאנטישמיות שפרחה באירופה כנגד היהודים והביאה להוצאת ספרו של פינסקר "אוטואמנציפציה", ולאימוץ רעיון הציונות על ידי הרצל ולהכרה בהכרח להקים מדינה לעם היהודי. בכך למעשה נוצר הזרם הלאומי להקמת התנועה הציונית.

אני אינני חש בשל כך שום רגשי נחיתות או פגיעה כפי שמרגיש מר מאיר. יהדות המזרח ונאמנותה לציון ולהשתלבותה בציונות הם פרק מפואר שאני גאה עליו, ואהיה גאה עליו תמיד. לא נאה לו למר מאיר לכתוב אודותי "כאילו אני חוזר על קול אדוניו!" לו נהג בי בהגינות ידע לאמר שמתמיד אמרתי את דעתי גם כשהיתה קול קורא במדבר וכעבור כמה שנים הכל הכירו בצדקתי (לדוגמא: כאשר אמרתי למחרת מלחמת ששת הימים שקיים עם פלסטיני וכי הפתרון עמו הוא משא ומתן לשלום ולהפרדה מדינית בינינו לבינו!) היה צריך אומץ לב עצום כדי לאמר זאת, ואמרתי ללא חשש.

עובדה היא כי כאשר עליתי כילד בן אחת–עשרה לישראל, כשמשפחתי עדיין בעירק ואחי בן החמש–עשרה בבית הסוהר. התחנכתי בקיבוץ גן–שמואל, שרובו הגדול יהודים אשכנזים, מעולם לא ויתרתי על זהותי המשפחתית והמזרחית.

חבל מאוד שהציונות המדינית לא ידעה לאמץ את תרבותה של הציונות והיהדות המזרחית ולעקת לקירבה את הסובלנות, אהבת האדם, והמתינות הדתית כחלק מרכזי בהוויה הציונית והישראלית החדשה כאן. ❑

בכבוד רב

ח"כ רן כהן

תגובתו של יוסף מאיר

1. בתגובתו, לא התייחס ח"כ רן כּהן לטענה המרכזית של "עליה מתוך להט ציוני ואידיאולוגי" שהדביק ליוצאי אירופה.
2. הוא גילה תמימות–דעים עמי ביחס לניתוח מדוע ציונות מדינית צמחה בקרב יהודי אירופה ולא בקרב יהודי ארצות ערב, אולם הוא טועה בהדביקו לי רגש נחיתות בשל כך.
3. הציטטות שהבאתי על מניעי העליה של רוב חברי החלוץ בפולין נועדו להוכיח, שאפילו בתנועת החלוץ הגדולה ביותר בעולם רוב חבריה לא עלו מתוך להט ציוני ואידיאולוגי, כי אם מתוך אילוצים אישיים ואינטרסנטיים. תנועת החלוץ הרי היא האוונגרד של ההגשמה הציונית.
4. רק קומץ קטן מתוך יהודי אירופה עלה באמת מתוך להט ציוני ואידיאולוגי, אולם אותו מצב התקיים גם בקרב יהודי ארצות ערב חניכי תנועות ציוניות וחלוציות, למרות שהאידיאולוגיה הציונית לא צמחה בקרבם, אבל הם קיבלוה והפנימו אותה.
5. המשפט "הוא חוזר על קול אדוניו" לא נועד להעליב, אלא לציין עובדה מצערת שאנשי–ציבור מזרחים נוהגים לחזור, ביודעין ושלא ביודעין, על קלישאות של ההגמוניה האשכנזית כלפי המזרחים, שכל מטרתן לטעון לזכויות יתר לאשכנזים בתור אנשים שהגו, יזמו, בנו וכו', ואילו המזרחים לא עשו דבר ובאו אל המוכן. בעשותם כך, אנשי–הציבור המזרחים נותנים גושפנקא ולגיטימציה לקלישאות האלה.
6. יתכן שח"כ רן כהן אכן השמיע דעות חדשניות ונועזות. אולם לא בנושא היהודים המזרחים. לגבי אלה הוא לא חרג מהקלישאות האשכנזיות.

❑

תשובה
לד"ר משה גרנות*

מאת יוסף מאיר

קראתי את תגובתך להאשמותיו של סמי שטרית. אינני מתכוון כאן להזים את האשמותיו או לאשרן. בכלל אינני רוצה להיכנס לוויכוח הזה. כאן אני רוצה להתייחס לסגנונך בהצגת הטיעונים ובאופן מיוחד לאלה הנוגעים ליהדות עיראק. אך, בכל זאת, חייב אני להעיר הערה אחת בנושא הוויכוח בינך לבין שטרית. בפתח מאמרו הוא שאל: מי מעצב את ההסטוריה היהודית ומי מחליט מה נכנס ומה נשאר בחוץ? והנה בתשובתך ענית למעשה בצורה הברורה ביותר על השאלות האלה. אנשים כמוך מחליטים ומעצבים בצורה שאתה עצמך עשית: להבליט את השלילי על המזרחים ולהעלים את החיובי לעומת הבלטת החיובי על האשכנזים והעלמת השלילי.

אשר למטרה העיקרית של תשובתי כאן, אתחיל בהערה מאוד חשובה. הזכרת את דבריו של סמי מיכאל, בסרט התיעודי סמיר, כאילו הרומאן ויקטוריה לא תיאר עד תום את האמת (השלילית) על יהדות עיראק. אולם אוזנך הסלקטיבית לא שמעה כנראה גם את דבריו שהופנו אליך מבלי להזכיר את שמך: שהטעות שלך שאתה מתייחס לרומאן כאל מסמך הסטורי. ואכן בתשובתך לסמי שטרית אתה חוזר על הטעות הזאת, שהרי מי כמוך צריך לדעת את יסודות הכתיבה של רומאן: הרבה דמיון, הגזמה ואי היצמדות לעובדות.

אני, כותב שורות אלה, בן גילו של סמי מיכאל, בן תקופתו ובן עירו, אלא שגדלתי בשכונה אחרת בבגדד במשך עשרים שנה רצופות, ושם לא נתקלתי בהרבה מן החוויות המתוארות ב"ויקטוריה", לא במשפחתי, לא בין קרובי ולא בשכונתי, ולפחות לא באותה הגזמה שברומאן. **אם** אתה מתעקש להשתמש ברומאנים כבמסמך הסטורי, אנא עיין ברומאנים אחרים של סמי מיכאל עצמו, מתאר את יהדות עיראק בצורה אחרת, כמו "חופן של ערפל" ו"אהבה בין דקלים". אני גם מציע לך לעיין ברומאן אחר על יהדות עיראק והוא "קבק הבגדדי" של ד"ר דוד רבי.

אם אני אנהג על פי סגנונך וחשיבתך, הגד נא לי מה אני צריך לחשוב ובמיוחד על יהדות פולין, ובמיוחד על יהודי לודז', בשנות השלושים למאה העשרים, לאחר קריאת שני הרומאנים של אריה אקשטיין "דודה אסתר" ו"רחוב דולנה"? הרי על פי צורת חשיבתך אני צריך להתרשם, שכל יהודי לודז' היו ליסטים, פושעים, סרסורי זונות, פרוצות וכו'. אולם אני בניגוד לך, מקורות הידע שלי על יהדות פולין אינם שאובים מרומאנים בלבד, ולכן אני יודע ששני הרומאנים הנ"ל מתארים יהודים משכונת באלוט, שהיא שכונת העולם התחתון של יהודי לודז', ועל כן אינני עושה הכללה.

מתוך עיון במחקרים הסטוריים וחברתיים במיוחד על יהדות פולין, הגעתי למסקנה שהמצב הכללי של יהדות פולין בשנות העשרים והשלושים למאה שלנו, למשל, לא היה הרבה יותר טוב ממצבה הכללי של יהדות עיראק בתקופה מקבילה או בהפרש של עשור אחד. לא אפרט כאן את ממצאי המחקרים האלה, ואסתפק להפנות אותך לשני מחקרים חשובים ולא מחמיאים: האחד של אברהם שטאל על ממדי הזנות והפשיעה בקרב יהודי מזרח אירופה, לרבות פולין, שהתפרסם ברבעון מגמות מס' 2, אוגוסט 78; והשני של ברונשטיין על ממדי האנאלפאביתיות בקרב יהודי פולין בשנת 1931, שהתפרסם בכתב העת ג'ווייש ג'ורנאל אוף סוקיולוג'י מס' 1, יולי 64.

במחקרים אחרים, במיוחד אלה המתייחסים לתנועת החלוץ בפולין, ניתן למצוא רמזים משמעותיים מאוד על מצב ההשכלה, הריבוי הטבעי ובמיוחד על מעמד האשה היהודיה. אם תנועת החלוץ יכולה לשמש ראי של החברה היהודית הפולנית, הרי בשנת 1935 היו 42% מחבריה ללא השכלה פורמלית כלשהי ועוד 42% בעלי השכלה עממית בלבד (ישראל אוטיקר: תנועת החלוץ בפולין 1932–1935, עמ' 168).

אשר למצב האשה היהודיה, הרי גם בעיראק וגם בפולין לא יכלה הצעירה להינשא ללא הנדוניה שהוריה נותנים (אוטיקר, עמ' 54). מעמדה במשפחה ובחברה לא היה הרבה טוב מאחותה העיראקית: גם בציבור הלא–אורתודוקסי, הגישה הפוריטנית יותר לגבי היחסים בין המינים עדיין היתה חזקה, בייחוד מבחינתה של הצעירה, שהוקצה לה מקום מוגדר בהירכיה המשפחתית והחברתית (ישראל אופנהיים: תנועת החלוץ בפולין 1939–1927, עמ' 141).

כאדם הנושא תואר דוקטור, לא יאה לך לשפוט ציבור מסויים על פי רומאן. ראוי לך לשפוט את יהדות עיראק על פי ספרים יותר רציניים, כמו ספרי "התפתחות חברתית–תרבותית של יהודי עיראק מאז 1830 ועד ימינו", או ספרו של חיים י' כהן "היהודים בארצות המזרח התיכון בימינו", הפרקים על עיראק, או המחקר ההשוואתי בין יהודי עיראק ורומניה "יהודי עיראק בישראל בחברה ובכלכלה", שנעשה בידי חוקרים מאוניברסיטת בר–אילן – שם תמצא יהדות עיראק אחרת בת–זמננו, עם סופרים ומשוררים, קציני צבא ומשטרה כולל טייס קרבי, רופאים, מהנדסים וכיוצא בזה מקצועות חופשיים. ❑

* רשימה זו נשלחה לירחון מאזנים, כלי ביטוי של אגודת הסופרים בישראל. לצערנו, לא מצאה מקומה בירחון "מאזנים" כתגובה. ההגינות והפתיחות מחייבות לתת פרסום לתגובות של אנשים ולהעמיד דברים עמדם ועל דיוקם.

אל מול פני הדברים
הלה"ב - האגודה לטהרת העם בישראל

מאת רצון הלוי

פרקים אלו נכתבו על דעת החברים - שרגא בירב הלל הכהן [איש חב"ד לשעבר] ר' יוסף דחוח-הלוי, אסף בירב חיים הלוי, ר' זכריה בר יוסף שלומי

מינות חדשה מתרקמת בחב"ד

א

הפלג המשיחי בחב"ד מחקה בַּכֹּל את המינים הראשונים שיסדו את הנצרות לפני אלפיים שנה // החב"דים הללו ממשיחים אדם מת וּמַאֲלִיהִים אותו // פולחן האישיות בחב"ד הופך לפולחן אלילי מובהק: "אדוננו מורנו ובוראנו" // יעוץ להתפלל "נוכח תמונתו הקדושה". חסידות חב"ד הרשמית עדיין לא הכריזה את מותו של האדמו"ר הַמָּשׁוּחַ, // אינה מוקיעה את כת הטירוף // מדוע אינה מעמידה יו"ר חדש? // חסידות חב"ד על פרשת דרכים // סכנה שתיהפך לכת תמהונית מטורפת וזה יהיה סופה // מי הוא ומה הוא בעצם האדמו"ר המנוח?

ב

טירוף העועים של הפלג המשיחי, התדרדר לשפל המדרגה של חילול השם; קטני נפש אלו מחקים את המינים הקדומים מייסדי הנצרות, וזה דומה לצפרדעים המחקים את הלויתנים, או יתושים המתהדרים נוכח נשרי האלבטרוס; אותם מינים קדומים היו אדירי עלילה, מגדולי המהפכנים באדם, יב יהודים תמימים, מעריציו של ישו הנער מנצרת, היו דייגים בטבריה, כתפים וסבלים בשוקיה; משקלטו את תורת רבם – נפוצו ברחבי העולם האלילי, ובלשון נוטפת דבש וחלב הפיצו את המסרים של דתם החדשה, ממשיכיהם קרקרו את רומי מבפנים ותוך דורות אחדים אכן מיגרוה ו...מלכו במקומה עד עצם היום הזה.

אז פנו אל מקור כוחם ומחצבתם בחמת נקם, התלאות שהם המיטו על העם היהודי היו חמורים מאלו שעוללה לו רומי האלילית; אבל דבר אחד יֶזָּקֵף לזכותם לעולם: הם בנו דת חדשה והשאירו את עם ה' בקדושתו וטהרתו.

ג

ב"הצופה" [ערב שבת בֹּא, תשנ"ז] נתפרסמה רשימתו של הרב מנחם ברוד, בה הוא מתמרמר על ההכללות שמכלילים את הכת המשיחית, עם חסידות חב"ד הרשמית, הוא מתנער כמובן מכת זו, אבל תמוה הדבר שכב' הרב לא דק ולא דייק, שהרי עובדה היא את רשימתו הוא מפרסם ב"הצופה" ולא ב"שיחת השבוע" של חב"ד הרשמית; וכמו כן בשום פרסום מפרסומי חב"ד לא מצאנו אף לא פעם אחת התנערות מכת העועים הזאת; ועוד כמו כן: בכל עלוני "שיחת השבוע" ממעטים להזכיר את שם האדמו"ר, כנראה כדי שלא יוסיפו את ברכת המתים ז"ל זצ"ל וכו'. וכאן – למען האמת וההגינות – גם בגמרא ובמדרשים אין זכר ל"ז"ל או "זצ"ל". ברם כנגד זה אין אותם תְּאָרִים מפילי אימה – "כבוד קדושת מורנו ורבנו הגאון האדיר". לבסוף הגיע הענין גם לתואר "משיחנו" והדרדר גם ל"בוראנו".

חסידות חב"ד מסרבת להכיר במותו של "הרבי" היא מכירה במות משה ושמואל, דוד ושלמה, ואינה מכירה במות האדמו"ר, משמע האלהה. כב' הרב מסתייג, כאמור, מאותם טרופי הדעת, אך אינו נוקב בשמם, כדי להפרישם מהציבור, וזה נראה כאילו הוא מחפה עליהם, חלילה; והן הוא יודע כי על חילול השם אין רחמים וחנינה, מי שאינו מתריע על חילול השם עתיד ליתן את הדין כשותף לחילול השם.

ד

לפני מאתים שנה, חתם הגר"א על מסמך המטיל על החסידות של זמנו חשש מינות, צעד זה של רבינו הגר"א חריג וממש מדהים, כי אינו ממדותיו, שכן זהירותו ומתינותו משויכים לענינים האגדיים באישיותו. לא ברור מה הנתונים שהגישו לפניו יוזמי המסמך, אך ברור שמוסד "הרבי" בחסידות יוצר חציצה בקשר הישיר בין אדם מישראל לבין אביו שבשמים; יהודי חייב ללמוד אך ורק תורה מרבו, לא לבטוח בו בניהול חייו. את משאלותיו הוא צריך להפנות ישירות לשוכן שמים ולא לרבי; ועוד דבר איום ונורא נוצר בחצרות הרביים: חנופה והתלקקות בפני הרבי ומקורביו. החנופה – אחת התכונות הנתעבות לגבי נביאי ישראל וחכמיו. בנידון זה בא מעשה מזעזע בגמרא [ברכות נח ב]: מעשה ברב פפא ורב הונא שנפגשו בדרך עם רב חנינא בר איקא, נתנו לו שלום, ואמרו לו כי בירכוהו ב"ברוך אשר חלק מחכמתו ליראיו ושהחינו". הוא השיב כי גם הוא ברכם ב"ברוך חכם הרזים", כי נראו לו כששים רבוא בית ישראל. הם נרתעו מפניו: "כל כך חכמת"? ["חֲכֵימַת כֻּלֵּי הַאי"] נתנו בו עיניהם ולא השלים שנתו, הם ידעו שהוא דיבר בתמימות, אבל הבינו בגאון רוחם, כי תמימות זו סופה שתיהפך לחנופה, ומוטב שימות זכאי.

בקשר לחסידות היום: למען האמת וההגינות חובה לציין, שהגר"א לא היה חותם על המִסמך כנגד החסידות כפי שהיא היום, כי כעת היא ראש חץ בהרבצת תורה. ועוד דבר: כיום הקשר בין הרבי לחסידיו הוא על רקע לימודה של תורה. אך הגר"א היה מסוגל לקרוא את האותיות קדימה, ברוח קדשו, כאילו צפה תופעה מעין זו של חב"ד היום.

ה

זכורה לנו חסידות חב"ד מימי נעורינו לטובה

ולברכה, זו היתה חסידות עממית, ללא משיחים וללא מלכים, אפשר היה לראות אנשי חב"ד עובדים בזיעת אפם, רבים מהם נרתמו למאמץ המלחמתי במלחמת השחרור, אברכים תלמידי חכמים היו באים לשכונות כדי להעביר שיעורי גמרא בהתנדבות, והנה עלה לנשיאות חב"ד הרבי שניאורסאן ושינה המצב לא לטובה; הוא היה בעל הופעה מרשימה, והיה מופלג "ביחסי ציבור". בזכות שתי תכונות אלו הוא העשיר את קופת האגודה מבחינה כספית, ולא הרבה מבחינה ערכית ורוחנית, הוא הנהיג כמה פעולות רַאֲוָה שאין בהם פגם, אבל התפתח סביבו פולחן אישיות זר ומוזר ליהדות, הדברים הגיעו עד כדי תארי מלכות נלעגים, ועד כדי משיחיות עוד בימי חייו, ולאחר מותו – אי הודאה במותו, שמשמעותה האלהה, דבר זה מאלצנו לתהות על קנקנו, מי הוא ומה הוא; זאת באשמת ממליכיו וממשיחיו.

ו

בידנו נמצאות חוברות הנושאות כותרות **"דבר מלכות"** עם כותרות משנה פחות שמנות, כגון: "כבוד קדושת אדוננו מורנו ורבנו" וכו' וכו'.

פותחים אנו "דבר מלכות" ומה רואים? דרשנות חסידית שגורה וטובה למדי, אבל היכן הם דבר המלכות והוד המשיחות? מאמצים אנו את עצמנו למצוא ברק מחשבה שתאיר את העין והלב – וסונטים בעצמנו על שאיננו מצליחים למצוא את המבוקש; ושלא תהיה כאן טעות, אין אנו מבקשים מאף יהודי, בן ישראל קדושים, שיהיה ריה"ל או רמב"ם, אך אנו דורשים שיתחונן במשהו מתמימותם נמיכות רוחם וענוותם; והנה כל תארי הגדולה והמלכות ניתנו לרבי דנן, והוא לא הניא אותם מכך, האם יתואר שהרב קוק היה מסכים לתארים נלעגים אלו?

כל הדברים שנאמרו עד כאן, אין כוונתם להטיל דופי באדמו"ר ז"ל, חלילה וחס, אלא לשבר אוזניהם של חסידיו המתלהמים, ההופכים דרשנות חסידית תמימה למשהו מעין מעמד סיני. הרבי ז"ל היה שומר תורה ומצוות וזה די. אין דת ישראל דורשת מיהודי גדולות ונצורות, אלא אך ורק קיום תורה ומצוות, אם הוא עושה זאת – הריהו בחיר ה' וכליל הבריאה, גם אם איננו חכם כר' עקיבא.

ז

אנו מגיעים לענין המשיחי בחב"ד, שהוא בעצם עיקר ענינו, תיאמר האמת לאמיתה: הרבי אכן האמין עמומות במשיחותו, לפנינו ענין אנושי פסיכולוגי נוגע ללב, יהדות תימן התנסתה בתופעות משיחיות שזעזועה במשך דורות. ברם שם לא היה חילול השם, להיפך היה שם קידוש השם בדרגתו העליונה ביותר. לשלושת המשיחים המפורסמים ביותר היה כיוון מלחמתי: הראשון בהם היה בימי הרמב"ם, איש זה הלך לצפון הפרוע של תימן והתסיס את השבטים הבדוים בשורת יום הדין; הללו בפחדם על עורם מפני המשיח היהודי חברו אליו, צבא הָאֱמאם הופעל, המבשר נלכד והוצב לפני האֱמאם; כשנשאל איך יוכיח אמיתות בשורתו השיב: "כרות נא את ראשי וראה אם מות אמות". ראשו נכרת, ויכולים אנו לראות בעיני רוחנו, היאך מחווירים פני האֱמאם, והוא לוחש לקציניו: מסרוהו לבני עמו כי יקברוהו בכבוד הראוי.

אגב, אגרת הרמב"ם ליהדות תימן נכתבה על רקע תופעה זו.

באמצע המאה התשע עשרה, צץ מבשר משיחי בצנעא, הוא היה הדור מאד במראהו כפי שהוא מתואר בשירים שנכתבו לכבודו. הוא היה גדל-דעה בנגלה ובנסתר אך מסוגר בתוך עצמו, ורק לבודדים גילה את סודו. באחד הימים הוא חמק כקודמו אל השבטים הפרועים של צפון תימן, עם בשורת יום הדין האיום והנורא... ההתססה הפעם היתה רצינית, צבא האֱמאם הופעל, וחזר לצנעא כשראש המבשר הָכָּרות מתנוסס בחודו של רומח; סופו המר מעיד על כובד משקלו של האיש הזה. לאחר שנים אחדות הופיע מבשר שלישי, איש קהילת תנעם, טענתו היתה שהוא גלגולו של קודמו, אך בניגוד לקודמו הוא היה עממי ופעלתן, ועל כן מסוכן ביותר, התסיס את שבטי הסביבה נגד השלטון העותומני, נלכד, והומת כנראה במרתפי הכלא של איסטנבול.

והנה כאן בארץ התרחשה פרשה משיחית באמצע שנות השישים, שזכתה לפרסום נרחב בתקשורת, בגלל נכל נוכלים שהשתלב בפרשה; הנוכל הועמד למשפט, "וזכה" לסיקור נרחב בעיתונות, בגלל מורכבות העברה בה הואשם, הוא נידון לכמה שנים רעות.

מעשה שהיה כך היה: יהודי תימני איש שכונת התקוה, תלמיד חכם מופלג ברמה עממית, החל דרכו עם עלותו ארצה כמרצף, מכאן עבר לתיווך דירות ומגרשים, הכספים זרמו לכיסו בשפע שנראה לו למעלה מן הטבע, מעבודת תיווך וסרסרות, החל לסחור בקרקעות, ופשוט – העשיר. הוא לא תלה זאת בחכמתו וזריזותו, אלא בסעד עליון, ומכאן רק פסע להרהורי משיחיות... ואז מופיע אותו נוכל ממולח, ואף הוא מבני תימן, בבשורה מדעישה, שאם יתאפשר לו מבחינה כספית – הוא יגלה גילוים שיזעזעו את העולם. סכומים גדולים ניתנו לו בשפע, ובאחד הימים הוא הופיע ודרש מיד שיסעו לטבריה, שמשם אתחלתא דגאולה, שם באחת המערות הדליק מנורת נפט, ופרש מעל ללהבה דף נייר לבן וחלק, מיד הופיע כתב ברור עם שמות מלאכים השלוחים למשיחת המרצף למשיח, ועליו להתקדש ולהיטהר לקראת כהונתו כמשיח ה'. הנוכל נקט תכסיס מחוכם, רשם את כתב ה"שליחות" על גבי הנייר בחומר מסוים שאינו נראה אלא בהשתקפות להבה, אנו לא ננקוב בשמו של אותו חומר מסיבה ברורה.

המשוח שלנו נטש כל עיסוקיו, והיה משוטט בהרי טבריה פרוע-ראש ומעורר אימה, קרוביו החזירוהו בכוח הביתה. הנוכל נלכד, נשפט למאסר שנים אחדות וזמן קצר לאחר שחרורו נפטר, השם ימחול לו על שגיונותיו, ו"המשיח" שלנו חזר לעיסוקיו ורוחיו, ובעצם הפך ממשיח לנביא. נהג להפיץ בבתי הכנסת מדי שבוע דפים גדושים "נבואות" מחורזות על הנצחונות הצפויות לצה"ל.

הוא היה אדם ענו ונדיב לב, מאיר פנים לכל אדם, נפטר שנים לאחר אותו אדם שמשח אותו למשיח. יהא זכרו ברוך. אחד מבתיו ומגרשיו הוקדש כבית אבות לקשישי התימנים בסביבה.

סיכום: מה שאירע למרצף משכונת התקוה, אירע בדיוק לאדמו"ר מברוקלין אמריקה; הצלחתו ופרסומו המופלג, ביחוד פולחן האישיות שהתרקם סביבו עד כדי הכרזתו למשיח – יצקו בו נפשית משהו מעין אמונה שאכן הוא המשיח, הוא לא העמיד איזה סגן שימלא מקומו בבוא עיתו, כי אולי לא האמין שהוא ילך בדרך כל הארץ, זוהי חולשת אנוש רימה, שרבים וטובים עלולים ללקות בה. יהא זכרו ברוך.

יובל שנים לעליית "על כנפי נשרים"

מאת פרופ' יוסף טובי

אדוני נשיא המדינה, מר עזר וייצמן / אדוני יושב ראש הכנסת, מר דן תיכון / אדוני ראש הממשלה, מר בנימין נתניהו / מורי ורבי, הרב יוסף קאפח / מכובדי, סגן יו"ר הכנסת, מר שמריהו בן-צור / שרים, חברי כנסת נכבדים, יוצאי תימן וצאצאיהם, מורי ורבותי!

מודה אני לחברי הוועדה המארגנת, ובהם ידידיי מר שמריהו בן-צור, חבר הכנסת לשעבר מר יהודה חשאי ויו"ר עמותת "אעלה בתמר" מר שלום סרי, על שכיבדוני במשא דברים במעמד מרגש זה.

איני יכול להדחיק את שעולה בזכרוני, בדבר האירועים שנתקיימו לפני למעלה מעשרים שנה לציון יובל התשעים לעליית תרמ"ב, היא העלייה הראשונה של יהודי תימן. בראש האירועים אלו עמד המנוח ישראל ישעיהו, שבין היתר כיהן שנים רבות כיושב ראש הבית וכשר בממשלות ישראל. ולא באתי להזכיר את הדברים אלא מתוך הרהורים על שעבר מאז על עדת יוצאי תימן במדינת ישראל ועל ישראל ישעיהו, כסמל וכסולל דרך ראשון לשילובה המעשי של עדתנו בהווייה הישראלית עד למרומיה הגבוהים ביותר. למרבה הצער, נתעמעמה, אף ניטשטשה כמעט לחלוטין, דמותו של ישעיהו ופועלו למען מדינת ישראל ולמען עדת יוצאי תימן. אך מאידך גיסא, ניתן היום לצפות בסיפוק רב על השגיה הרבים של הקהילה התימנית מאז יובל התשעים לעלייה הראשונה ועד ליובל החמישים לעלייה האחרונה, היא עליית "על כנפי נשרים". השגים אלה ניכרים היטב כמעט בכל מערכות החיים – החברה, המדינאות, הצבא, הכלכלה והתרבות. אך תחום אחד עדיין רחוק רחוק הוא מלמלא את צפיותינו: הקהילייה האקדמית באוניברסיטאות ישראל, הן מהצד הפרסונלי, הן מצד המחקר והן מצד ההוראה. וברשותכם, רבותי, ראויים דבריי לסמוך עליהם, כמי שנטוע בעולם זה כשלושים שנה ויותר. מקדם אני אפוא בברכה ובחום רב, גם בשם חבריי בקהילייה האקדמית בישראל, את הצהרתו החשובה של שר החינוך והתרבות החדש הרב יצחק לוי בעניין זה.

מורי ורבותיי, לא באנו ביום זה לחוג את יובל החמישים שנה לעליית "על כנפי נשרים" אלא כחלק מהותי ובלתי נפרד של היובל לתקומת מדינת ישראל. אין לנו עניין וזיקה למורשת תימן אלא במשמעותה להווייה היהודית והישראלית. מאז ומעולם עמדה לנגד עיני אבותינו שבתימן רוח דברי המשורר רבי שלום שבזי בשיר שכתב לפני למעלה משלוש מאות שנים בעקבות מפח הנפש מאי-הופעתו של המשיח המצופה בשנת תכ"ז (1667): תמיד אני צופה יום הגאולה. ועתה, משנגאלנו, אבותינו ואנו, מעול מלכיות, ראוי לנו שנבצר את היכל רוחניותנו במסורת ישראל.

בזה, רבותיי, עיקר משמעותה של מסורת תימן בתרבות ישראל, מחד גיסא, מצוינת מסורת זו בשמירה קפדנית על ערכים קדומים, ודי לנו אם נזכיר את צחות המבטא של הלשון העברית ואת דיוקם של כתבי היד התימניים במקרא, בספרות חז"ל ובכתבי הרמב"ם; אף נודעו אבותינו, כפי שציינו זאת מבקרים מאירופה בתימן עוד במאה הי"ט, בקיום מצוות הדת כדרך חיים טבעית ולא כדבר כפוי ודחוי. אך מאידך גיסא, לא ראו גדולי רבותינו שבתימן כסתירה את העיסוק בפילוסופיה ובמדעים, בוודאי עדיין בסגנון ימי הביניים, מתוך גישה הומניסטית המלמדת על רחבות הדעת. ואיני כמזהיר אלא כמזכיר בלבד, שבלהט העשייה והאמונה, קמו בשולי חברתנו, רצוני לומר החברה במדינת ישראל כולה, מי שאינם נותנים את הדעת על הסכנה בנטישת זיקתנו להסטוריה היהודית וכנגדם מי שנתעלם מהם עניין הבחירה החופשית, שהיא יסוד קיומו של האדם באשר הוא כיצור אנושי הראוי לכבוד, והיא המסד לשחרור האדם מפחדי האמונות הפגניות.

כיליד ירושלים להורים שעלו מתימן בשנת תרצ"ה, וכמי שגדל בקהילה התימנית בירושלים, שרבים מבניה היו מעולי תרמ"ב, איני יכול שלא לציין את רוח הסובלנות החברתית והדתית ואת המעורבות המעשית והריגשית בחיי המדינה שבדרך המדינה עם הקמתה, שבהם נתחנכנו ומכוחם נתעצבה נפשנו.

וברוח יוזמתו האחרונה של ראש ממשלתנו, מר בנימין נתניהו, מבקש אנו לסיים בדברי המשורר יוסף בן ישראל:

יתקבצו כל ישובי מדינות ובני שכונות
נעלה לארצנו בקול רננות שיר על נגינות
נתעדנה שמה במעדנות טובות צפונות
נהיה בארץ הצבי שרויים על כל שפיים
נשמח ונגל
קטון וגדול
נעלה בהלל
נראה בני ציון שהם קרויים עם בבליים
יבנה וציפורי ושעריים וירושלמיים:

קומי עורי ציון ובואי תימן

מאת ששון צוברי

בשנות החמִשים הגיעו אל הארץ המֻבְטַחַת
יהודים כשרים ותמימים מארץ הנִדַּחַת.
יראי שמים שבדבקוּת התפללו אל – אֵל
שבמהרה יגיעו אי"ה לישראל.

עזבו בתיהם ושדותיהם
ועלו עם צרורותיהם וִישַׁר כִּתְבֵיהֶם
עם הליכות ותכנים נפלאים
באו לציון כי זהו צו מִשּׁוֹכֵן מרומים.

כך הם בני-תימן נחונו בפשטות וצניעות
לומדי תורה, גמרא ומשניות
קבעו גורלם בארץ האבות
להנחיל לבניהם ולבנותיהם מורשת וחירות

את צעדיהם הראשונים בילו במעברות
והמשיכו במנהגיהם מדורי דורות
פאותיהם נגזזו ובדי.די.טי רוססו
ילדיהם נחטפו ונמכרו ואת רכושם בזזו.

חטיפת עוללים מַהוֹרָה וְהוֹרָה
היא חטא עולמים ללא כפרה
כי לאותם חטופים אין דרך חזרה
לבית, ליחוס, לאמונה לַמָּסוֹרָה

שירת ישראל בתימן צו

שירה ופשרה*

מאת רצון הלוי

ביטוי נאמן לעצמתה הרוחנית של יהדות תימן, וכתר המלכות על ראשה – נמצאים בשירה, כוח השיר היה פרוש על פני שכבות כל העם, במאגר העצום של השירה השבזית–התימנית, נמצאות אלפי יחידות שיר מאת אלמונים, הללויות, חדויות, "לדחות" וכו'. מאגר זה של עלומי שם נעלים, מחכה לידים ברוכות ואוהבות שתהפכנה בו, כי ברכה רבה בו.

הַחַדּוּיוֹת בַּשִּׁירָה הַתֵּימָנִית

"חַדּוּיָה" היא מלה עברית ביסודה, משמעותה צהלת שמחה, ככתוב "ויחד יתרו" [שמות יח, ט]. בגמרא ברכות [נה א] נאמר "חלמא טבא חַדְוֵיהּ מִסְתְּיֵהּ" [חלום טוב, שמחתו אישושו].

החדויות הן סוג של הללות, דרגתן היא מעל להללויה הקצרה והפשוטה, ולמטה מההללות רחבי היריעה, שלמעשה הן שירות מדרשיות; ייחודו שהן כתובות עברית צחה ונעימה, ועם זאת עממית, ערכן הספרותי והחינוכי רב מאד, כי הן הוקנו להמוני העם את הלשון העברית מכוח סגנונן הצח והפשוט. תכנן – תהילת ה' ושימוחם ועידודם של החתן והכלה באמצעות הזמרה העליזה.

חדויות אלו בצורה מקצבית המודגמת כאן עם הפתיחה "אשירה", או אותם הללות והללויות בלתי ממוקצבים, פזורים באלפי דיואנים וקונטרסים. אמדן זהיר קובע מספרן בכאלפיים יחידות שיר; הן בנות דורות ומחוזות שונים בקהילות תימן. מחבריהן עלומי שם. קרוב לוודאי שנכתבו ע"י מעתיקים שכירי יום, ביניהם נערים שהועסקו כמעתיקים. החדויה הכ"ב היא חיבורו של כותב שורות אלו, שאף הוא עסק בהעתקות בנעוריו, החן העממי הוא קו ההיכר אשר לסוג שירה נפלא זה.

הן מהוות חטיבה מיוחדת בשירת ישראל בתימן, וחטיבה זו – עדות נאמנה לכוחות השיר המדהימים שפעפעו בלבות יהודי תימן.

כד חַדּוּיוֹת אשירה

א

אָשִׁירָה לְאָהוּב וְאַנְעִים שִׁיר מִזְמוֹר
לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה לְחָתָן מוֹר תִּגְמוֹר
וְיִהְיֶה חָתָן זֶה כְּעֶזְרָא הַסּוֹפֵר,
וְתִהְיֶה כַּלָּתוֹ כְּשֶׂרַח בַּת אָשֵׁר
בְּתֻפִּים וּמְחוֹלוֹת וּזְמִירוֹת עִם כִּנּוֹר
הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ.

ב

אָשִׁירָה לְאָהוּב לְמֵאִיר עֵינַיִם
לְמַבְלִיעַ אֶרֶץ בְּאֶמְצַע שָׁמַיִם
יְבָרֵךְ חָתָן זֶה בְּכָל יוֹם פַּעֲמַיִם
וְכָל פַּעַם תִּהְיֶה לְכֵפֶל–כִּפְלַיִם
בְּתֻפִּים וּמְחוֹלוֹת וְזֶמֶר וּתְהִלָּה
בְּשִׂמְחַת חָתָן זֶה וְחֶדְוַת הַכַּלָּה,
הללויה.

ג

אָשִׁירָה לְאָהוּב יי' מִשְׂגַּבִּי
בְּיוֹם חֻפַּת אָחִי וְיוֹם שִׂמְחַת לִבִּי
יְדוּצוּן כִּלְיוֹתַי וּפָנַי עִם קִרְבִּי
בְּתֻפִּים וּמְחוֹלוֹת וְזֶמֶר וּתְהִלּוֹת
בְּשִׂמְחַת חָתָן זֶה וְחֶדְוַת הַכְּלוּלוֹת
הללויה

ד

אָשִׁירָה לְאָהוּב עֲבַד לָנוּ נִסִּין
לְמֹשֶׁה עַל יַמָּא וּמִצְרָאֵי נָסִין
יְהַב לַן אוֹרָיְתָא בְּרֵישׁ טוּר מִדְבַּר סִין
וּפַקִּיד יָתַנָא בְּזַרְעִית יִחוּסִין
וְדִלְמָא נִתְחַתַּן בְּעַמָּא חֲמוּסִין
וְשִׁדּוּכִין קוֹדֵם סְעוֹדַת–אֵרוּסִין
הללויה

ה

אָשִׁירָה לְאָהוּב אֲשֶׁר לָנוּ קִדֵּשׁ
וּמִדָּתֵי עוֹלָם לְדָתֵנוּ פֵּרֵשׁ
וְקָרָא אוֹתָנוּ סְגֻלָּה עַם קֶדֶשׁ
יְבָרֵךְ חָתָן זֶה וְאִשְׁתּוֹ שֶׁקִּדֵּשׁ
כְּבִרְכַת הַנֶּעֱקָד וּמֹשֶׁה שֶׁנִּגֵּשׁ
וְעָלָה לַמָּרוֹם כְּמַלְאָךְ נִתְקַדָּשׁ
וְקִבֵּל הַתּוֹרָה וּמֵאִשְׁתּוֹ פֵּרֵשׁ
וְיַעֲלֵנוּ הָאֵל לְאֶרֶץהַקֹּדֶשׁ
וְנַקְרִיב הָעֹמֶר וְיֻתַּר הֶחָדָשׁ
וְנִתֵּן לַכֹּהֵן תְּרוּמָה מִן הַדָּשׁ.
הללויה.

ו

אָשִׁירָה לְאָהוּב בְּאַהֲבָה וּבְחִבָּה
וּבְחִבָּה נַעַן שִׁיר תּוֹךְ קָהָל בִּמְסִבָּה
בִּמְסִבָּה עִם חָתָן וְכַלָּה שֶׁשָּׁבָה
שָׁבָה לָהּ בְּמוֹהַר כָּתַב בִּכְתֻבָּה
בִּכְתֻבָּה תְּהֶא הִיא מִימִינוֹ נִצָּבָה
נִצָּבָה תַּעַן שִׁיר תּוֹךְ מֵחֲצַב מַחְצָבָה
נֶחְצָבָה עַל יַד אִישׁ מֹשֶׁה טוֹב שֶׁנִּבָּא
נִבָּא הוּא לְהַנְחִיל יִשְׂרָאֵל כָּל טוֹבָה
טוֹבָה הִיא הַתּוֹרָה לִקְטַנִּים עִם שֵׂיבָה
מִשֵּׂיבָה נִשְׁמַע סוֹד מְקֻבָּל מֵרַבָּא

* מתוך הדיואן הגדול: שירת ישראל בתימן, חלק ב'

מֵרֵבָא נִתְבַּשֵּׂר מַלְכֵּנוּ זֶה הוּא בָּא
בָּא דּוֹדִי לְהָצִיץ וּלְבַקֵּשׁ אֶת הַבָּא.
הללויה.

ז

אָשִׁירָה לְאָהוּב אֱלֹהֵי הָרוּחוֹת
דִּבֶּר אֶל עוֹלָמוֹ יָנוּחוּ לִמְנוּחוֹת
וְיִתְבָּרֵךְ זוֹכֵר לְכָל הַנִּשְׁכָּחוֹת
הוּא רַחוּם וְחַנּוּן וּמַצִּיל מִשּׁוּחוֹת
אֲסַדֵּר שִׁירִי לוֹ תָּמִיד בְּכָל שִׁיר וּשְׁבָחוֹת
וְאֶשְׁאַל מִמֶּנּוּ יְקַבֵּץ נִדָּחוֹת
וְעַל כָּל הָאֻמּוֹת יְשִׁיתֵנוּ פַּחוֹת
בְּתֻפִּים וּמְחוֹלוֹת וּזְמִירוֹת נִצָּחוֹת
הללויה

ח

אָהוּב שׁוֹכֵן מַעְלָה הַנַּעְלָה בִּרְקִיעִים
הַשְׁקִיפָה מִמָּרוֹם בְּשִׂמְחַת הָרֵעִים
הַהוֹגִים בַּתּוֹרָה מַשְׁמִיעִים לַשּׁוֹמְעִים
תַּלְמִידֵי הַחֲכָמִים מְגֻדָּלִים כִּנְטִיעִים
גָּדוֹל הוּא הַשָּׁלוֹם מַה נֶּחְמָד מַה נָּעִים
כִּי בִּגְלַל הַשָּׁלוֹם עַם הָאֵל נוֹשָׁעִים.

ט

אָהוּב מֵהַר סִינַי נָתַן לִי מוֹרָשָׁה
מוֹרָשָׁה נָחַלְתִּי וְקִבַּלְתִּי בִּקְדֻשָּׁה
בִּקְדֻשָּׁה שָׁמַעְתִּי כִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה
הללויה

י

אָהוּב מִמִּצְרַיִם בְּעוֹז הוֹצִיאֵנִי
בָּקַע מֵימֵי יַם סוּף תּוֹכוֹ הֶעֱבִירַנִי
לִשְׁמוֹע אָנֹכִי הַר סִינַי נָחַנִי
וְצִוּוּ חֲכָמִים לְהָסִיר יְגוֹנִי
וּלְשַׂמֵּחַ חָתָן בְּצַחוּת לְשׁוֹנִי
בְּתוֹדוֹת וְהַלֵּל וְזֶמֶר לְקוֹנִי
הללויה

יא

אָהוּב עוֹשֶׂה נִסִּים יְחִידָה הַמְלִיכִי
וּמַלְכוּת אֵל גִּבּוֹר הַמְלִיכִי עָלַיְכִי
וְחָצַב מַחֲצָבֵךְ אֵל מֶלֶךְ עוֹשָׂיְכִי
יוֹם הוֹרִיד עַל סִינַי אֶת דִּבְרַת אָנֹכִי
שָׁמַיִם נָטָפוּ וְעָבִים כַּבֶּכִי
שִׂישִׂי שִׂמְחִי, גִּילִי כִּי גָּמַל לָךְ חוֹכִי
שׁוּבִי שׁוּבִי נַפְשִׁי שׁוּבִי לִמְנוּחָיְכִי.
הללויה

יב

אָהוּב מֵהַר הַמּוֹר נָתַן לִי טוֹב לִשְׁמוֹר
וּלְעֵדָה נוֹעֲדָה מִסִּינַי קוֹל אוֹמֵר
אָנֹכִי לֹא תִשָּׂא לֹא תִּגְנוֹב לֹא תִּנְאָף – הִשְׁתַּמֵּר
לֹא תַעֲנֶה לֹא תַחְמוֹד זָכוֹר כַּבֵּד שָׁמוֹר
וְאַלְבִּישׁ כֶּתֶר בִּין וְאַעְתִּיר שִׁיר מִזְמוֹר
בְּתֻפִּים עִם צִלְצַל וְשִׁירוֹת עִם כִּנּוֹר.
הללויה

יג

אָהוּב מִשָּׁמַיִם שֶׁעָלָיו נִשְׁעָנִים
הִנְחִילָנוּ תּוֹרָה סוּגָה בַּשּׁוֹשַׁנִּים
מֹשֶׁה קִבֵּל תּוֹרָה מִפָּנִים אֶל פָּנִים
וִיהוֹשֻׁעַ קִבֵּל מִמֹּשֶׁה לִזְקֵנִים
וּזְקֵנִים לִנְבִיאִים וּנְבִיאִים לִגְאוֹנִים
תַּלְמִידִים עִם רִבָּם הֵם אַחֲרָיו נִצָּנִים
הָאֵל יַאֲרִיךְ יוֹמָם גַּם יִרְבּוּ בַּשָּׁנִים
בְּתֻפִּים וּמְחוֹלוֹת וְזֶמֶר עִם מִנִּים.
הללויה

יד

אָשִׁירָה לְאָהוּב אֲשֶׁר גָּמַל לָנוּ
חֲסָדִים מִמַּעַל וְטוֹב הִנְחִילָנוּ
בְּשֶׁמֶשׁ וּמְטָרִים פָּקַד אֶת נָוֵנוּ
וְשׁוֹשַׁן הַוְּרָדִים הִצְמִיחַ גַּנֵּנוּ
יְבָרֵךְ שׁוֹשְׁבִינִים עַל גָּמְלָם עָלֵינוּ
בְּרוּכִים לייי' צוּרֵנוּ מַלְכֵּנוּ
והללויה

טו

אָשִׁירָה לְאָהוּב וְהַשִּׁיר לוֹ אַסְדִּיר
יְבָרֵךְ חָתָן זֶה וְאוֹר פָּנָיו יַזְהִיר
וְיִהְיֶה חָתָן זֶה כְּבִלְשָׁן בֶּן יָאִיר
וְתִהְיֶה כַּלָּתוֹ כְּאֶסְתֵּר בַּת דּוֹדוֹ
הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ.
והללויה

טז

אָשִׁירָה לְאַדִּיר וְלִשְׁמוֹ אֶדְרוֹשָׁה
וְאֶהְגֶּה תּוֹרָתוֹ וְאֶחְקוֹר אֶת שָׁרְשָׁהּ
בְּחוֹרֵב עָמַדְתִּי וְקִבַּלְתִּי בִּקְדֻשָּׁה.
בְּרֵאשִׁית וְאֵלֶּה שְׁמוֹת וַיִּקְרָא אֶל מֹשֶׁה
וְאֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה
וְזֹאת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרֵךְ מֹשֶׁה.

יז

אָשִׁירָה לְאָהוּב אֲשֶׁר גָּמַל לָנוּ
חֲסָדִים מִמַּעַל וְטוֹב הִנְחִילָנוּ
וּמִשִּׁפְעוֹ הָרָב הִשְׁפִּיעַ עָלֵינוּ
וּבְאֶרֶץ כָּל חֶמְדָּה הוּא נָטַע אוֹתָנוּ
וּבְאוֹר שִׁבְעַת יָמִים הֵאִיר אֶת לִבֵּנוּ
הוּא יָחִישׁ בֶּן דָּוִד וַיַּלְבִּישׁוֹ מַדּוֹ
וְיָקִים אֶת סֻכּוֹ וְצָר לֹא יַחְרִידוֹ
הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב לְעוֹלָם חַסְדּוֹ.

יח

אָשִׁירָה לְקָדוֹשׁ הַבּוֹחֵר בְּמֹשֶׁה
צְפוּן–תֵּבַת גֹּמֶא וּמִמַּיִם נִמְשָׁה
וְתוֹרָה מִמָּרוֹם צְבִיָּה מוֹרָשָׁה
בִּזְכוּתָהּ נִגָּאֵל וְאוֹיֵב לֹא יַשֶּׁה
וְתִבָּנֶה צִיּוֹן וְהַגָּלוּת נִנְשֶׁה
הַמִּקְדָּשׁ יִבָּנֶה וְהֵיכָל עַל עָמְדוֹ
הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ.

יט

אָהוּב יוֹצֵר אָדָם חָקַק חוֹק לַנָּשִׁים
עוֹנָה וּשְׁאֵר וּכְסוּת וּכְתֻבָּה וְקִדּוּשִׁים
וּתְנָאֵי הַכְּתֻבָּה שִׁבְעָה הֵם מְפוֹרָשִׁים
וּדְבָרִים אַרְבָּעָה עַל נָשִׁים לַאֲנָשִׁים
וּכְבוֹדוֹ בִּכְבוֹדָהּ וּכְבוֹדָהּ בִּכְבוֹדוֹ
הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ.

כ

אָשִׁירָה לַמְּרוֹמָם רָם עַל כָּל תְּהִלָּה
צוּר קוֹנִי יִתְבָּרֵךְ בּוֹרֵא יוֹם וָלַיְלָה
שֶׁבָּחַר בְּעַמּוֹ לִהְיוֹת לוֹ לִסְגֻלָּה
שָׁמַעְתִּי מֵאֶמֶשׁ אוֹר זָרוּעַ נִגְלָה
בְּתֻפִּים וּמְחוֹלוֹת וּבְשִׂמְחָה וְצַהֲלָה
קוֹל שָׂשׂוֹן וְקוֹל שִׂמְחָה קוֹל חָתָן קוֹל כַּלָּה
כְּשׁוֹשַׁנַּת שָׁרוֹן נִשְׁעֶנֶת אֶל צִדּוֹ
הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ.

כא

אָשִׁירָה לְאָהוּב לְהוֹצִיא הַכַּלָּה
וּמִבֵּית אָבִיהָ בְּשִׂמְחָה וּבְגִילָה
אֲלֵי בֵּית הַבַּעַל אֲשֶׁר הוּא נִתְעַלָּה
וִיפַת תּוֹאַר כָּךְ הִיא כַּשֶּׁמֶשׁ נִמְשָׁלָה
וּבַעְלָהּ הוּא חָכָם וְסוֹד עִמּוֹ מֻפְלָא
לָאֵל אֶשְׁאַל יִגְאַל יִשְׂרָאֵל מִגּוֹלָה
וְיָשִׁיב שִׁבְיָתִי קְהִלָּה נִקְהָלָה
וְיָקִים אֶת סֻכּוֹ וְיִבְנֶה הֵיכָלָהּ

וְנַקְרִיב קָרְבָּנוֹת תְּחִלָּתָן עוֹלָה
הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב הַלְלוּהוּ סֶלָה.

כב

אֲשִׁירָה לְאָהוּב אֲשֶׁר יִגְאַל עַמּוֹ
יְשִׁיבוֹ אֶל אַרְצוֹ לְשָׁדוֹ וּלְכַרְמוֹ
וְיִבְנֶה אֶת עִירוֹ וְהֵיכָל בִּמְרוֹמוֹ
אָז יָשׁוּב הָאָרוֹן לְסִתְרוֹ בִּמְקוֹמוֹ
הַלְוִיִּם יָשִׁירוּ שִׁיר הַקֹּדֶשׁ לִשְׁמוֹ
וְצֶמַח עִם רוֹמַח יַכֶּה צָר עַד תֻּמוֹ
וְהַכֹּהֵן יִלְבַּשׁ לְכָבוֹד אֶת מַדּוֹ
הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב לְעוֹלָם חַסְדּוֹ.

כג

בֹּא לְשָׁלוֹם חָתָן / חִדּוּי [זַפָּה]
בֹּא לְשָׁלוֹם חָתָן וּשְׂמְחָה בַּמַּתָּן
שׁוֹשְׁבִינִים שִׂמְחוּ / בַּאֲדוֹן כֹּל בִּטְחוּ
לַחֲתָנִים מִשְׁחוּ / מֹר דְּכִי הוּא יִתָּן.
וַעֲנוּ שִׁיר מִזְמוֹר / רוֹן עֲלֵי-נִים כִּנּוֹר
אֶל פְּנֵי רֹאשׁ הַדּוֹר / אֶל מְקוֹם הֶחָתָן.
הַכְּתָרִים נוֹבִיל / הַחֲתָנִים נַקְבִּיל
גַּם נְגַן חָלִיל / יוֹם תְּהֶא שִׂמְחָתָן.
הוּא חֲתָנַן בִּשְׁמוֹ / נִדְרְשָׁה בִּשְׁלוֹמוֹ
הוּא יְהָא כִּשְׁלֹמֹה / אוֹ כְּאָחִיו נָתָן.
והללויה

כד

אֲהַלֵּל לְיָחִיד בִּמְרוֹמוֹ
אֲהַלֵּל לְיָחִיד בִּמְרוֹמוֹ
מַלְאָכִים מְיַחֲדִים שְׁמוֹ
שְׁמוֹ שִׁתַּף בְּיִשְׂרָאֵל וּקְרָאָם נַחֲלָתוֹ וְעַמּוֹ
עַמּוֹ וַעֲדָתוֹ וּבְכוֹרוֹ וְכַרְמוֹ
כַּרְמוֹ כִּתֵּר בְּתוֹרָתוֹ הַתְּמִימָה וְרוֹמְמוֹ
רוֹמְמוֹ עַל כָּל הָאֻמּוֹת וּבְחָרוֹ בְּעוֹלָמוֹ
בְּעוֹלָמוֹ שְׁמָרוֹ וַאֲהֵבוֹ וְחִטְּבוֹ קִימוֹ קִימוֹ
לַהֲגוֹת בַּתּוֹרָה וְלֵידַע סוֹדוֹתֶיהָ לֵילוֹ וְיוֹמוֹ
יוֹמוֹ וְלֵילוֹ מְיַחֵד שְׁמוֹ פַּעֲמַיִם בְּשָׁכְבוֹ וּבְקוּמוֹ
קוּמוֹ וְשִׁבְתּוֹ וּמַהֲלָכוֹ אוֹמֵר בָּרוּךְ כְּבוֹד ה' מִמְּקוֹמוֹ.

"לַדְּחוֹת" [שלושים יחידות]

בעוד שֶׁ"הַחַדּוּיוֹת" מקורן בדיואנים שנכתבו בכל מחוזות תימן, הנה הלדחות מקורן אך ורק במחוזות שרעב, "לדחה" פירושה אמירת זמר, נהוג להעמיד את החתן שָׁעוּן אל הקיר בליל החופה עם חרב שלופה בידו, כדי להרחיק מעליו את ה"מחוץ לאדם" [המזיקים] או ביום שבת עם תום התפילה, לפני שיובילו אותו הביתה לשבע ברכות וסעודת מצוה.

הקהל, איש איש לפי תור מְזַמֵּר את הלדחה השגורה בפיו, ורואה בה נכס אישי. מספרן רב, אין מובאים כאן אלא לקטים מפה ומשם, הן כתובות עברית וערבית. העברית פשוטה, תמימה ונעימה, כמו החדויות וההללויות, המזומרות בפי המוני העם, כן הלדחות סייעו להפצת העברית ברבים; כך נמצא שבעלות יהודי תימן ארצה, סיגלו את הדיבור העברי תוך ימים אחדים, הלדחות כתובות במקצב אחד, ומזומרות בלחן אחד.

א

אַפְתְּחָה בִּשְׂפָתִי/ וַאֲזַמֵּר הָאֵל
יִשְׁמְעָה צַעֲקָתִי/ יִשְׁלְחָה הַגּוֹאֵל
גַּם וַיַּעְזוֹר אוֹתִי/ מִבְּנֵי יִשְׁמָעֵאל
יִמְחֲלָה חַטָּאתִי/ עִם כְּלָל יִשְׂרָאֵל.

ב

אַפְתְּחָה בִּשְׂפָתִי/ וַאֲזַמֵּר אֵל רָם
זֶה שְׁמִי אֶפְרָתִי/ בֵּן לְגָד הוּא יִשְׁלַם
אֶשְׁאֲלָה צוּר – אוֹתִי/ אֵל אֱלֹהֵי עוֹלָם
שֶׁתְּהֶא חַטָּאתִי/ נִמְחֲלָה לִי הַיּוֹם.

ג

יָרְדוּ הַלּוּחוֹת/ דִּבְרוֹת בָּם עֶשֶׂר
כָּלְלוּ אוֹתִיּוֹת/ הֵן כְּמִנְיָן כֶּתֶר
בָּם כְּתַרְיַג מִצְוֹת/ נֶאֱצָל בָּם קֶשֶׁר
נֶחְלְקוּ[1] שְׁנַיִם/ תּוֹךְ יְרוּשָׁלַיִם.

ד

מַעֲמַד הַר סִינַי/ קַו בְּתוֹאַר יָפְיָהּ[2]
כּוֹהֲנֵי וּזְקֵנַי/ שָׁבְתָה עִם שִׁבְיָהּ
כִּי לְמַרְאֵיה עֵינַי/ עָנְדָה אֶת חֶלְיָהּ
יוֹם עֲלוֹת בֶּן-עַמְרָם/ אֶל עֲרָפֶל הוּרָם.

ה

קוֹל יְדִידִי דּוֹפֵק/ אֶחֱרַד מִתְרַחֵק
אוֹמְרָה אֶל דּוֹדִי/ יוֹם תְּהֶא מִשְׁתּוֹקֵק
תִּינְקָה מִשָּׁדִי/ מִדְּבַשׁ הַמָּתוֹק
מִצֳּרִי גִּלְעָדִי/ שֶׁלְּנַחַל שׂוֹרֵק

ו

יָרְדָה תּוֹרָתִי/ עַל יְדֵי אִישׁ נֶאֱמָן
עִם כְּתָב אִישׁ עִתִּי/ מַעֲשֵׂה יַד אָמָן
הִיא מְקוֹר-חִיּוּתִי/ נֶעֱרֶכֶת לִזְמָן
קִבְּלוּ לִתְחָיָה/ מַאֲמָר תּוּשִׁיָּה.

ז

אֶשְׁאֲלָה אֵל עֶלְיוֹן/ יַאֲסֹף חִישׁ לָנוּ
אֶל נְוֵה הַר צִיּוֹן/ שָׁם הֲלֹא הָיִינוּ
נֶחֱזֶה אַפִּרְיוֹן/ זֶה אֲשֶׁר אִוִּינוּ
וַחֲזוֹת שָׁם חֶזְיוֹן/ אֶל כְּבוֹד צוּרֵנוּ

ח

יוֹם עֲלִיַּת מֹשֶׁה/ חָבְרוּ מַלְאָכִים
אָמְרוּ בֶּן-אִשָּׁה/ מַה לְּךָ בִּרְקִיעִים
נַעֲנָה הוּא נִרְשָׁה/ מַאֲדוֹן עֶלְיוֹנִים
נִתְּנָה מוֹרָשָׁה/ לַעֲדַת יִשְׂרָאֵל.

ט

דָּבְקָה בָּה נַפְשִׁי/ וַאֲנִי לָהּ עֶבֶד
שֵׁשׁ וְרִקְמַת מֶשִׁי/ עָשְׂתָה לָהּ מַרְבַד
הֶעְלְתָה עַל רֵאשִׁי/ צִיץ וְכֶתֶר לָעַד
אָמְרָה אַל תֶּשִׁי/ לַעֲלוֹת לַמִּפְקָד[3]

י

אַפְתְּחָה בַּשִּׁירָה/ אֶשְׁאֲלָה צוּר עוֹלָם
כִּי לְמַרְבֵּה מִשְׂרָה/ מִיָּם אֲשֶׁר בָּהּ
יִפְתְּחָה בִּמְהֵרָה/ יֶאֱסֹף גָּלוּתָם נִסְתָּם[4]
יַעֲלוּ הַחֶבְרָה/ אֶל נְוֵה צִיּוֹנָה.

יא

אַפְתְּחָה בִּלְשׁוֹנִי/ שֵׁם יי' אֶקְרָא
הוּא אֱלֹהֵי קוֹנִי/ גַּם יְהָא לִי עֶזְרָה
הוּא מְאוֹר אִישׁוֹנִי/ יִנְהֲרָה יָאִירָה
יִזְכְּרָה עַם עוֹנִי/ יִקְרְאָה לַפְּזוּרָה

יב

לִי צְבִיָּה בָּרָה/ הִיא כְּכוֹכַב שַׁחַק
רוֹמְמוּת הַצּוּרָה/ בָּהּ לְבָבִי חָשַׁק
אֶשְׁאֲלָה אֵל נוֹרָא/ יִשְׁמְרָהּ מִנֶּזֶק
יִשְׁפְּעָה לִי אוֹרָה/ מִמְּעוֹן הַצֶּדֶק.

יג

לִי צְבִיָּה תַּמָּה/ עַל מְעוֹן הַמַּיִם
גָּלְתָה בֵּין חוֹמָה/ יָשְׁבָה בִּנְתַּיִם
יוֹם עֲלוֹתָהּ עַלְמָה/ מִנְּהַר מִצְרַיִם
שָׂמְחָה כִּפְלַיִם/ תּוֹךְ יְרוּשָׁלַיִם.

יד

לִי צְבִיָּה טוֹבַת זַהֲרַת עֵינַיִם
הִיא בְּקוֹמָה רַבַּת/ עִם יְפַת שָׁדַיִם,
גַּם תְּהֶא נִצֶּבֶת/ כַּאֲמִיר תּוֹךְ מַיִם
מִמְּקוֹר נֶחְצֶבֶת/ מִמְּעוֹן הַחַיִּים.

טו

לִי צְבִיָּה בָּרָה/ הִיא מְאוֹר הָעוֹלָם
מִבְּחוּרוֹת תָּרָה/ זוֹהֲרֵי אוֹר נֶעְלָם
אֶל בְּנֵי הַגְּבִירָה/ נִתְּנָה לִכְלָלָם
יִשְׂמְחוּ בָּה כֻּלָּם/ יַעֲלוּ בַּסֻּלָּם.

טז

הַדְּרִי פָּנַיִךְ/ עַטְרִי אֶת רֶאשֵׁךְ
תַּקְנִי עֵינַיִךְ/ וּלְבְשִׁי מַלְבּוּשֵׁךְ
שַׂמְחִי בָּנַיִךְ/ יַעֲלוּ מִקְדָּשֵׁךְ
יַעֲלוֹז כָּל חוּשֵׁךְ/ אֶל נֶוֶה צִיּוֹנָה

יז

כִּי חֲמִשִּׁים שַׁעַר/ שַׁעֲרֵי הַחָכְמָה
עַד מְקוֹר הַחָכְמָה/ נִפְסְקָה הַזֶּהְמָה
לֵךְ בְּדַרְכֵי יוֹשֶׁר/ מַעֲלָתָהּ רָמָה
אַל תְּרַדֵּף עוֹשֶׁר/ נַפְשֵׁךְ הָרִימָה.

יח

בַּת מְלָכִים טוֹבָה/ גָּדְלָה מַעֲלָתָהּ
לָהּ עֲבוֹדָה רַבָּה/ לַעֲבוֹד אֶת בֵּיתָהּ
מִזְרְחָהּ וְנֶגְבָּה/ שָׁלְטָה מַלְכוּתָהּ
לָהּ יְרוּצוּן צִיִּים/[5] מִקְצֵה הָאִיִּים.

בתים אלה סקירות תולד באדם.

יט

נַר יי׳ נִפְקָד/ הוּא וְאִשְׁתּוֹ חַוָּה
גַּם וְאֶת שַׁת יָלַד/ הוּא בְּצוּרָה נָאָה
אֶת אֱלֹהִים עָבַד/ הֶחֱזִיק בַּיִּרְאָה
הוּא לְבַדּוֹ יִחַד/ שֵׁם אֲשֶׁר הוּא נוֹרָא.

כ

יָלְדָה אֶת קַיִן/ אִישׁ בְּאַנְשֵׁי דָּמִים
גַּם וְנָטַל זַיִן/ לַהֲרוֹג אִישׁ תָּמִים
צוּר קְרָאוֹ אַיִן/ לֹא יְרָא שָׁמַיִם
לַעֲבוֹדָה הִכּוֹן/ בְּעָמָל וּבְרָזוֹן.

כא

בּוֹגְדִים עָמָדוּ/ קִלְקְלוּ מִפְעָלָם
נִכְרְתוּ נִשְׁמָדוּ/ הַסְּדוֹמִים כֻּלָּם
אֶל שְׁאוֹל יָרָדוּ/ יָרְשׁוּ אֶת אָבְדָם
אֶל מְקוֹם יוּעָדוּ/ יָרְשׁוּ גֵּהִנָּם.

כב

אַחֲרֵי כֵן עָמַד/ אָב הֲמוֹן הוּא אֵיתָן
הוּא לְבַדּוֹ נִפְרָד/ לַעֲבוֹדַת נֶאֱמָן
הוּא מְלָכִים טָרַד/ גַּם רְדָפָם עַד דָּן
נָפְלוּ כֻּלָּהֶם/ נִתְּנוּ לוֹ סַעַד.

כג

יוֹם עֲקֵדַת יִצְחָק/ נִפְתְּחוּ שָׁמַיִם/
נִרְתְּעוּ בַּשַּׁחַק/ מַלְאֲכֵי אֵל אֵלִים
יָרְדוּ דִּמְעוֹתָם/ עַל עֲלוּמֵי שָׁנָיו
כָּךְ לְעֵת זִקְנָתוֹ/ נֶאֱפָל אוֹר עֵינָיו.

כד

צֶאֱצָאֵי עָמַד/ יַעֲקֹב אִישׁ תָּמִים
הוּא לְלָבָן עָבַד/ רֹאשׁ לְכָל רַמָּאִים
לַשְּׁבָטִים יָלַד/ הֵם כְּמוֹ שׁוֹשַׁנִּים
אוֹ כְּמוֹ הַוֶּרֶד/ נִשְׁתְּלָה בִּכְרָמִים.

כה

מְדִינַת חֶבְרוֹן/ שָׁלְחוּ אֶת יוֹסֵף
אִתְגְּבַר הֶחָרוֹן/ עַד לְמַעְלָה אֵין סוֹף,
גַּם בְּלֵוִי שִׁמְעוֹן/ כַּכְּפִיר הַטּוֹרֵף
אֵל עֲשָׂאוֹ אָדוֹן/ שֶׁת בְּיָדוֹ הַכֹּל
הוּא נְגִיד כָּל מָעוֹן/ גַּם וְזָן וּמְכַלְכֵּל
מכאן ואילך ברכת חתנים.

כו

אוֹמְרָה חָתָן זֶה/ בֵּיתְךָ יִבָּנֶה
תֹּאכַלְנָה טוּב עֵדֶן/ תִּשְׂבְּעָה תֵּהָנֶה
עִם עֲדַת צַדִּיקִים/ בַּכְּלָל תִּמָּנֶה
יֶעֱצַם מֵזָלְךָ/ עִם בְּנֵי מִי מָנָה[6]

כז

אוֹמְרָה חָתָן זֶה/ בֵּיתְךָ יִוָּסֵד
אַתְּ כְּמוֹ הַלָּזֶה/[7] בֵּין קְדוֹשִׁים עוֹמֵד
גַּם וְכַלָּה תֶּחֱזֶה/ אַתְּ וְהִיא תִּתְיַחֵד
כִּי בְּיָפְיָהּ תֵּזֶה/ עַל לְבָבָךְ סַעַד.

כח

קוּם חֲתָנִי נָאָה/ וַעֲלֵה לַתּוֹרָה
וַעֲלוֹז עֵת תִּרְאֶה/ אֶת מְקוֹר הָאוֹרָה
וַהֲמוֹן יִשְׁתָּאֶה/ כִּי לְשׁוֹנְךָ בָּרָה
עַל נְוַת בֵּיתְךָ/ יֹאמְרוּ הֵן אַשְׁרָהּ.

כט

לַחֲתָנִי אָשִׁיר/ עִם שְׁנֵי שׁוֹשְׁבִינִים
יַעֲנוּ קוֹל זָמִיר/ יִפְצְחוּ בִּנְגָנִים
אוֹר שְׂשׂוֹנִים יַזְהִיר/ תִּשְׂמְחָה בַּבָּנִים
יוֹם לְיִנּוֹן יַנְהִיר/ עִם הֲדַר הַמִּשְׂרָה.

ל

אוֹמְרָה חָתָן זֶה/ בֵּיתְךָ נִתְיַסֵּד
אַתְּ כְּמוֹ בֶּן-מַזֶּה/[8] בֵּין כְּבֻדִּים תּוּעַד
וּשְׂמְחָה כִּי עַל זֶה/ נֶאֱמַר בָּךְ הַהוֹד
קוּם עֲמוֹד וּתְמוֹרָה/[9] עִם כְּבוֹד-הַתּוֹרָה.

טו - הַלְלוּיוֹת

וְהַלְלוּיָה/ אֲהַלֵּל לְאֵלִי וְאָשִׁיר שִׁירָה
בְּחֵיךְ נָעִים וּבְשָׂפָה בְּרוּרָה
אָנֹכִי לַה׳ אָנֹכִי אָשִׁירָה וְהַלְלוּיָה.

וְהַלְלוּיָה אֲהַלֵּל לֵאלֹהֵי מֹשֶׁה וְאַהֲרֶן
אֲשֶׁר קָרַע יַם סוּף וְהֵירְדֵּן
הַמַּעִיד עֵדוּת בָּאָרוֹן
הַמְעוֹרֵר לָנוּ זְכוּת יְשֵׁנֵי חֶבְרוֹן
כֹּה ה׳ צְבָאוֹת אֲנִי רִאשׁוֹן וַאֲנִי אַחֲרוֹן וְהַלְלוּיָה

וְהַלְלוּיָה אֲהַלֵּל לְמִי שֶׁהִנְחִילָנוּ שְׁלֹשָׁה כְּתָרִים
כֶּתֶר אֶחָד זָכוּ בּוֹ מְלָכִים וְשָׂרִים
כֶּתֶר שֵׁנִי זָכוּ בּוֹ כֹּהֲנִים נֶהְדָּרִים
כֶּתֶר שְׁלִישִׁי מֻנָּח לַכֹּל לְדוֹרֵי דּוֹרִים וְהַלְלוּיָה.

וְהַלְלוּיָה אֲהַלֵּל לְיוֹצֵר הָאָדָם בְּקִרְבּוֹ
הַמּוֹצִיאֵנוּ מִמִּצְרַיִם שִׁשִּׁים רִבּוֹא
הַבּוֹקֵעַ לָנוּ וְהֶעֱבִירָנוּ בּוֹ
וְאָמַר זֶה הָעָם בָּחַרְתִּי בּוֹ
זֶה הַיּוֹם עָשָׂה ה׳ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בּוֹ
וְהַלְלוּיָה.

וְהַלְלוּיָה דְּגוּלִים הַקְשִׁיבוּ לוֹ
וּפִצְחוּ לוֹ שִׁירוֹת לְמִקְצַת גְּבוּרָתוֹ
מִי יְמַלֵּל גְּבוּרוֹת ה׳ יַשְׁמִיעַ כָּל תְּהִלָּתוֹ
וְהַלְלוּיָה.

וְהַלְלוּיָה אֲהַלֵּל לְמִי שֶׁהֶאֱצִיל מֵהוֹדוֹ
לְאָדָם אֲשֶׁר מֵעָפָר יְסוֹדוֹ
וַיַּלְבִּישֵׁהוּ דַּעַת מֵעַל לְמַדּוֹ
הוֹדוֹ לְאֵל הַשָּׁמַיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ וְהַלְלוּיָה.

וְהַלְלוּיָה אֲהַלֵּל לְשׁוֹכֵן בַּמְּרוֹמוֹת
וְעֵינָיו בְּכֹל מָקוֹם כִּי הוּא מְקוֹם כָּל הַמְּקוֹמוֹת
מַשְׁפִּיל רָמִים וּמֵרִים עֲנָוִים מִתְּהוֹמוֹת
יִתְבָּרֵךְ שְׁמוֹ לְעוֹלָם וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמוֹת וְהַלְלוּיָה.

וְהַלְלוּיָה הֶחָתָן הַזֶּה יְבָרְכֵהוּ אֵל עוֹלָם
וְיִזְכֶּה לִרְאוֹת עֲזָרָה וְהֵיכָל וְאוּלָם
וְיִתְבָּרֵךְ בְּבִרְכַּת חוֹלֵם חֲלוֹם הַסֻּלָּם
וְיַעֲלֶה מַעְלָה בְּמַעֲלוֹת הַתּוֹרָה וְיֻשְׁלָם וְהַלְלוּיָה.

וְהַלְלוּיָה הֶחָתָן הַזֶּה יִזְכֶּה לִשְׂמָחוֹת וּרְנָנוֹת
וְיִזְכֶּה עִם רֵעִיתוֹ לְבָנִים וּלְבָנוֹת
וִינַהֵל בֵּיתוֹ בְּאַהֲבָה וַחֲנִינוֹת
וִיבָרְכֵהוּ אֵל תְּמִים דֵּעִים וּבִינוֹת וְהַלְלוּיָה.
וְהַלְלוּיָה הַחָתָן הַזֶּה כָּלוּל בַּהֲדָרוֹ
יְהִי הַשֵּׁם צוּר יִשְׂרָאֵל בְּעֶזְרוֹ

---

1. תורה שבכתב ושבעל פה
2. של כנסת ישראל
3. עם מתפללי ביה"כ
4. ישעיה ט ה
5. מיני עמים
6. כינוי לישראל
7. יצחק בפי רבקה (בראשית כד, סה)
8. נאמר על נשיאים מזרע דוד
9. הזדקף כתמר

יִרְבֶּה טוּבָתוֹ וְיַגְדִּיל פְּאֵרוֹ
וְכָל הָעָם הַזֶּה יְחַפּוֹץ בִּיקָרוֹ וְהַלְלוּיָהּ.
וְהַלְלוּיָהּ הַנָּמוֹל הַזֶּה יְהִי אֱלֹהִים עִמּוֹ
וִיבוֹרַךְ אָבִיו אֲשֶׁר יָלְדוֹ בְּצַלְמוֹ
וְתִתְבָּרַךְ הָרֶחֶם נְשָׂאָתוּ אִמּוֹ
וְיִהְיֶה מְחֻמָּדִים לְקֹרוֹבָיו וּלְעַמּוֹ וְהַלְלוּיָהּ

וְהַלְלוּיָהּ הַנָּמוֹל הַזֶּה יְגַדֵּל וְיִשָּׂגֶה בְּאֵיתָן
וְיִתְבָּרַךְ בִּברכַת שְׁלֹמֹה וְנָתָן
וּבִברכַת יוֹנָה בֶּן אֲמִתַּי בְּגוּף הַלְוַיָתָן
וְיִצְלַח בַּתּוֹרָה וּבְמַשָּׂא וּבְמַתָּן וְהַלְלוּיָהּ.

אחד המעתיקים קנא קנאת בנות ישראל שכאילו נזנחו מברכות חלילה, שעל כן יסד עתרת ברכות גם להן, בקונטרס שהעתיק, הנה נמרצות שבהן, שלמענן הזעיק את כל אמהות האומה. בין שאר דבריו: "ואתה המעיין דע כי ברכות הלליה ענינן רם ונכבד, כי הן תפילות בעיניני דיומא, וטוב לאומרן בכונת הלב ולא כהרגל לשון, וכבר ציוו חכמים ז"ל כי טוב להלל כלה בפני בעלה כדי לחבבה עליו, ואני בעניי יסדתי מספר ברכות לַבַּלות לקיים דברי חכמים."

וְהַלְלוּיָהּ כַּלָּה זֹאת בַּת טוֹבִים כְּשָׂרָה וּבָרָה
תִּתְבָּרַךְ בִּברכַת יִסְכָּה שֶׁהִיא אִמֵּנוּ שָׂרָה
וּבִברכַת רִבְקָה רָחֵל וְלֵאָה וּצְפוֹרָה
וּבִברכַת הַנְּבִיאוֹת חַנָּה וּדְבוֹרָה וְהַלְלוּיָהּ.

וְהַלְלוּיָהּ יִתְבָּרְכוּ הַמְסֻבִּים וְתִתְבָּרֵךְ הַכַּלָּה
בִּברכָה עִלָּית
אֵת יָפָה כְּשׁוֹשַׁן וְנָעִימָה כְּשׁוּלַמִּית
תִּתְבָּרְכִי בִּברכַת אֲבִיגַיִל הַכַּרְמְלִית וַאֲחִינוֹעַם הַיִּזְרְעֶאלִית
וּבִברכַת אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה בַּת מְלָכִים הַשָּׁאוּלִית
וְהַלְלוּיָהּ.

אַשְׁרֵיךְ חֹתֵן, יִתְבָּרֵךְ מְלוֹא הָאֹסֶם
זְכִית בִּכְלָה יָפָה כְּקָנֶה בְּשֹׂם
וְהִיא כַּלָּה תָּמוּת לְלֹא חַטָּאת מָרִי וְקֶסֶם
שָׂא עֵינֶיךְ אֵלֶיהָ וְאֵל יָפְיָהּ
כִּי הִיא לְךָ צוֹפִיָּה וְהַלְלוּיָהּ.

לְאוֹר הַהוֹלְכִים

רעון הלוי

א. יגאל אלון

אחד הענקים בגבורי האומה

וְלֹא מֻחֲסָה אָתוּר חֻגּוֹ צוּר בְּרֶב–מוֹרָא
כִּי בְּהֶזְעֵק עָם אֲנִי שָׁם בְּרֹאשׁ שׁוּרָה

א

כָּל מָה שֶׁנִּתַּן לוֹ – קִבֵּל
בְּלִי לְרַגּוֹן עַל מָה שֶׁלֹּא נִתַּן.
עֲוֹלוֹת שֶׁנִּתְגּוֹלְלוּ לְעֻבְרוֹ
מִידֵי אָדָם, אוֹ תַּהְפּוּכוֹת גּוֹרָל
נָמוֹגוּ מֵעָלָיו כְּקֶצֶף עַל פְּנֵי גַּל
לֹא דָּחַק, לֹא נִדְחָק, גְּדֻלּוֹת הָיְתָה בּוֹ
כְּמוֹסָה בְּנַפְשׁוֹ, סְפוּנָה בְּמוֹרָשָׁיו,
פִּפְּיוֹשׁ פְּלָדָה זֶה לְאִמָּה וּמוֹלַדְתּ
הוֹסִפָּן מְשׂוּם מָה מִפְּנֵי לְוִילוֹן וָדֶלֶת,
עָנָו הָיָה יִגְאָל, לֹא עֲנָוַת אֲנָשִׁים מְלֻמָּדָה,
כָּךְ יָלְדוּהוּ יוֹלְדָיו, כָּךְ הוּא מִלָּדָה,
חֲתוּם–פֶּה הָיָה יִגְאָל, מַרְגְּשָׁנוּת בּוֹשׁ וְנִכְלָם
אַךְ פְּתוּחַ–לֵב כְּפִתְחוֹ שֶׁל אוֹלָם,
הָיָה בּוֹ הָאִזּוּן שֶׁל פִּילוֹסוֹף מְפֻקָּם,
יַחַד עִם הָאִזּוּן שֶׁל חַיָּל מְרֻחָם, ---
דְּבָרוֹ שֶׁל ר' יְהוּדָה אַלְחָרִיזִי:
"אִתּוֹ שָׁטַפְנוּ אֶת הַצָּפוֹן וּגְלִילָיו
הָלַכְנוּ אַחֲרָיו טְרוּפֵי רוּחַ כְּמִסְמָמִים
כִּי עֵינָיו, עֵינֵינוּ אֲהֵבוּ אוֹתָנוּ
הֵן לֹא צָחֲקוּ אֵלֵינוּ, אַךְ רָאוּנוּ, הֵבִיטוּנוּ
וְלִבֵּבוּנוּ
אָנוּ גְּרָפְנוּ צַיְדוֹנִים זָרַע אִיזֶבֶל הַחוּצָה
מֵעֲבֶר לִגְבוּלָם, וְהַכֵּינוּם בְּמְאוּרוֹתֵיהֶם
וּלְאַחַר הַכֹּל, הוּא קוֹרֵא לִי מֵעָנִיק לִי עִטּוּר
וְסוֹנֵט: "שׁוּב לִילָדֶיךָ, אַל תְּהִי שׁוֹטֶה גָּמוּר
דַּי לְךָ בַּפְּצָעִים, בַּחֲבוּרוֹת, וּבַמַּכּוֹת הַטְּרִיוֹת,
וַאֲנִי תּוֹהֶה אֲנִי: מָה לִי צִיּוּנִים וְעִטּוּרִים
אֵיךְ אֶעֱזֹב יִגְאָל זֶה שֶׁשּׁוֹעֵט מִישׁוֹרִים
וְהָרִים?
אַיִן אֵלֶּךְ לַיְלָדִים, וְאֵהֵי בֵּין הַנַּפְקָדִים
בְּעֵת יְכַתֵּר יִגְאָל כְּמֶלֶךְ מְלָכִים וְשַׂר שָׂרִים.
וּבְאֶחָד הַיָּמִים – הַשָּׁמַיִם כְּתָמִיד הָיוּ
מְאִירִים
נִסְמַכְתִּי בַּקִּיר: מוֹדִיעִים – יִגְאָל בֵּין
הַנִּפְטָרִים.

ב

אֲבוֹת אֲבוֹתָיו הָיוּ יְהוּדֵי גָּלוּת דַּכִּים
וּתְשׁוּשִׁים
אַךְ רַבֵּי אוֹנִים בַּתַּלְמוּד וּבַמִּדְרָשִׁים.
יָדְעוּ לְפָרֵק סוּגְיוֹת גְּמָרָא אֵימְתָנִיּוֹת
לַאֲשׁוּרָן,
אֲשֶׁר סוֹקְרֵטֵס וְאֲרִיסְטוֹ הָיוּ אוֹבְדִים
בְּשִׂכְמוֹתָן
כְּיָלְדִים בְּמִדְבַּר הַסַּהַר, וְיַעֲרוֹת הָאֲמַזוֹנַס
וְהָא יִגְאָל צָאֲצָאָם, לֹא לָמַד סוּגְיוֹת גְּמָרָא
וּמִדְרָשִׁים
אַךְ הָיָה אַדִּיר כֹּחַ בְּהֶלְכוֹת קָרֵב וְכִתּוּשִׁים,
וְכֻלָּם הָיוּ לוֹ בְּהֶלְכוֹת מִלְחָמָה, אֲשֶׁר לוֹ
יָדָעוּם חֲנִיבַּעַל וְנָפוֹלְיוֹאוֹן – לֹא כָּשָׁלוּ.
וְלִפְנֵי זֶה הִתְנַחֵשׁל בְּחֶתֶף לֹא נֶעְצָר,
וְכָל אֶחָד, יִגְאָל כִּמְסָמָר דָּבֵק בּוֹ
לְשַׁלּוֹל מֵאוֹיֵב אֶת יִתְרוֹן הַמַּאֲרָב,
"לְהַצִּיב מַאֲרָב לְמַאֲרָבוֹ
וּבְהִתְגַּלּוֹתוֹ – חֲרֵי הִכְרַע הַקְּרָב"
כָּל שֶׁקֶט הוּא יָדִיד, כָּל תְּלוּלִית אָחוֹת
חֲנוּנָה
יְסוֹלְכוּ עֲלֵיכֶם כְּאֵם עַל בַּר בִּטְנָהּ
הוּא שָׁנָא מָרְחָב רֵיק בֵּינוֹ וּבֵין אוֹיֵב
וְנָע בְּפִתַּלְתּוּלִים, שֶׁל עִקּוּף וְאִגּוּף,
עַד הַדְּהִימוֹ, אוֹיְבוֹ הַמֻּט וְהֻגָּוּף.
מִדִּבְרֵי סְעָדָיָה יוֹנָתִי: [חַמֵּמִי]
"קָרָאנוּ לוֹ: הַמְפַקֵּד! בֹּא נַלְבִּישׁ אוֹתְךָ
תְּפִלִּין"
וְיִגְאָל – שֶׁת אֶצְבַּע עַל מֵצַח בְּהַרְהוּר שֶׁל
חִלִּין:
"הַזְּמַן דָּחוּק עָלַי, אַךְ הֲיוּ בְּטוּחִים:
מַשֶּׁהוּ כָּמוּס, טָמִיר וְנֶעְלָם עוֹזֵר אוֹתָנוּ
וּמְסַתֵּם וּמְשַׁבֵּשׁ כָּל עִשָּׁתוֹן בְּעִשְׁתּוֹנוֹת
אוֹיְבֵנוּ".

ג

דְּבַר הַמְחַבֵּר:
בְּנֵי טוּ וְטַז הֱיִינוּ בְּשָׁנַת תְּרַצ"ז
צָעִיר נֶעִים מַרְאֶה, בְּקוֹל רַךְ אַךְ מֻשְׁחָז
לְאוֹר נוֹגַהּ נָפַט בְּבֵית אֲרִיזָה נָדָח
בְּעִבּוּרָהּ שֶׁל אֵם כָּל הַמּוֹשָׁבוֹת,
מִפְרַט הַדְּרָכוֹת, אַךְ עַל אֶחָד הוּא חוֹזֵר:
"הָעִנְיָן מִתְגַּלְגֵּל, הִתְחַשְּׁלוּ לְקִרְאָתוֹ,
יַחַד עִם הַחוֹמֶשׁ – לִמְדוּ אֶת תּוֹרַת הַמַּאֲרָב
כָּל אֶחָד מִכֶּם יְחִידִי בְּעֶמְדָּה

יַאֲרוֹב כַּנָּחָשׁ לְשָׁעַת פְּקֻדָּה"
אָז לֹא הֲבִינוֹנוּ טִיב "הָעִנְיָן" הַזֶּר
עַתָּה אָנוּ יוֹדְעִים – עֲדַיִין לֹא נִגְמָר.
הוּא חַי תָּמִיד כָּמוֹס עִם עַצְמוֹ
גַּם בְּשֵׂאתוֹ דְּבָרוֹ אֶל בְּנֵי עַמּוֹ –
הוֹתִיר שְׁתִיקוֹת חֲכָמוֹת בִּפְנִימוֹ
אֲנִי דָּר קָרוֹב לָרְחוֹב הַנּוֹשֵׂא אֶת שְׁמוֹ
רַבַּת חָשַׁבְתִּי: הַנֶּאֱמָר קַדִּישׁ אַחֲרָיו.
מִדֵּי אָמְרִי קַדִּישׁ בְּבֵית הַתְּפִלָּה
עוֹלֶה בִּי מַאֲלָיו שְׁמוֹ, כִּנּוּיוֹ וְזִכְרָיו
אֵל אֱלֹהֵי צְבָאוֹת שׁוֹכֵן עַד בְּהִלּוֹ
יַסְתִּירֵהוּ בְּצֵל כְּנָפָיו וּבְסֵתֶר אָהֳלוֹ. ❑

★

נֵר לְזֵכֶר מֵאִיר בַּר' סְעַדְיָה שַׁרְעְבִּי
וּבִנְיָמִין בַּר' מְעוֹדֵד חִיגַּשִׁי
וּבִרְכַּת חַיִּים לְאֶפְרַיִם בַּר' שְׁלֹמֹה שַׁרְעְבִּי
"הַחַי אֶת מוֹתָם" שֶׁל שְׁנֵי רֵעָיו לַקֶּרֶב – כֵּן יִרְבֶּה יָמִים.

ב נֵר לְמֵאִיר

א

בֵּית תְּפִלָּה צָנוּעַ בִּרְחוֹב הָרַאבַ"ד
"נֵר מֵאִיר" הוּא נִקְרָא ע"ש נַעַר אֶחָד
בֵּן יָחִיד לְיוֹלְדָיו, אֶת חַיֵּיהֶם הִנְעִים
בְּאוֹר שִׁבְעַת יָמִים וְשִׁבְעַת הָרְקִיעִים.
כֹּה אָמַר לְהוֹרָיו: "זוֹ מִלְחָמָה כְּזוֹ
שֶׁאִם לֹא נַקְדִּימֵם הֵם יַגִּיעוּ עַד כָּאן
זוֹ מִלְחָמָה כְּזוֹ, שֶׁקִּירוֹת שֶׁל אֶבֶן
וְעֹמֶק מִקְלָטִים – הֵם מַלְכּוֹדוֹת מָוֶת.
כָּל בֵּן, הוּא בֵּן יָחִיד לְהוֹרָה וּלְהוֹרָה
אַף אִם יִהְיֶה אֶחָד מֵעֲשָׂרָה".

הִכַּרְתִּיו נַעַר עֵר, חָסַר רוֹגַע בַּלֵּב.
תַּלְמִיד תִּיכוֹן, יָחִיד בִּשְׁכוּנַת הַמְּצוּקָה
נֵרוֹת רַבֵּי אוֹרָה דּוֹלְקִים עַל נְתִיבוֹ
וְכָל הַנְּתִיבִים – קוֹרְאִים לוֹ לַפְּסָגוֹת
נִצָּן אֶרֶץ זוֹ נֵטַע מִמַּטָּעָהּ

הֵחֵל נוֹתֵב דַּרְכּוֹ אֶל גְּנָזִים בִּכְתָב יָד
מוֹרֶשֶׁת אֲבוֹתָיו מִתֵּימָן הָרְחוֹקָה
מֵעֵבֶר לַעֲנָנִים, לַיֵּשׁ, לַתּוֹדָעָה.

שִׁירוֹת, פִּיּוּטִים, הַלֵּלוֹת, מִסְפֵּדוֹת
אֲצוּרֵי כִּתְבֵי יָד, כְּמוּסֵי דִּיוֹאנִים
נוֹבֵר קוּנְטְרֵסִים עַתִּיקִים בַּשָּׁנִים
הֵבִיא אֶל "אוֹר הַדְּפוּס" חוֹבְרוֹת פִּיּוּטִים
לְזַמְּרָם בַּחַגִּים כְּמִנְהַג תֵּימָנִים.

ב

מַחְבֶּרֶת מְהוּהָה, עֲטוּרַת כּוֹתֶרֶת:
"כָּאֵלֶּה הִרְהוּרִים" בִּכְתָב שׁוֹטֵף וְחַד
מֵאִיר הָיָה נַעַר שֶׁיֵּשׁ לוֹ מַה לֹאמַר
הֶבְזְקֵי רַעְיוֹנוֹת, סִכּוּמֵי הֲגִיגִים
זַהֲרוּרֵי הַתְחָלָה שֶׁל נַפְתּוּלֵי שִׁירָה
וְהַכֹּל בַּאֲרִיכוּת עִם הֶקַּפִּים רָמִים
תִּמְצַתְנוּ סַרְעַפָּיו שֶׁל נַעַר עוֹל יָמִים:
הַא מִכְתָּם עִם צִיּוּן "בְּנוֹסַח אָבוֹת".

"לְגַרְמַמְיָא הֲמוֹן דּוֹדִים וְרֵעִים
וְיִשְׁמָעֵאל בְּרֵאשׁ כָּל הַמְּרֵעִים
וְלָנוּ הַיְּהוּדִים אֵין יְדִידִים
אֲבָל עָצְמָה – שְׁהִיא רַק לַשְּׂרִידִים"

"מְלֻמָּדִים כְּבֻדִּים בְּמִכְלָלַת יְרוּשָׁלַיִם, עַל הַר
הַצּוֹפִים, רוֹקְמִים רִקְמֵי שָׁלוֹם בֵּין שְׁנֵי
הַגּוּפִים עַל הָאֲדָמָה הַזֹּאת, תְּמִימִים! לוּ
יָרְדוּ לָרְחוֹבוֹת, לַשְּׁוָקִים, לוּ הִטּוּ אָזְנַיִם
לִשְׁמוֹעַ, וְעֵינַיִם לִרְאוֹת – הָיוּ נוֹאָשִׁים
מֵעֲמָלָם.
אֲדָמָה זוֹ הִיא סַדָּן עָשׂוּי מִקְשָׁה אֶחָת שֶׁל
שִׂנְאַת הַשְּׂנָאוֹת וְאֵיבַת הָאֵיבוֹת, עָלֶיהָ
רוֹחֲשִׁים שְׁנֵי הַגּוּפִים, אִם כֵּן – מִי יִהְיֶה
הַפַּטִּישׁ? בִּגְזַר עֶלְיוֹן קָדוּם: אָנוּ הֵם הַפַּטִּישׁ.
שְׁנֵי גּוּפִים רוֹחֲשִׁים עַל קַרְקַע זוֹ, בִּגְזֵרַת דִּין
עֶלְיוֹן, נִפְסָק עַל הָאֶחָד לִשְׁקוֹט בְּקִרְבָּהּ, אוֹ
לִרְחוֹשׁ מִחוּצָה לָהּ, אָנוּ הֵם שֶׁיִּרְחֲשׁוּ עָלֶיהָ,
בְּצֵל שִׁמְשָׁהּ וְשָׁמֶיהָ".

"גּוּפוֹ שֶׁל בִּנְיָמִין רֻטַּשׁ לִימִין גּוּפִי,
הוּא חָפַן כָּל תָּכְנוֹ שֶׁל רִמּוֹן הָאֵשׁ,
אֲנִי חַי אֶת מוֹתוֹ, וְאוּלַי לְמָחָר
אֶפְרַיִם רֵעִי יִהְיֶה אֶת מוֹתִי,
וּבִגְזֵרַת הַדִּין – אֵלֶּה שֶׁיִּשְׂרוֹדוּ –
יַתִּיכוּ עוֹפֶרֶת לִגְרוֹן בַּת עֲרָב". ❑

אִמִּי

אִמִּי, אִמִּי שֶׁלִּי
הָלַכְתְּ לְבְלִי שׁוּב,
חֶבֶל הַטַּבּוּר נִתָּק שֵׁנִית
וַאֲנִי נִשְׁאַרְתִּי בְּצִמְאוֹנִי
לְמַגַּע יָדֵךְ וְלִצְחוֹקֵךְ הַחַם.
בְּעֵינֵי רוּחִי אֶרְאֵךְ
לָשָׁה הַבָּצֵק וְאוֹפָה הַלֶּחֶם,
מְבָרֶכֶת הַנֵּרוֹת וּמְאִירָה הַבַּיִת,
רוֹקֶמֶת בִּשְׁלַל צְבָעִים רִקְמָה,
פּוֹרֶסֶת לֶחֶם לָרָעֵב
וְעוֹשָׂה חֶסֶד שֶׁל אֱמֶת.
אִמִּי, אִמִּי שֶׁלִּי.

אורה טרי

לרב מארי נסים טירי יצ"ו

ספרך 'בתלאות הגלות והגאולה', שזה עתה יצא לאור – פרי זכרונותיך שאצורים היו בתודעתך, זה שנים רבות.

יפה עשית שהעלית אותם על ספר למען הדורות הבאים ולמען בניך ובנותיך, שידעו את כל קורותיך וחוויותיך, ויקחו מוסר השכל ממעשיך.

ניצוצות של אורה ותקוה נתזים אלו אל אלו מתוך דפי ספרך וכולם יחד מאירים ומזהירים ואומרים לבניך ולנכדיך: בני, אם חכם לבכם ישמח לבי גם אני.

אבותינו בתימן גנזו את נכסיהם הרוחניים בתוך הערכים המקודשים של תורת משה והם היו אנשי אמונים ושמרו עליהם ובניהם שמרו אמונים להם והתייחסו עליהם והחזיקו בהם ויורשים נאמנים היו ובני בניהם מצטרפים זה אל זה כחוליה בשרשרת למען הפץ תורת אבות ולהאדיר תכניה.

עם צאת ספרך ובהגיעך לשיבה טובה לשנות התשעים לחייך תוסיף שנים רבות נעימות וטובות בבריאות הגוף והנפש בחיק בניך ובנותיך האוהבים אותך, כה לחי! ❑

יוסף דחוח-הלוי

משירת תימן - נד

"בקשה נאה" בארמית

מאת פרופ' יוסף טובי

מבוא

הפיוט דלהלן מצוי בהעתקת כתב-יד בדף בודד הנמצא ברשותי. לפי מיטב ידיעתי לא ראה הפיוט עד עתה את אור הדפוס. על פי סגנונו יש להניח בבטחה שמחברו חי בתימן, אך ככל הנראה כבר לאחר תחילת השפעת הקבלה על יהודי תימן. זאת על פי הפתיחה "רבון עלמין", המאפיינת פיוטים שנכתבו בהשפעת הקבלה, ובניהם פיוט לר' זכריה אלצ'הרי. בכתב-היד לא צוין למתי מיועדת הבקשה להיאמר, אך קרוב לוודאי שהיא מיועדת ללילי שבתות, על פי מנהג יהודי תימן במאות השנים האחרונות. תוכן הבקשה פשוט למדיי:

א. פתיחה בדברי שבח לאל על עליונותו, על בריאת העולם ועל יצירת האדם.

ב. בקשה לזכור זכות אבות על פי רשימה מקובלת בפייטנות העברית מאז נֹחַ ועד דור יוצאי מצרים.

ג. בקשה לגאולה.

כידוע, הרבו יהודי תימן להשתמש בלשון הארמית בחיי הדת, ואף חיברו פיוטים רבים בלשון זו, כפי שעמדתי על כך במאמרי "עברית ערבית וארמית בשירת יהודי תימן – במיוחד בשירת רבי שלום שבזי", פעמים 30 (תשמ"ז), עמ' 3–22; וכן במאמר מקיף על הלשון הארמית בקרב יהודי תימן העומד לראות אור בעתיד הקרוב. יצוין, שהארמית בפיוט מיוסדת על המסורת הלשונית המשתקפת בפיוטים הארמיים הרבים המצויים בנצ'ד אלרחמים (=סדר הרחמים) שיהודי תימן נוהגים לאומרן בסיום תפילת שחרית ביום הכיפורים. מסורת זו מבוססת בעיקרה על הארמית של תרגומי המקרא ולא על הארמית של ספרי המקרא דניאל ועזרא או על הארמית התלמודית והמדרשית, ובוודאי לא על הארמית של הזוהר.

כתב היד אינו מנוקד והניקוד הוא מידי.

ביאורים והערות לשיר

9 וקטרתא בלשניה – לביטוי עברי מקביל השווה יוסף סעד בשירו "אימה בהר המור... ונעלה להר תבור" (דיואן חפץ חיים, מהדורת שלמה מקיטון, ירושלים תש"ד), עמ' נ: "וקשור בכל לשון". רוח ממללא – תרגום אונקלוס למלים "נפש חיה" בבראשית ב, ז: ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה. – רזא דיליה – סוד בריאתו של האדם. – 16. שם רבה – על פי בראשית י, כב: ולשם ילד גם הוא אבי כל בני עבר אחי יפת הגדול (כדעת המייחסים את התואר "הגדול" לשם ולא ליפת). – 22. נעביד ונקבל – על פי שמות כד, ז: ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. – 36. כמה דכתיב – בשיר השירים א, ד, ועל פי מדרש שיר השירים רבה. – וכתיב – בישעיהו נא, ט – יא.

"בקשה נאה" בארמית

רִבּוֹן עָלְמִין

אַנְתְּ הוּא עִלָּאָה עַל כָּל עִלָּאִין

אַנְתְּ מַלְכָּא עַל כָּל מַלְכִין

אַנְתְּ הוּא רַב עַל כָּל מַלְכִין

אַנְתְּ הוּא רַב עַל כָּל רַבְרְבִין

אַנְתְּ הוּא רַב וְשַׁלִּיט, עִיקָּרָא וְשָׁרְשָׁא דְּכָל עָלְמִין

אַנְתְּ הוּא אֱלָהּ וְלֵית בָּר מִנָּךְ

אַנְתְּ הוּא דְּבָרָא שְׁמַיָּא וְכָל חֵילֹהוֹן וְאַרְעָא וְכָל דַּבָּהּ

וְלֵית אֱלָהּ דְּבָרָא שְׁמַיָּא וְאַרְעָא כְּוָתָךְ

אַנְתְּ הוּא דְּבָרָא לְאָדָם קַדְמָאָה וּקְטַרְתָּא בִּלְשָׁנֵיהּ רוּחַ מְמַלְלָא

דְּלֵית כָּל בְּרִיָּה יְכִילָא לְמִנְדַּע רָזָא דִּילֵיהּ

וּבְחָכְמָתָךְ קַדִּישָׁא נְפַקוּ מִנֵּיהּ בְּנֵי נָשָׁא

אִית מִנְּהוֹן זַכָּאִין דְּעָבְדִין רְעוּתָךְ

וְאִית מִנְּהוֹן חַיָּבִין דְּעָבְרִין עַל מֵימְרָךְ

בְּבָעוּ מִנָּךְ, בְּמַטוּ מִנָּךְ, אֱלָהָא חַיָּא וְקַיָּמָא

אִדְּכַר לַן זָכְוָן דְּנֹחַ דְּהַלִּיף קֻדָּמָךְ בְּקִשׁוּט

אִדְּכַר לַן זָכְוָן דְּשֵׁם רַבָּה וְעֵבֶר צַדִּיקָא

אִדְּכַר לַן חַסִּידוּתֵיהּ דְּאַבְרָהָם רְחִימָךְ

דַּנְסִיתוֹהִי בְּעִסְרָא נִסְיוֹנִין וְאִשְׁתְּכַח מְהֵימָן

אִדְּכַר לַן עֻקְדָּתֵיהּ דְּיִצְחָק דְּפִשַׁט צַוְּרֵיהּ עַל גַּבֵּי מַדְבְּחָא קֳדָמָךְ

אִדְּכַר לַן עֻלְבָּנֵיהּ דְּיַעֲקֹב אֲבוּנָן דְּהַלִּיף בְּבָרִירוּתָא קָמָךְ

אִדְּכַר לַן זָכְוָן דְּתַרֵיסַר שִׁבְטוֹי דְּיִחִידוּ יָת שְׁמָךְ בְּלֵב שְׁלִים

אִדְּכַר לַן זָכְוָן דְּמֹשֶׁה נְבִיָּא רָעֵיָא מְהֵימָנָא

דְּמַלֵּילְתָּא עִמֵּיהּ אַנְפִין בְּאַנְפִין

אִדְּכַר לַן זָכְוָן דְּשׁוּתִּין רִבּוֹן דְּנַפְקוּ עִמֵּיהּ מִמִּצְרַיִם

וַעֲבַרוּ בְּגוֹ יַמָּא לְקַבְּלָא אוֹרַיְתָא וַאֲמַרוּ נַעֲבֵיד וְנִקַּבֵּיל

אִדְּכַר לַן זְכוּתָא דְּשַׁבָּת מַלְכְּתָא דְּהִיא חַבִּיבָא עֲלַן יַתִּיר מִכּוֹלָא

וּמִן הַהוּא דָּרָא עַד הָכָא

כַּמָּה חֲסִידִין, כַּמָּה גִּבָּרִין, כַּמָּה חַכִּימִין, כַּמָּה תַּקִּיפִין בְּפִלְחָנָךְ

יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ אֱלָהָא רַחֲמָנָא וְחַנָּנָא דְּתַשְׁגַּח עֲלַן בְּעֵינָא דְּרַחֲמָנוּתָא

וְעִל שְׁאָר שֵׁיזְבָתָא דְּעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל דַּאֲבַדוּ בְּגוֹ גָּלוּתָא מָרֵירָא אֲרִיכָא הָדָא

עֲבֵיד עִמָּנָא צִדְקָתָא בְּדִיל שְׁמָךְ רַבָּה

לְשֵׁיזָבָא לַן מִכָּל בַּעֲלֵי דְּבָבָן

וּלְאַגָּנָא עֲלַן מִכָּל צָרָה וְעָקְתָא

וּלְסַפָּקָא צוּרְכָּנָא בְּכָל עִדָּן דְּנִצְטְרִיךְ

וּלְכַנָּשָׁא גָּלוּתַן מֵאַרְבַּע רוּחֵי עָלְמָא

וּלְחַדָּאָה לַן בְּבִנְיָנֵיהּ דְּמִקְדְּשָׁךְ
וּבַשַּׂכְלוּלֵי דְּהַיְכָלָךְ

35 וּבְמַלְכוּתֵיהּ דְּבַר דָּוִד מְשִׁיחָךְ
כְּמָה דְּכָתִיב נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בָּךְ
וְכַתִּיב עוּרִי עוּרִי לְבָשִׁי עֹז זְרוֹעַ יְיָ
עוּרִי כִּימֵי קֶדֶם דּוֹרוֹת עוֹלָמִים
הֲלֹא אַתְּ הִיא הַמַּחֲצֶבֶת רַהַב מְחוֹלֶלֶת
תַּנִּין

40 הֲלֹא אַתְּ הִיא הַמַּחֲרֶבֶת יָם מֵי
תְּהוֹם רַבָּה
הַשָּׂמָה מַעֲמַקֵּי יָם דֶּרֶךְ לַעֲבֹר גְּאוּלִים
וּפְדוּיֵי יְיָ יְשׁוּבוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה
וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל רֹאשָׁם
שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יַשִּׂיגוּ וְנָסוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה

45 אָמֵן וְכֵן יְהִי רָצוֹן
בָּרוּךְ יְיָ לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן
יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן
תם

תרגום

רבון העולמים
אתה הוא העליון על כל העליונים
אתה מלך על כל מלכים
אתה הוא גדול על כל גדולים

5

אתה הוא רב ושליט, יסוד ושורש של כל העולמים
אתה הוא אלוה ואין זולתך
אתה הוא אשר ברא את השמים ואת כל צבאם ואת הארץ וכל אשר בה
ואין אלוה אשר ברא את השמים ואת הארץ כמוך
אתה הוא אשר ברא את אדם הראשון וקשרת בלשונו נשמת חיים

10

אשר אין כל נברא יכול לדעת את סודו
ובחכמתך הקדושה יצאו ממנו בני אדם
יש מהם צדיקים העושים רצונך
ויש מהם רשעים העוברים על דברך
בבקשה ממך, אנא ממך, אלוה חי וקיים

15

זכור לנו זכויותיו של נֹחַ אשר התהלך לפניך
באמת
זכור לנו זכויותיו של שֵׁם הגדול ועֵבֶר הצדיק
זכור לנו חסידותו של אברהם אהובך אשר
נסיתו בעשר נסיונות ונמצא נאמן
זכור לנו עקידתו של יצחק אשר פשט צווארו
על גבי המזבח לפניך
זכור לנו עליבותו של יעקב אבינו אשר
התהלך ביושר לפניך

20

זכור לנו זכויותיהם של שנים עשר השבטים
אשר ייחדו שמך בלב שלם
זכור לנו זכויותיו של משה הנביא הרועה
הנאמן
אשר דיברת עמו פנים בפנים
זכור לנו זכויותיהם של שישים ריבוא אשר
יצאו עמו ממצרים
ועברו בתוך הים לקבל את התורה ואמרו
נעשה ונשמע
זכור לנו זכות שבת המלכה החביבה עלינו
יותר מכול
ומן הדור ההוא עד עתה

25

כמה חסידים, כמה גיבורים, כמה חכמים,
כמה איתנים בעבודתך
יהי רצון מלפניך אלוה רחום וחנון
שתשגיח עלינו בעין של רחמנות
ועל שאר פליטת עמך ישראל אשר אבדו
בתוך הגלות המרה הארוכה הזאת
עשה עמנו צדקה למען שמך הגדול

30

להצילנו מכל אויבינו
ולהגן עלינו מכל צרה וצוקה
ולספק צרכינו בכל עת שנצטרך
ולקבץ גלותנו מארבע רוחות העולם
ולשמחנו בבניין מקדשך ובשכלול היכלך

35

ובמלכות בן דוד משיחך
כמו שכתוב נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בָּךְ
וכתוב עוּרִי עוּרִי לְבָשִׁי עֹז זְרוֹעַ יְיָ
עוּרִי כִּימֵי קֶדֶם דּוֹרוֹת עוֹלָמִים
הֲלֹא אַתְּ הִיא הַמַּחֲצֶבֶת רַהַב מְחוֹלֶלֶת תַּנִּין

40

הֲלֹא אַתְּ הִיא הַמַּחֲרֶבֶת יָם מֵי תְּהוֹם רַבָּה
הַשָּׂמָה מַעֲמַקֵּי מַיִם דֶּרֶךְ לַעֲבֹר גְּאוּלִים
וּפְדוּיֵי יְיָ יְשׁוּבוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה
וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל רֹאשָׁם
שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יַשִּׂיגוּ וְנָסוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה

45

אָמֵן וְכֵן יְהִי רָצוֹן
בָּרוּךְ יְיָ לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן
יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן
תם

לידידי הטוב יוסף דחוח–הלוי הי"ו

שלום רב/ כנהר יערב!

אחדש"ן, אודיעך שברכתי ברכת הנהנין על גליון עתוננו "אפיקים" קיא – קיב, שהוא אוצר בלום של תרבות יהודית, שכל מאמר ורשימה בו הם בחינת פניני מחשבה בלשון זְהָבָהּ של העברית. כשם שברך הבורא ית"ש את אברהם אבינו בכל, כך ברך את יוסף דחוח–הלוי המשביר לנו מזון רוחני המחייה את רוחנו ומרענן את נשמתנו בפנים חדשות של היין הישן המשומר, ובגילויים חדשים המעשירים ומַפרים את מחשבתנו.

יהי רצון מלפני אבינו שבשמים שייתן לך את ברכת הבריאות האיתנה ואת הכוח הדרוש להמשיך במלאכת הקודש שהנך עוסק בה למעלה משלושה עשורים. "אפיקים" הוא אחד השופרות החשובים בהשמעת קולה של תרבות יהדות תימן השווה לתרבות ישראל העתיקה, ובהעברת מְסָרֶיהָ לעם ישראל כולו.

בידידות רבה

דר' יצחק גלוסקא

לחברנו היקר והנלבב עמח קיסר הנאהב

שא נא ברכתנו מעומק לבב
בקבלך תואר דוקטור
במחלקה לעברית ולשונות שמיות
עלה והצלח בסולם הדרגות האקדמיות
זכית והארת נתיב מאיר בלשון עֵבֶר
תבורך בברכת המשביר שֶׁבֶר

אפיקים

שני שירים חדשים מעטו של ר' זכריה אלצ̇אהרי

מאת יהודה רצהבי

ר' זכריה אלצ̇אהרי, גדול משוררי תימן במאה הט"ז, נודע כמשורר וכפרשן התורה. כיוצא בו גם ר' שלם שבזי שקם אחריו. אם הרב שבזי תקע יתד נאמנה במשכנות תימן בשירתו, הנה לר' זכריה לא היתה אחיזה בתימן לא ב'ספר המוסר' שכתב ולא בפירושו 'צידה לדרך' שחיבר. ראיה לדבר מספר ההעתקים הזעום שנשתמרו מספר המחברות שלו ומפירושו גם יחד. רובי שירתו של אלצ̇אהרי משולבים במחברותיו, שראו אור בידי כותב טורים אלה. שרדו ממנו 'ספר הענק' ופיוטים שמצפים לגואלם. כאן מתפרסמים ראשונה שני שירים משלו: אחד קודש ואחד חול. שניהם כלולים בכתב יד גינצבורג מס' 1306. ייחוסם לר' זכריה אינו מוטל בספק. שכן בשולי הדף של העתקתם רשם המעתיק: 'ממה שחבר זכריא ן̇ סעדיא ן̇ יעקב יש"ל שצ"ו. [יהי שמו לעד, שמרו צורו ויוצרו] הן ברכות חיים ומכאן מסקנה חשובה שההעתקה נעשתה בחיי המשורר ואין לערער עליה.

בראש השיר 'נשאוני תמול כנפי חלומות' רשומה הכתובת: 'תהניה פי כ̇תאן בעץ̇ אלנאס' שתרגומה: 'ברכה בברית מילה של אחד האנשים' הכתובת עולה יפה עם תוכן השיר לבד מסופה 'אחד האנשים'. בשיר מצויין אבי הנימול בשמו סעיד דרין ובשבחיו כנדיב, כמשכיל וכחכם גדול, וכיצד יכול המעתיק להגדיר אדם במעלות אלו כאחד האנשים.

פתיחת השיר מושפעת משירו של ר' יהודה הלוי 'נשאוני תמול חדרי לבבך' (אוצר השירה והפיוט לדוידזון אות נ' מס' 611), והוא עשוי במשקלו (המרובה). וכנודע היה ר' יהודה הלוי מגדולי המשפיעים על ר' זכריה אלצ̇אהרי. שיר אחר שכתב אלצ̇אהרי בעקבות פתיחה זו הוא 'נשאוך תמול חדרי לבבי' (ספר המוסר, עמ' 270–271).

בגוף השיר מפורש המאורע ברית–מילה, ששימש גורם לכתיבת השיר". יתירה מזו, אף שמו של אבי–הבן: 'סעדיהו ונתכנה בדינר'. סעדיהו אינו אלא השם סעיד [סעדיה בעברית]. והצורה סעדיהו באה בדוחק המשקל. דינר הוא לענ"ד דְרַין בסירוס אותיות, והוא שם משפחה נודע בתימן. ביסוד עִברות השם עומדת נדיבותו, שהמשורר מרבה להללה.

תוכן השיר הוא כלהלן: מושבו של המשורר היה במרכז תימן (צנעא וכוכבאן) ואילו הידיד שכן במזרח המדינה. משנבצר מר' זכריה להשתתף בפועל בסעודת הברית הוא מלביש את העלילה לבוש ספרותי: בחלומו הוא פוקד את ידידו שבמזרח ומוצא אותו שרוי במשתה של סעודה, נגינה וזמרה. מפי נערים שנתקל בהם בדרכו נודע לו פשר השמחה ומי בעל השמחה. כאן נותנת הזדמנות למשורר לשים בפי הנערים שְׁבָחֵי – הידיד ומוסיף על שבחיהם שבחים משלו, וכך הופך השיר לשיר ידידות ותהילה.

תיאור המשתה צמוד יותר לתפארת המליצה ולכזב השירי מאשר להווי–החיים. במשכנות–תימן נאסרו נגינה וכלי זמר בגלל החורבן. מנגנים וכלי זמר לא נודעו במשכנות–תימן. אעפ"כ עולות מן השיר נגינת–כינור ועלמות תופפות. בחלומו תובע המשורר חלקו בסעודה, אך לפתע הוא מתעורר ומתנתק מעלילת החלום.

חתימת השיר, כמקובל בשירתנו הספרדית, היא של דת וקדושה. בשני הבתים האחרונים נותן המשורר שבח למקום ומכנהו 'מגלה תעלומות' לפי שמדובר בחלום, שפתרונו נעלם ונסתר מן המשורר–החולם.

הבית האחרון הוא ציפייה לישועה, לבניין המקדש ולנעימות ימות המשיח.

על הפרטים האישיים של ר' סעיד דרין, יש להוסיף דרך השערה, כי הוא כתב חיבורים תורניים. זה יוצא מן השבח 'לאיש חבר מחוכם' (7) עפ"י הכתוב 'חובר חברים מחוכם'

ולבסוף, הערה טכנית: בדפי כתב–היד, שממנו הועתקו השירים, נפל טשטוש בשוליים, ובשל כך לא נתפענחו מספר מלים.

'ליוצר היצורים' הוא השיר השני. בראשו רשומה הכתובת 'ולה איצא' [ולו גם כן] והדבר חוזר לר' זכריה מחברו של השיר הראשון. מצד עניינו השיר הוא המנון לאל על בריאתו את עולמו. השיר כתוב בעקבות מזמור קד בתהילים שממנו שאל המשורר שיבוצים, ואף מפרקי הבריאה שבאיוב. מן הבריאה של הצמח, החי והדומם עובר הפייטן לאדם, אך מצטמצם באדם מישראל ואינו נוגע באומות העולם. אף כאן מעלה המשורר על נס את השויון שנוהג הבורא בבריותיו בין הצדיקים לרשעים. כאן מגלגל הפייטן בבעיית צדיק ורע לו רשע וטוב לו, ומתנחם שלימות המשיח תבוא כליה על הרשעים. שלא כמקובל חותם השיר בתלונת המשורר שהרשעים שרויים בטובה כל ימיהם, ואפילו מותם אינו כרוך ביסורין.

נשאוני תמול

נְשָׂאוּנִי תְּמוֹל כַּנְפֵי חֲלוֹמוֹת/ כְּיוֹנָה שָׁאֲפָה לִשְׁמֵי מְרוֹמוֹת

פְּאַת מִזְרַח הֲבִילַנִי חֲלוֹמִי/ לְבֵית נָדִיב וְהִנֵּה רַב שְׁלוֹמוֹת

וְשָׂרִים נוֹגְנִים יִשְׁאוּ זְמִירוֹת/ תְּסוּבֶּינָה לְתוֹפֵפוֹת עֲלָמוֹת

וְרַקָּחוֹת וְטַבָּחוֹת וְאוֹפוֹת/ וְיַיִן רָב בְּמִזְרָקוֹת בְּשׂוּמוֹת

5 וְרִנָּתָם בְּשִׁירָתָם עֲרוּכָה/ נְגִינָתָם בְּכִנּוֹר עַל עֲלָמוֹת

אֲזַי קַמְתִּי וְשָׁאַלְתִּי נְעָרִים/ לְמִי אֵלֶּה וְעַל מִי הֵם רְשׁוּמוֹת

הֲשִׁיבוּנִי לְאִישׁ חֶבֶר מְחוּכָם/ אֱנוֹשׁ מַשְׂכִּיל וְהוּא נִקְרָא בְשֵׁמוֹת

סְעַדְיָהוּ וְנִתְכַּנָּה בְדֵינָר/ אֲבָל זָהָב וְאִישׁ עוֹשֶׂה

מְזִמּוֹת
וְנוֹדָע בַּשְּׁעָרִים מַהֲלָלוֹ/ וְלוֹ שֵׁם בַּגְּדוֹלִים עַד מְרוֹמוֹת
10 וּמִטֵּהוּ הֲלֹא פָרַח כְּהַיּוֹם/ וְהוֹצִיא צִיץ וְשָׁתוּל עַל אֲדָמוֹת
וּמִטָּעוֹ הֲלֹא גָמַל שְׁקֵדִים/ בְּבֵן יַקִּיר חֲתַן דָּמִים בְּבָמוֹת
וְעַל זֹאת הַמְזִימָּה הֵם שְׂמֵחִים/ בְּבַרְבּוּרִים אֲבוּסִים עִם בְּהֵמוֹת
אֲנִי אֶשְׁאַל לְחֶלְקִי/ וְנֵיעוֹרְתִּי וְקַמְתִּי מִתְּנוּמוֹת
אֲשַׁבֵּחַ וְאוֹדֶה וַאֲהַלֵּל/ לְאֵל חַיֵּי מְגַלֶּה תַּעֲלוּמוֹת
15 אֲקַוֶּה לַחֲזוֹת בִּנְיַן דְּבִירוֹ/ וּבִשְׂמֹאלִי וּבִימִינִי נְעִימוֹת.

נשאוני תמול (פירוש)

1. שאפה – נתאוותה, חשקה.
2. הבילני – בדוחק המשקל במקום 'הובילני'.
והנה וכו' – המשורר מוצא אותו שרוי בטובה ובשלוה
3. ושרים וכו' – עדה"כ תהילים סח כו.
תסובינה וכו' – הנערות המתופפות מקיפות את המזמרים והמנגנים.
4. ורקחות וכו' – עדה"כ שמואל א', ח יג.
ויין רב – עדה"כ אסתר א, ז.
במזרקות – גביעים גדולים.
בשומות – מוסב ליין שהיה רקוח בבשמים.
5. ערוכה – סדורה: דהיינו, השירה והזמרה תואמות יפה זו לזו.
עלמות – פירש בו רב סעדיה נגינה בקול דק נסתר (ראה פירושו לפרשת פקודי במהדורתי).
6. ועל מי וכו' – שיעורו: מי בעליהן ולמי הן שייכות.
7. חבר – הוא אחד משמותיו של משה רבינו (ויקרא רבה א ג). כביכול הוא חכם כמשה.
מחוכם – משופע בחכמה (עדה"כ תהילים נח ו).
אנוש – אדם, איש (לשון יחיד בהשפעת הערבית 'אנסאן').
8. סעדיהו וכו' – ראה מבוא.
אבל זהב – לא סתם דינר אלא דינר של זהב.
מזמות – דעת ותבונה. עושה מזמות – שמא כוונתו לחיבורים שכתב המעניקים חכמה לקוראיהם.
9. ונודע בשערים – מפורסם ברבים (עדה"כ משלי לא כג).
ולו שם וכו' – עדה"כ שמואל ב', כג כב.
עד מרומות – לשמי מרום, לשחקים.
10. ומטהו וכו' – עדה"כ במדבר יז כג. הכוונה לרך הנולד.
11. חתן דמים – עדה"כ שמות ד כו.
12. ברבורים אבוסים – עופות מפוטמים (כתרגום יונתן למלכים א, ה ג).
13. אני אשאל וכו' – בחלומו מבקש המשורר מנתו וחלקו בסעודה.
15. ובימיני נעימות – עדה"כ תהילים טז יא.
השווה פירוש ראב"ע: וטעם בימינך כנותן מתנות נעימות לאוהבו בימינו.

לְיוֹצֵר הַיְּצוּרִים בַּהֲדָרִים
לְיוֹצֵר הַיְּצוּרִים בַּהֲדָרִים/ אֲשֶׁר לִשְׁמוֹ וְלִכְבוֹדוֹ יְצָרָם
וְשָׁמַיִם הֲלֹא זַכּוּ בְּעֵינָיו/ בְּמַהְלָכָם לְפִי תוּמָּם וְיָשְׁרָם
וְנוֹשְׂאִים כּוֹכְבֵי שַׁחַק בְּחֵיקָם/ לָהָאִיר עַל פְּנֵי תֵבֵל בְּאוֹרָם
פְּקוּדָתָם לְכָל נִבְרָא יְרוּצוּן/ עֲלֵי דוֹמֵם וְצוֹמֵיחַ לְשָׁמְרָם
5 וְכָל הָחַי לְמִינֵיהוּ מְעוּתָּד/ אֲבָל הַצֹּאן הֲלֹא יִרְעוּ כְּדָבְרָם
וְהַבָּקָר לְשַׁדֵּד הָעֲמָקִים/ כְּפִירִים שׁוֹאֲגִים לִטְרוֹף בְּיַעְרָם
וְעוֹפוֹת בֵּין עֳפָאִים יִתְּנוּ קוֹל/ וְנֶשֶׁר טָס עֲלֵי אוֹכֶל וְאִם רָם
וְאָדָם הוּא אֲשֶׁר שַׁלִּיט בְּכוּלָּם/ וְהוּא שָׂרָם וְהוּא לִוְיַת פְּאֵרָם
וְכוּלָּם הֵם יְשַׂבְּרוּן לְקוֹנָם/ לְעֵת אָכְלָם לְשֶׁבֶר מַחֲסוֹרָם
10 וְהִשְׁוָה עַל פְּנֵי תֵבֵל וְחֶלֶד/ בְּנֵי לַוִי וְדָתָן וַאֲבִירָם
וְיָרָבְעָם אֲשֶׁר הִצִּיב עֲגָלִים/ לְהַכְעִיסוֹ, וּבֵן נָתַן לְאַבְרָם
וְלִשְׁלֹמֹה בְּמַסֶּכֶת זְהָבוֹ/ וְכֵן הוֹסִיף וְהִשְׁפִּיעַ לְחִירָם
וּבָתֵּי הַתְּבוּנוֹת נֶהֱרָסוּ/ וְאֵין בּוֹנֶה וְאֵין רוֹפֵא לְשִׁבְרָם
וְשָׁלוּ פּוֹעֲלֵי אָוֶן וְצָלְחוּ/ וְרָפוּ כָל יְדֵי חָסִיד בְּדוֹרָם
15 וְאֵין פּוֹתֵר וְאֵין חוֹתֵר לְהָבִין/ פְּעוּלָּתָם וְאִם כֶּסֶף מְחִירָם
אֱנוֹשׁ בַּעַר וְלֹא יֵדַע בְּתַכְלִית/ פְּרִיחָתָם בְּכָל עָרֵי מְגוּרָם
עֲדֵי יָבֹא בְּחִישׁ אֶל מִקְדְּשֵׁי אֵל/ וְיָבִינָה לְאַחֲרִיתָם וְזִכְרָם
וְיֵדַע כִּי לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי עַד/ וְאִם יִתֵּן סְגוֹר אוֹפִיר בְּכַפְרָם
תְּלוּנָּתִי עֲלֵי אָכְלָם בְּנַחַת/ לְעוֹלָמָם עֲדֵי עֵת בּוֹא לְצוּרָם
20 וְלֹא רָאוּ פְּנֵי זַעַם וְעֶבְרָה/ וְחַרְצוּבוֹת לְמוֹתָם [בַּסְעָרָה]

ליוצר היצורים (הערות)

1. בהדרים – בנוי ובשכלול.
אשר לשמו וכו' – עדה"כ ישעיה מג ז.
2. ושמים וכו' – עדה"כ איוב טו טו. אך במשמעות הפוכה.
4. פקודתם – תפקידם, מלאכתם.
5. מעותד – הוכן, נועד.
הצאן וכו' – עדה"כ יחזקאל לד ב, ישעיה ה יז.
כדברם – כמנהגם, כדרכם.
אבל – בדוחק המשקל, ואין לה משמעות מצד העניין.
6. לשדד העמקים – עדה"כ איוב לט י. עניינו, יכתת רגבי העמקים.
כפירים וכו' – עדה"כ תהילים קד כא.
7. בין עפאים – עדה"כ תהילים קד יב.
ונשר טס – עדה"כ איוב ט כו.
ואם רם – אע"פ שהאוכל במקום גבוה ונישא (ואם – בהוראת 'ואן' הערבית).
8. ואדם הוא וכו' – ככתוב בתהילים ח ז.
9. וכולם וכו' – עדה"כ תהילים קד כז; קמה טו.
לשבר מחסורם – את המזון החסר להם.
10. בני לוי וכו' – נהג שויון בין בני לוי המשרתים במשכן לבין דתן ואבירם בעלי המחלוקת שקלקלו.
11. וירבעם וכו' – כמסופר במקרא (מלכים א יב לב).
ובן ניתן וכו' – הוא יצחק שנעקד על גבי המזבח.
12. במסכת זהבו – הכוונה לכלי המקדש שציפה אותם זהב.
והשפיע לחירם – הכוונה לכלים שעשה אותם חירם נחושת (מלכים א ז, מ–מה).
13. ובתי התבונות וכו' – במות שלמה, החכם מכל אדם, אבדה התבונה
ואין רופא וכו' – אין בונה הריסותיהם.
14. שלו – ישבו בנחת ובשלוה. וצלחו – והצליחו.
בדורם – בדוחק החרוז. לפי העניין 'בדורו'.
15. חותר – משתדל ומתאמץ.
פעולתם – דומה שהכוונה לחסידי הדור שהמשורר יכנה אותם בלשון רבים [בדורם].
ואם כסף מחירם – אע"פ שערכה של בינתם הוא ככסף.
16. אנוש בער וכו' – עדה"כ תהילים צב ז.
פריחתם – הצלחתם של הרשעים בעולם הזה (כאמור במזמור צב ח).
17. עדי יבא וכו' – עדה"כ תהילים עג יז. השווה תרגום יונתן: עד זמן הישועה שאבוא אל המקדש וכו'. יבוא – הלשון חוזר ל'אנוש בער'.
18. להשמדם וכו' – עדה"כ תהילים צב ט.
ואם יותן וכו' עדה"כ איוב כח טו. סגור –זהב נבחר.
19. בנחת – בהשקט ובשלוה.
עת בוא לצורם – דהיינו, שעת מיתתם.
20. פני זעם –קצף האל. כלומר: פורענות.
וחרצובות למותם – עדה"כ תהילים עג ד. פירש בו הרד"ק: אין קשרים למותם, דהיינו ימותו בשלוה על מטתם, ללא יסורין.

אֲיוּמָתִי בְּחֵן הָעִירָה

תוספת של ר"ש שבזי לפיוט "המבדיל בין קודש לחול"

מאת יהודה עמיר

בגליון האחרון של "אפיקים" פרסמנו שיר בלתי נודע לר"ש שבזי במטרה לגאול אותו ולצרפו לאוצר שירת המשורר1. עתה לפנינו פיוט נוסף ממעיין השירה והפיוט של ר"ש שבזי, והפעם – מתוך תכלאל שנכתב בעצם ידו של המשורר הדגול. התכלאל נכתב בשנת ה'תל"ז (1677) לערך, כשהמשורר היה כבן 58. כתב–היד מצוי בבית הספרים הלאומי בירושלים, ומפאת חשיבותו כבר זכה לשלושה תיאורים מפורטים. ראשון שבהם – בידי מר שלמה צוקר מהספריה הלאומית, אשר איתר וזיהה את כתב היד[2].

בתכלאל זה העתיק המשורר 20 פיוטי סליחות משלו (אחד – לנעילה), ומעליהם הכתובת: "ומכאן תאליף שַׁמַּשׁ סופרים שלם בא"מ [=בן אבא מרי] יוסף אלשבזי זצ"ל". במדור המרנות העתיק 6 מרנות משלו, ובמדור המספדות – 7 מספדות לשבע הקפות סביב הנפטר. לברית המילה העתיק פיוט אחד משלו, ומעליו הכתובת "עלי' אבג"ד תאליף שַׁמַּשׁ סופרים שלם בא"מ יוסף משתא ש"צ [=שמרו צורו]", ולמוצ"ש העתיק את הפיוט שלפנינו כתוספת לפיוט "המבדיל בין קודש לחול". סך כל פיוטי הר"ש שבזי בתכלאל זה עולה אפוא ל–35.

בדף /142א – /142ב העתיק המשורר את הפיוט "המבדיל בין קודש לחול", ומעליו רשם "סימן יצחק הקטן וסופה סימן אלשבזי". ואכן פיוטנו אינו אלא תוספת–המשך ל"המבדיל", ובתור שכזה הוא שווה לפיוט הבסיס במבנהו ובחריזתו. פיוט "המבדיל" עשוי מחרוזות בנות ארבע צלעיות כל אחת, כאשר שלוש הצלעיות הראשונות חורזות ביניהן, וכל צלעית רביעית היא שיבוץ מקראי המסתיים במלה "לילה". המשקל בפיוט הזה הוא משקל התנועות (שוואים וחטפים אינם במניין), והוא נע בין 6 ל–9 תנועות בכל צלעית. בדומה לכך בנה הר"ש שבזי את פיוט התוספת שלו, ולמיטב ידיעתי זהו פיוט התוספת היחיד הידוע לנו עד כה מר' שלם שבזי. מדרכו של ר"ש שבזי, שגם כשהוא מחקה שיר קודם, הוא שומר על עצמאות ומקוריות רעיונית וסגנונית. גם כאן אעפ"י שהפיוט אינו אלא המשך לפיוט שקדם לו, בכל–זאת הריהו פיוט עצמאי ובעל סגולות ייחודיות למשורר.

נראה שהמשורר חיבר את הפיוט אגב גררא, מתוך שנמשך לפיוט שהעתיק, ולפיכך ייתכן שלפנינו העתקה ראשונה, ואולי גם יחידה, של פיוט זה. ואכן נראה שהפיוט לא בא לידי עריכה סופית3, שכן אקרוסטיכון "אלשבזי" היה מחייב שש מחרוזות כמניין אותיות שמו, ואילו כאן אין לנו אלא חמש מחרוזות, ואילו המחרוזת המתחילה באות ב של שמו כנראה נשמטה.

מכל מקום הפיוט כולו מוקדש לבקשת הגאולה, והוא נושא את חותמו של שבזי ומתובל בסממניו הסגנוניים המיוחדים. הפתיחה ב"איומתי" אופיינית לכמה משירי הגאולה שלו (עד כה ידועים 22 שירים משלו שפתיחתם "איומה" או "איומתי"), וכך גם השימוש המרובה בכינויים משיר השירים (איומתי, בת נדיב, חבצלת השרון) ובביטויים בעלי משמעות אלגורית ברוח הקבלה (בחן העירה, תנהירה, גבירה, וחסדו יימשך, ישפיע).

הפיוט כבר נדפס בידי מר שלמה צוקר בגליון 11 של ידיעון בית הספרים הלאומי, אך ללא דברי פרשנות. כאן הוא מתפרסם שוב, והפעם בהתייחסות ספרותית ובליווי דברי פרשנות. בהדפסתו נשמר נוסח המקור בכל, כולל ענייני כתיב וניקוד (ואף הכתובת בראש הפיוט "סימן אלשבזי"), להוציא עניין אחד: במקור מנוקד הפיוט בניקוד עליון מלא, ואותו החלפתי בניקוד טברייני.

1. ראה 'אפיקים' קיא–קיב (תשנ"ח), עמ' 43–45.
2. שלמה צוקר, בטאון בית הספרים הלאומי 'על ספרים ואנשים', גליון 11 (אדר א' תשנ"ז), עמ' 16–22. שני תיאורים נוספים נכתבו בידי פרופ' רצהבי ובידי ציון בר–מעוז – שניהם ב'אפיקים' קיא–קיב (תשנ"ח), עמ' 70–78. כאן אמורה תודתי לידידי מר אפרים יעקב אשר טרח להמציא לי צילום של כתב היד, כולל השגת הרשות למחקר ולפרסום, ועל כך תודתי לאנשי המכון לכתבי היד של בית הספרים הלאומי.
3. נראה שהתכלאל כולו הוא העתקה ראשונה שלא עברה הגהה ועריכה סופית, וכבר חש בכך שלמה צוקר, וראה מאמרו הנ"ל, עמ' 17–18.

סימן: אלשבזי

אֲיוּמָתִי בְּחֵן הָעִירָה
וְעִם קְדוֹשֶׁיךָ תַּנְהִירָה
צַהֲלִי וָרוֹנִי גְּבִירָה
קוּמִי רוֹנִי בַּלַּיְלָה: המבדיל
לְצִיּוֹן יִיקָּבְצוּ חֲמוּשַׁי
אֶרְאֶה כּוֹהֲנַי מְקוּדָּשַׁי
עֲרִיכַת נֵר לְבֶן יִשַׁי
לֹא יִכְבֶּה בַּלַּיְלָה: המבדיל
שְׁלוֹם אֵל וְחַסְדּוֹ יִימָּשֵׁךְ
לְהַצִּילֵנוּ מִבַּעֲלֵי נֶשֶׁךְ
וַיְהִי הֶעָנָן וְהַחֹשֶׁךְ
וַיָּאֶר אֶת הַלַּיְלָה: המבדיל
זֶמֶר יֶשַׁע תִּשְׁמַע וְתָרוֹן
בַּת נָדִיב חֲבַצֶּלֶת הַשָּׁרוֹן
יוֹם נִכְתַּבְנוּ בְּסֵפֶר זִכָּרוֹן
וַתָּקֶם בְּעוֹד לַיְלָה: המבדיל
יוֹצֵר כֹּל הַמֵּשִׂיחַ לְאִלֵּם
לַעֲנִיֵּי עַמּוֹ אַל יַכְלֵם
יַשְׁפִּיעַ לָנוּ בְּרָכָה וְשָׁלוֹם
בּוֹרֵא יוֹמָם וָלַיְלָה: המבדיל

פירוש הפיוט

1. **איומתי בחן העירה** – בקשה מהקב"ה להעיר את כנסת ישראל מתרדֵמַת הגלות. **ועם קדושיך תנהירה** – שלח אורך על עם קדושים שלך. 2. **צהלי ורוני** – מלשונות בשורות הגאולה של הנביא ישעיה (יב, ו). **גבירה** – כינוי לעם ישראל. **קומי רוני בלילה** – איכה ב. יט. 3) **לציון ייקבצו חמושי** – חזון הגאולה העתידה מצטייר כגאולת ישראל

המשך בעמוד 40...

וְנֶאמָן
גאולה לשירו של שבזי:
לתופעת "דיבוק אותיות" ופירוקן[1]

מאת אורי מלמד

ידידי, מר יהודה עמיר, השכיל לפרסם בגיליון הקודם של "אפיקים" שיר חדש ובלתי-ידוע פרי עטו של המשורר הדגול ר' שלם שבזי[2]. דברים של טעם העמיד עמיר בפנינו בניתוח הספרותי והפואטי, ואך טבעי הוא, כמובן, שאפשר עוד להוסיף נדבכי פרשנות אחרים ה"חבויים" בין טורי השיר וחרוזותיו, אך אין כאן מקום להאריך. עורכו של עיתון זה, מר יוסף דחוח-הלוי, עודדני להעיר על השיר שנתפרסם, ומצאתי לנכון להציע קריאה אחרת למילה אחת הנראית חשובה בעיניי, שכן גרסת הטקסט הנוכחית הביאה את עמיר למסקנה לשונית-מילונית מרחיקת-לכת.

בחרוזה האחרונה של השיר, המשורר שוטח את שבחיו ואת מעלותיו החיוביות של ידידו, מעודד בן זכריה, וכך הוא מכריז עליו בטור מס' 38 בזו הלשון:

גְּבִיר נָעִים **תַּאֲמָן** / בְּעִיר דַּשְׁמַג(!)[3] הֲדָרוֹ.

בשני מקומות כותב עמיר את הדברים הבאים על הצורה **תַּאֲמָן** שלעיל:

א. לא פחות מעניין הוא התואר "תַּאֲמָן" (טור 38) שהמשורר מכתיר בו את ידידו, ולי נראה כי לפנינו חידוש-לשון של המשורר, חידוש שטרם נמצא כיוצא בו בשירתו. את משמעות הכינוי אפשר רק לשער על סמך גזרונו מן "תא"ם" ולפי הקשרו בשירנו. נראה כי כוונת המשורר לשבח את ידידו כבעל מידות תואמות זו לזו, מאוזנות והרמוניות, כיאה לתלמיד חכמים מושלם[4].

ב. תַּאֲמָן – כך ניקודו במקור, ולפי המשקל צ"ל תְּאָמָן, ונראה שכוונתו לבעל מידות מתואמות ומושלמות, ועיין במבוא[5].

"**חידוש-לשון**" זה מעלה ספקות אחדים: עמיר קורא את התיבה במשקל פַּעְלָן (פַּעֲלָן) מן השורש תא"ם (שלמים), אך מדוע אי אפשר לגזור את הצורה מן השורש "אמ"ן" (פ"א) בתוספת אות תחילית מוספית תי"ו כדרך המצוי בצורות השמניות: תַּחְמָס, תַּעֲנַךְ, תֵּימָן (>*תַּיְמָן), תִּדְהָר, תִּדְעָל, תִּמְנַע, תִּפְסַח, תַּקְרָה[6], תַּרְוָד, תַּרְקָב או בצורות תַּחְכְּמוֹן[7], תֻּרְבְּיָן, תֻּרְגְּמָן, תֻּרְדְּיוֹן[8]?! הצעת התיקון שלו, תְּאָמָן, הנגזרת מכורח המשקל כשהיא מתבססת על שלד האותיות הנתון, מערערת עוד יותר את אמינותה של התיבה בצורתה הנוכחית. לכן נראה לנו להציע קריאה אחרת לצורה זו. הצעתנו מתיישבת גם עם המשקל המתבקש בשיר, כפי שעוד יוכח להלן.

בין דרכי הכתיב הרווחות הרבה בכתבי ידות עבריים, מצויה תופעה בולטת והיא – "דיבוק אותיות" ואף "דיבוק תיבות". בשטף ההעתקה, הסופר המעתיק עלול להצמיד ולחבר בשוגג ובלא כוונת מכוון אותיות הסמוכות זו לזו ואף לצרף תיבות שלמות הבאות בשכנות. איחוד האותיות הסמוכות הללו[9] יכול להוביל לקריאה מתוך "צירוף מוטעה" (אחד מסוגיה של התופעה הקרויה "מטאנליזה" = חלוקה מוטעית")[10], שכן הקורא עשוי שלא לחוש בכך ולקרוא את התיבה "מחדש", כיוון ששלד האותיות מתדמה כעת לתיבה אחרת המוכרת לו או שנדמה לו שהיא ידועה לו. קל מאוד לקבוע בדרך זו "מילים חדשות" וליפול מהר בפח האשליה לגבי "חידוש לשוני" מוטעה כלשהו. בעברית ידועים לנו "צירופי אותיות" אחדים מן הסוג הזה, ואין אנו באים למצות כאן את כל הסוגייה הנידונית אלא רק להסבירה. כך למשל: כ"ף ויו"ד הופכות לפ"א; נו"ן ווי"ו הופכות לטי"ת, למי"ם, או לעי"ן; עי"ן ווי"ו הופכות לשי"ן; רי"ש ווי"ו הופכות לחי"ת או לה"א[11]. מן הנפוצים שבהם: וי"ו ונו"ן הופכות לתי"ו[12]; רי"ש ונו"ן הופכות לתי"ו. באמצעות "דיבוקי האותיות" מעין אלו ולהיפך, אפשר לשחזר את התיבה המקורית שבשירו של שבזי, אם נפרק חזרה את התי"ו שבמילה תַּאֲמָן, ונקרא תחתיה "וְנֶאֱמָן"[13]. קריאה זו מתאששת גם מצד התחביר, שהרי

---

1 *להפניות ולקיצורים הביבליוגרפיים ראה בסופה של רשימה זו. הריני מודה בזה לידידיי באקדמיה ללשון העברית, לד"ר יחיאל קארה ולמר אמנון שפירא, על שקראו עמי רשימה זאת והעירו את הערותיהם המחכימות ואת תיקוניהם המועילים.*

2 *ראה עמיר 1997.*

3 *סביר להניח שכך הוא מבטאה של שם העיר (קֻבַּיר) בחילופי אתב"ש, בדיגוש קל של הגימ"ל בסוף המילה לאחר תנועה בהשפעת הערבית, כדרך שאר מילים קפואות או חסרות נטייה (בקיצורים שונים של ראשי תיבות, נוטריקונים, חשבון גימטריאות, או כתיבי אתב"ש למיניהם), שנוספה להן הגייה ווקאלית, כגון: תַּרְיַ"ג מִצְוֹות, הָרְסַ"ג, נְעַ"ג, הָרְהַ"ג, אִיּוֹב סִימָן לַ"ג פָּסוּק יַ"ג, (בְּ)שְׁנַת תַּשְׁיַ"ג, תַּשְׁלַ"ג, תַּשְׁמַ"ג, תַּשְׁנַ"ג, ויש עוד כיוצא באלה. וכן בהגיית הסימנים למניין פסוקי הקריאה בפרשת השבוע למנחת שבת ולימים שני וחמישי: גְּדַ"ג, דְּגַ"ג, דְּדַ"ג, דְּהַ"ג, זְדַ"ג. ראה רשימותיהם אצל: קרח 1987, עמ' קסג-קעא; קאפח 1984, חלק ב, עמ' תשלג. וכן בסדר קביעות השנים: הסימנים לשנים פשוטות – בְּחַ"ג, זְשַׁ"ג. לשנים מעוברות – הַשְׁמַ"ג, זַחְמַ"ג. עוד יש להוסיף את דיגוש הגימל בתנאים דומים במילים שאולות (מפרסית), למשל בתרגום הארמי לשה"ש ה יד: ... טַבַּאג... פְּרוּזַג... מְרִיבַג. וראה מה שכתב קארה 1984, עמ' 82, ובעקבותיו מורג 1988, עמ' 80, 90 על הצורה שְׂרַגָּא. וראה אף את הצורות העבריות הנגזרות מתַּאג (הפרסית-ערבית) אצל גויטיין 1983, עמ' 280: מְתֻיָּג' [כך במקור]; רצהבי 1978, עמ' 175: מְתַיֵּג [כך במקור]; עמ' 294: תִּיּוּג.*

4 *שם, עמ' 44: פרק ד'. ענייני צורה ולשון.*

5 *שם, עמ' 45: פירוש השיר.*

6 *ראה רצהבי 1978, עמ' 298.*

7 *לתיבה זו, ראה שם, עמ' 293, ועוד רצהבי 1991, עמ' 247.*

8 *ושמא אפשר להוסיף את המילה המחודשת המצויה בעגה (סלנג) הישראלית: תַּכְמָן (מן השורש כמ"ן הארמי בהוראת אר"ב)?! ראה בן-אמוץ 1982, כרך ב, עמ' 414.*

יש לפנינו צירוף שמני שגרעינו שם עצם (גְּבִיר), אשר מצטרפים אליו שני שמות תואר כלוואים במבנה מקושר (נָעִים וְנֶאֱמָן).

לשמחתנו, השיר שלפנינו שקול במשקל הכמותי. המשקל מסייע בידינו לשחזר את "צורת הבסיס" ואולי אף את "נוסח המקור" כפי שיצא מתחת ידי המשורר. כיוון שיתד ותנועה מתבקשות על פי משקל השיר, יש לגרוס ולקרוא כאן: וְנֶאֱמָן[14] או בהתאם לכתיב התימני: וְנֶאמָן[15]. אין צורך להיבנות מן הניקוד שבכתב-היד המקורי ("כתב-יד האב"): תַּאֲמָן, שהרי הוא נוגד את המשקל, ואפשר שהמעתיק "קיבל" את הטקסט מהעתקה מוטעית קודמת. כיון שלא רצה למחוק את הטקסט או לתקנו, הוסיף את הניקוד ו"יצר" מילה חדשה. עוד נעיר, שהנחתנו נמצאת מאוששת אף מכיוון אחר.

המשורר הדגול עצמו משתמש בשתי צורות הניקוד הללו בהתאם למשקל, ומצאנו באוטוגראפים שלו את הצורה נֶאֱמָן ואף את הצורה נֶאמָן[16]. כתיבת ידו ודמיון הצטרפות האותיות וי"ו / רי"ש + נו"ן לאות תי"ו מלמדים מן-ברור שהתכוון לכתוב וְנֶאמָן[17], ורק "דיבוק אותיות" גרם לאחד מן המעתיקים בשלשלת ההעתקה ליצור את "החידוש הלשוני" – תַּאֲמָן[18].

אם נכונים שחזורנו והסברנו לאופן השתלשלות הכתיבים בצורה הנידונית, הרי אפשר שבזה עלה בידינו לתקן את הטקסט, לבטל שגיונות וליישב את כל ההקשר מבחינת התצורה והמילון, התחביר והמשקל, עם שאנו משתמשים בפילולוגיית הטקסט ובפליאוגראפיה שלו.

---

9 *יש להבחין היטב בין "דיבוק אותיות" הנגרם בלא-יודעין מפאת רצף הכתיבה או לאחר זמן בשל איכות הדיו או בשל מצבו של חומר הכתיבה (בדומה ל"דיבוק אותיות" בספר תורה בשל מצב הקלף והדיו) לבין "מִשְׁלֶבֶת אותיות" (בלועזית: ליגאטורה) הנעשית בידעין ובהסכמת המעתיק וקהל קוראיו, כגון זו המצויה כל כך הרבה בכתבי ידות: שליבת האותיות אל"ף ולמ"ד לסימן-כתב (גראפמה) אחד. בתימן נודעה "משלבת אותיות" זו בביטוי: "אלף למד מעלק פי אלסקף" = אלף למד תלוי בתקרה. על הביטוי ועל צורת הליגאטורה, ראה קאפח 1968, עמ' 50.*

10 *לסוגים אחרים של תופעה זו בעברית, ראה פסברג 1990, עמ' 149–150.*

11 *על שיבושים שנוצרו בעקבות צימודי אותיות בכתבי היד התימניים לתלמוד הבבלי, ראה קארה 1984, סעיף 1.51, עמ' 12–18, במיוחד מס' כד, לד, מא. עוד סח לי ד"ר קארה, שיש באוספו דוגמאות רבות נוספות.*

12 *על חילוף כתיבים זה, ראה את שתי הדוגמאות, שמביא שם קארה, עמ' 18, מס' מא. ובמיוחד :"תילף מינה (יומא מא ע"ב) = ונילף".*

13 *על "דיבוק אותיות" מסוג אחר ועל ההכרעה לגבי מחלוקת כתיב הצורות "פוחלץ" / "פוחלין" בשלשלת המסירה ההסטורית החז"לית של תיבה זו, "בגלל הדמיון הגראפי שבין -ץ לבין -ין", ראה נוה 1973, עמ' 271–273.*

14 *בשווא נח ובהגיית האלף כסותם סדקי החותם את ההברה, כדרך וַיֶּאְסֹר, נֶאְדָּרִי, יֶאְשַׁם שבמקרא. כך ניקד אף עמיר בשיר אחר של שבזי בדיוואן הנאה שערך: "שָׁמַעְתִּי [כך במקור] מִפַּאֲתֵי תֵימָן / קוֹל: יָדִיד קַיִם בְּרִית נֶאְמָן", ראה עמיר 1993, עמ' 30. צורה זו נקרית פעם אחת במקרא בניקוד זה בזמן עבר ("מהופך"): וְנֶאְמַן (שמ"ב ז טז).*

15 *סימון זה עשוי להיות מכוון לשתי הגייות: (א) הגיית האל"ף בהברה סגורה כפי שנתבאר בהערה הקודמת; (ב) אל"ף נחה בהברה שנפתחה, כדרך תִּמְצֶאנָה, לֵאמֹר, וַתְּמַלֶּאנָה שבמקרא. כך ניקד אף עמיר בשיר נוסף של שבזי, "וצלנא האתף אלאלחאן": "וְהוּא רוֹעֶה וְאֵל נֶאמָן" ראה עמיר 1993, עמ' 107.*

16 *לצורות נֶאֱמָן בניקודו העליון, ראה למשל סרי-טובי 1976, עמ' 184, לוח 131ב, שורה 8; עמ' 188, לוח 136א, שורה 8; תכלאל 1986, חלק א, עמ' טו, שורה 9 מלמטה. לצורות נֶאמָן, ראה למשל סרי-טובי 1976, עמ' 190, לוח 138א,שורה 8: וְנֶאמָנִים; תכלאל 1986, חלק א, עמ' יא, שורה 10 מלמטה: וְנֶאמַן רוּוַח(!).*

17 *על דמיון האותיות בהצטרפותן אפשר ללמוד מכתיבת ידו בדיוואן באוטוגראף שלו. ראה סרי-טובי 1976, עמ' 123, לוח 71א, שורה 18: וְ נֶ אמָן. השוואת שתי האותיות הראשונות בתיבה זו לכתיב האות תי"ו במילים שבחרוזה זו עצמה, מצביעה על דמיון רב: תַּעֲשֶׂה ... מִצוֹת ... וְתִרְאֶה אוֹת ... תְּהֶא ... תְּזוּמָּן.*

18 *מצער מאוד שדווקא הטור הנידון לא שרד בין טורי החרוזה הזו בהעתקה של דיוואן סרי-טובי 1976, עמ' 195, לוח 143א, שיר קלט, וכבר העיר על כך עמיר 1997, עמ' 43.*

הפניות וקיצורים ביבליוגרפיים

בן-אמוץ 1982 – ד' בן-אמוץ ונ' בן-יהודה, **מלון אחול מניוקי לעברית מדוברת**, כרך ב, תל-אביב תשמ"ב.

גויטיין 1983 – ש"ד גויטיין, **התימנים** – הסטוריה, סדרי חברה, חיי הרוח – מבחר מחקרים (עורך: מ' בן-ששון), ירושלים תשמ"ג.

מורג 1988 – ש' מורג, **ארמית במסורת תימן**: לשון התלמוד הבבלי – מבוא, תורת ההגה ותצורת הפועל, ירושלים תשמ"ח.

נוה 1973 – י' נוה, " 'פחלץ' באוסטרקון ארמי חדש", **לשוננו** לז (תשל"ג), עמ' 270–274.

סרי-טובי 1976 – ש' סרי וי' טובי, **שירים חדשים לרבי שלום שבזי** – מהדורה מצולמת של שני כתבי-יד המשורר, כולל מבוא ומפתחות, ירושלים תשל"ו.

עמיר 1993 – י' עמיר (עורך), **דיואן שבח אל חי-מבחר שירי תימן**, קריית-אונו תשנ"ג

עמיר 1997 – הנ"ל, "איומה העמידי זכות גולים בשביה: גאולת שיר-גאולה לשבזי", **אפיקים**, גיליון קיא-קיב (תשרי תשנ"ח), עמ' 43–45.

פסברג 1990 – ש' פסברג, "תהליכי לשון – שינויים בהגייה ובצורות בלשון", **לשוננו לעם** – קובץ לשנת הלשון, מחזור מ-מא (עורך: משה בר-אשר), ירושלים התש"ן, עמ' 146–150.

קאפח 1968 – י' קאפח, **הליכות תימן** – חיי היהודים בצנעא ובנותיה, הוצאה שלישית מתוקנת, ירושלים תשכ"ח.

קאפח 1984 – הנ"ל, רבינו משה בן מימון, **ספר משנה תורה**, ... על-פי כתבי יד תימן עם פירוש מקיף, קריית אונו תשמ"ד. כג כרכים.

קארה 1984 – י' קארה, **כתבי-היד התימניים של התלמוד הבבלי** – מחקרים בלשונם הארמית: הכתיב, תורת ההגה והפועל, ירושלים תשמ"ד.

קרח 1987 – ע' קרח, **סערת תימן** (ערך ש' גרידי), מהדורה שנייה מתוקנת בצרוף הוספות מאת מ' קורח, ירושלים תשמ"ח.

רצהבי 1978 – י' רצהבי, **אוצר לשון הקדש שלבני תימן**, תל-אביב תשל"ח.

רצהבי 1991 – הנ"ל, "מילואים ל'אוצר לשון הקדש שלבני תימן'", **מסורות** ה-ו (תשנ"א), עמ' 197–294.

תכלאל 1986 – ב' בן סעדיה עודד יפת (מו"ל), **תכלאל משתא -שבזי** ... יצא לאור לראשונה מתוך צילום המקור, ירושלים תשמ"ו, קונטרס בכתיבת ידו של ר' שלם שבזי, חלק א, עמ' א-יד. ❑

YEMENI AMERICAN INVESTIGATION COMMITTEE

P.O BOX 250-403
BROOKLYN N.Y 11225
TEL/FAX 718-934-8641

1/5/1998

To Mr.Edgar Bronfman

President of the world Jewish congress

501 Madison Ave. New York N.Y. 17 fl 10022

Dear Mr. Bronfman

We would like to commend you for the work you have done on behalf of Jews whose assets disappeared into the Swiss banking abyss after WWII. We saw a recent T.V. interview in which you stated that you became involved in the issue because it wasn't so much the matter of money that was important to you but rather the idea that justice be served. We wish there were more people in the world with your concern with justice being done for lost Jewish causes, and the ability to do something about it.

Your position is a highly moral one. The only problem is that morality requires consistency otherwise it is expedient. It is demanding working on behalf of Jews who have no other viable access to the halls of power. It is also a serious responsibility.

With that in mind we would like to bring the issue of **Yaldey Teman** to your attention. Very briefly it involved the disappearance of **Thousands** of babies in Israel during the 1950's and 60's. Over time it has become clear that the families were told, the babies had died. In fact were given for adoption to unsuspecting Ashkenasic families. Despite 3 official Israeli commissions of inquiry starting in 1967, not one family has been reunited as a direct result of the investigations.

To make matters worse, major American Jewish organizations as, **WIZO, HADASSAH, AMIT** and **AGUDAT ISRAEL WOMEN**, were involved in perpetrating this tragedy. Hundreds of babies disappeared from Hadassah Rosh Haayin, just one of the many Hadassah and Wizo facilities.

The moral dilemma is that nobody of any real authority in the American or Jewish world organization has spoken out on behalf of the families. If anyone other than the Israeli Government had perpetrated this atrocity against innocent Jewish families would you have remained silent? How can you justify continued silence? What is a more serious moral problem, **the theft of Jewish financial assets or the theft of Jewish children?**

We do not want to see any harm come to Israel or its people, or to the Jewish people as a whole. We do not see how reuniting the broken families would fail into the category of harming Israeli or Jewish interests. Embarrassment of the Israeli political establishment does not fall into a gateway of moral concerns you should worry about.

In short we challenge you to join us to solve this problem. We look forward to your reply and remarks.

CC: Mr. Flavio Cotti - Federal Councilor - Switzerland

state department - Israeli desk; Patricia Kostelancik

Secretary of State - Madeleine Albright

Sen. Jesse Helms

Sen. Daniel Patrick Moynihan

Rep. Lee H. Hamilton

Rep.Benjamin A. Gilman

Sincerely yours

Lester Smekra - Chairman

פירוש הפיוט

סוף מעמוד 37...

ממצרים, שנאמר עליהם "וחמושים עלו בני ישראל מארץ מצרים" (שמות יג, יח). **אראה כוהני מקודשי** – תכלית הגאולה – חידוש עבודת המקדש. 4) **עריכת נר לבן ישי** – מתוך פיוט "שופט כל הארץ" המיוחס לרשב"ג (וראה על פיוט זה רצהבי, מגנזי שירת הקדם, ירושלים תשנ"א, עמ' 319–321), וכוונתו לביאת משיח בן–דוד, והוא עפ"י תהילים קלב, יז: "שם אצמיח קרן לדוד ערכתי נר למשיחי". **לא יכבה בלילה** – משלי לא, יח. 5. **מבעלי הנשך** – נראה שכוונתו לאויבים המנשכים בישראל. **יימשך – נָשָׁך** – חריזת צירי בסגול. 6. **ויהי הענן והחושך** – לגויים, **ויאר את הלילה** – לישראל, וכל הפסוק משמות יד, כ. ועיין תרגום אֶנקלוס ורש"י לפסוק זה. 7. **זמר ישע** – בשורת הגאולה. **בת נדיב חבצלת השרון** – כינויים לכנסת ישראל עפ"י שיר השירים ב,א, ;ז,ב. 8. **יום נכתבנו בספר זכרון** – כאשר יעלה זכרוננו לפני הקב"ה. **ותקם בעוד לילה** – משלי לא, טו. 9–10. **לאלַם – ושלוֹם** – חריזת צירי בחולם.